

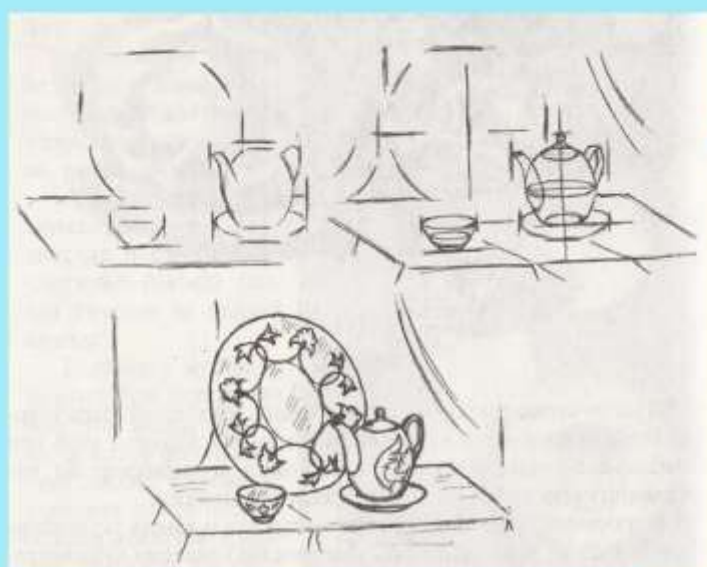
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ

ТАСВИРИЙ САНЪАТ ВА МУҲАНДИСЛИК ГРАФИКАСИ (Тасвирий санъат)

Тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг
инновацион муҳитини лойиҳалаш

МОДУЛИ БЎЙИЧА
ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Мазкур ўқув-услубий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 7 декабрдаги 648-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчи(лар): У.Н.Нуртаев - ТДПУ “Тасвирий санъат ва уни ўқитиш методикаси” кафедраси доценти, п.ф.н.

Такризчилар: доцент Р.С.Халилов - ТДПУ, “Тасвирий санъат ва уни ўқитиш методикаси” кафедраси мудир.

Хорижий эксперт: п.ф.д., профессори К.Ералин – “К.А.Яссавий номидаги халқаро қозоқ-турк университети”.

Ўқув-услубий мажмуа ТДПУ Кенгашининг 2020 йил 27 августдаги 1/3.6-сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	5
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.....	13
III. НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ	28
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ	67
V. ГЛОССАРИЙ	128
VI. ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	142

I. ИШЧИ ДАСТУР

КИРИШ

Дастур Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда тасдиқланган “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сон, 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон ва 2020 йил 29 октябрдаги “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сонли Фармонлари, 2020 йил 27 февралдаги “Педагогик таълим соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4623-сонли Қарори, 2020 йил 30 сентябрдаги Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги “Ўқитувчи ва мураббийлар—янги Ўзбекистонни барпо этишда катта куч, таянч ва суянчимиздир” номли нутқи ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарорида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Мазкур дастур доирасида берилаётган мавзулар тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш модул бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, унинг мазмуни Кредит модул тизими ва ўқув жараёнини ташкил этиш, илмий ва инновацион фаолиятни ривожлантириш, педагогнинг касбий профессионаллигини ошириш, таълим жараёнига рақамли технологияларни жорий этиш, махсус мақсадларга йўналтирилган тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш модули бўйича, ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари, сўнгги ютуқлари,

педагогнинг креатив компетентлигини ривожлантириш, таълим жараёнларини рақамли технологиялар асосида индивидуаллаштириш, тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш модули бўйича масофавий таълим хизматларини ривожлантириш, вебинар, онлайн, «blended learning», «flipped classroom» технологияларини амалиётга кенг қўллаш бўйича тегишли билим, кўникма, малака ва компетенцияларни ривожлантиришга йўналтирилган.

Модулнинг мақсади ва вазифалари Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш курсининг **мақсади** тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш модули бўйича педагог кадрларни инновацион ёндошувлар асосида ўқув-тарбиявий жараёнларни юксак илмий-методик даражада лойиҳалаштириш, соҳадаги илғор тажрибалар, замонавий билим ва малакаларни ўзлаштириш ва амалиётга жорий этишлари учун зарур бўладиган касбий билим, кўникма ва малакаларини такомиллаштириш, шунингдек уларнинг ижодий фаоллигини ривожлантиришдан иборат.

Курснинг **вазифаларига** қуйидагилар киради:

- тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш модули бўйича педагог кадрларнинг касбий билим, кўникма, малакаларини такомиллаштириш ва ривожлантириш;

- педагогларнинг ижодий-инновацион фаоллик даражасини ошириш;

- тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш модули бўйича ўқитиш жараёнига замонавий педагогик ва ахборот-коммуникация технологиялари ва хорижий тилларни самарали татбиқ этилишини таъминлаш;

- тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш модули бўйича ўқитишнинг инновацион технологиялари ва илғор хорижий тажрибаларини ўзлаштириш;

- тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш модули бўйича қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларини фан ва ишлаб чиқаришдаги инновациялар билан ўзаро интеграциясини таъминлаш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

Тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш модули бўйича ўқув жараёнини ташкил этиш, “Илмий ва инновацион фаолиятни ривожлантириш”, “Педагогнинг касбий профессионаллигини ошириш”, “Таълим жараёнига рақамли

технологияларни жорий этиш”, “Махсус мақсадларга йўналтирилган инглиз тили” модуллари бўйича тингловчиларнинг билим, кўникма ва малакаларига қўйиладиган талаблар тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш модули бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлиги ҳамда компетентлигига қўйиладиган умумий малака талаблари билан белгиланади.

Тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш модул бўйича тингловчилар қуйидаги янги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларга эга бўлишлари талаб этилади:

Тингловчи:

- тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш модулини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг асосий тамойилларини;

- илғор таълим технологияси ва ахборот-коммуникация воситасини юқори малакали ўқитувчилар тайёрлашда таълим жараёнида қўллаш олиш;

- интеллектуал салоҳиятга эга бўлган мутахассис кадрлар тайёрлаш технологияси ва таълимнинг мазмунини яратиш;

- тасвирий санъатдан ўқув жараёни ва ўқув-услубий фаолиятни модернизациялашда инновацион таълим технологияларини жорий этиш;

- ижодий ишларни муҳокама қилиш ва танқидий таҳлил қилиш;

- талабани ижодий жараёнга йўналтиришда педагогнинг касбий ривожлантириш;

- педагогик тадқиқотларда статистик методларни ўз тадқиқотларида қўллаш;

- тадқиқот натижаларини таҳлил қилувчи ахборот тизимлари ва дастурларга статистик функцияларини киритиш ва натижалар таҳлилинини ўтказиш *компетенциясига* эга бўлиши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

Тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш модул бўйича маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;

- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий ҳужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, ва бошқа интерактив таълим усулларини

қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш модул бўйича мазмуни ўқув режадаги “Тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг назарий асослари”, “Махсус фанларни ўқитишда бадиий таълим дидактикаси”, “Педагогик тадқиқот натижаларни таҳлил қилувчи ахборот тизимлари” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг касбий педагогик тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулнинг услубий жиҳатдан узвий кетма-кетлиги

Асосий қисмда (маъруза) модулнинг мавзулари мантиқий кетма-кетликда келтирилади. Ҳар бир мавзунинг моҳияти асосий тушунчалар ва тезислар орқали очиқ берилади. Бунда мавзу бўйича тингловчиларга етказилиши зарур бўлган билим ва кўникмалар тўла қамраб олиниши керак.

Асосий қисм сифатига қўйиладиган талаб мавзуларнинг долзарблиги, уларнинг иш берувчилар талаблари ва ишлаб чиқариш эҳтиёжларига мослиги, мамлакатимизда бўлаётган ижтимоий-сиёсий ва демократик ўзгаришлар, иқтисодий эркинлаштириш, иқтисодий-ҳуқуқий ва бошқа соҳалардаги ислохотларнинг устувор масалаларини қамраб олиши ҳамда фан ва технологияларнинг сўнгги ютуқлари эътиборга олиниши тавсия этилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар “Тасвирий санъат фанларини ўқитишнинг инновацион муҳитини лойиҳалаш” модул бўйича замонавий концепциялари ва фаннинг долзарб назарий муаммолари, таракқиёт тенденциялари ва инновацияларини ўрганиш, амалда қўллаш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимооти

№	Модул мавзулари	Жами аудитория соати	Жумладан	
			назарий	амалий
1.	Тасвирий санъатда ўқув жараёни ва ўқув-услубий фаолиятни модернизациялашда инновацион таълим технологиялари. Тасвирий санъат фанларидан амалий машғулотлар ўтказиш методикаси.	4	2	2

2.	Интеллектуал салоҳиятга эга бўлган мутахассис кадрлар тайёрлаш технологияси ва таълим мазмунини яратиш. Амалий ишлардан кўргазмалар ташкил этиш масалалари.	4	2	2
3.	Тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг асосий тамойиллари. Ижодий ишларни муҳокама қилиш ва танқидий таҳлил қилиш.	4	2	2
4.	Илғор таълим технологиялари ва воситаларига асосланган таълим жараёнини лойиҳалаштириш. Талабани ижодий жараёнга йўналтиришда педагогнинг касбий компетентлиги.	4	2	2
5.	Олий таълим муассасаларида амалий машғулотлардан ўқув жараёнларини ташкил этишнинг мазмуни ва шаклига қўйилаётган замонавий талаблар	2	-	2
6.	Талабаларнинг амалий машғулотларда ўзлаштиришларини таҳлил қилиш ва баҳолаш	2	-	2
7.	Олий таълимда махсус ва мутахассислик фанларни ўқитишнинг педагогик жараёнини лойиҳалаш. Амалий машғулотларни “Устоз-шогирд” тизими асосида лойиҳалаштириш.	2	-	2
Жами		22	8	14

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-Мавзу: Тасвирий санъатда ўқув жараёни ва ўқув-услубий фаолиятни модернизациялашда инновацион таълим технологиялари.

Кириш. Ўқув жараёни фаолиятни модернизациялашда инновацион таълим технологияларининг таърифлари. Педагогик технологиянинг кўринишлари, даражалари, таснифи. Тасвирий санъат ўқитишда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланишнинг долзарб масалалари.

2-Мавзу: Интеллектуал салоҳиятга эга бўлган мутахассис кадрлар тайёрлаш технологияси ва таълим мазмунини яратиш.

Тасвирий санъат машғулотларида замонавий педагогик технологиялар асосида интеллектуал салоҳиятга эга бўлган мутахассис кадрлар тайёрлаш

технологиялари. Тасвирий санъат ўқитувчиларини тайёрлашда педагогик ўқитиш жараёнини технологиялаштиришнинг мазмуни ва моҳияти.

3-Мавзу: Тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг асосий тамойиллари.

Тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш. Интерфаол машғулот самарадорлигини белгилашнинг педагогик-психологик асослари. Илғор педагогик технологиялардан фойдаланиш.

4-Мавзу: Илғор таълим технологиялари ва воситаларига асосланган таълим жараёнини лойиҳалаштириш.

Интерфаол таълим, унинг шакллари ва иштирокчилари. Интерфаол машғулот самарадорлиги омиллари. Анъанавий ҳамда интерфаол дарс орасидаги айрим фарқлар. Интерфаол таълим ва тарбия жараёни иштирокчилари. Интерфаол таълимда дарс жараёнини лойиҳалаш Интерфаол методларнинг таснифлари.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

1-Амалий машғулот. Тасвирий санъат фанларидан амалий машғулотлар ўтказиш методикаси.

Амалий машғулотларни ўтказиш бўйича умумий маълумот. Амалий машғулотларни ташкил этиш борасида дарс ишланмаси. Қаламтасвир фани мисолида дарс машғулотини тақсимлаш.

2-Амалий машғулот. Амалий ишлардан кўрғазмалар ташкил этиш масалалари.

Талабаларни тасвирий санъатга қизиқтиришнинг моҳияти ва талабаларни фанга қизиқтириш йўллари. Кўрғазмаларни ташкил этиш шакллари. Ижодий ишлар кўрғазмасини ташкил этиш ва ўтказиш методикаси.

3-Амалий машғулот. Ижодий ишларни муҳокама қилиш ва танқидий таҳлил қилиш.

XX аср ўзбекистонлик рассомлар асарлари таҳлили. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонлик рассомларининг ижодий ишлари муҳокамаси. Ўзбекистонда таниқли рассомлар томонида яратилган тасвирий санъат асарлари таҳлили ва ижодий ишларнинг муҳокамасида талабалар бу жараёнда катта қизиқишларга ва билимларга эга бўлишади, улар келгусида ижодий ишларни яратишда камчиликларга йўл қўймасдан сифатли асарлар яратилар.

4-Амалий машғулот. Талабани ижодий жараёнга йўналтиришда педагогнинг касбий компетентлиги.

Олий ўқув юртларида қаламтасвир, рангтасвир машғулотларида ўқитувчиларнинг замонавий ахборот технологиялари асосида дарсни ташкил этиш ва юқори натижаларга эришиш, ўқитувчининг креативлигини ошириш, уларнинг касбий маҳоратлари ва компетенцияларини оширишга эришиш. Эришилган натижаларни ўқув жараёнида қўллаш орқали талабани ижодий жараёнга йўналтиришда педагогнинг касбий компетентлиги ошириш.

5-Амалий машғулот. Олий таълим муассасаларида амалий машғулотлардан ўқув жараёнларини ташкил этишнинг мазмуни ва шаклига қўйилаётган замонавий талаблар

Олий таълим муассасаларида тасвирий санъат фанларидан амалий машғулотлардан ўқув жараёнларини ташкил этишнинг мазмуни ва шаклига қўйилаётган замонавий талаблар. Амалий машғулот жараёнида ўзларининг бадиий таълим ва малакаларини ошириш. Тасвирий санъат дарсларида амалий машғулотларни ташкил этишда натюрмортни тасвирлаш жараёни. Куз неъматлари мавзуидаги натюрмортни тасвирлаш.

Жаҳон тасвирий санъат усталаринининг меросини ўрганиш, уларнинг энг яхши ютуқларини ижодий ўзлаштирилиши, амалий тажрибаларини бойитиш.

6-Амалий машғулот. Талабаларнинг амалий машғулотларда ўзлаштиришларини таҳлил қилиш ва баҳолаш

Тасвирий санъат машғулотларида талабалар мутахассислик фанларидан бажарилаган амалий машғулотларини ўзлаштиришларини таҳлил қилиш, дойими равишда талаба ўзлаштириётган билимларини баҳолаш орқали назорат қилиб бориш. Амалий машғулотлардан бериладиган топшириқларни ишлабчиқиш. Амалий машғулотларда талабалар фаолиятларини баҳолаш мезонлари.

7-Амалий машғулот. Олий таълимда маҳсус ва мутахассислик фанларни ўқитишнинг педагогик жараёнини лойиҳалаш. Амалий машғулотларни “Устоз-шогирд” тизими асосида лойиҳалаштириш.

Олий таълимда маҳсус ва мутахассислик фанларни ўқитиш жараёнида амалий машғулотларни “Устоз-шогирд” тизими асосида ташкил этиш. Ёшларни ҳалол меҳнат қилишга, уларни турли касб-ҳунар сирларини мукамал эгаллашга ўргатиш шунингдек талабаларни “Устоз-

шогирд”тизими асосида тарбиялаш. Олий таълимда махсус ва мутахассислик фанларни ўқитишнинг педагогик жараёнини лойиҳалаш. Устоз-шогирд одоби анъаналари мезонлари.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларидан фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);

- давра суҳбатлари (қўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

ЎҚИТИШ ВОСИТАЛАРИ

- **жиҳозлар ва ускуналар, мосламалар:** электрон доска-Hitachi, LCD-монитор, электрон кўрсаткич (указка), кадоскоп, флипчарт, доска, бўр, маркерлар, магнитлар, А2, А3, А4 қоғозлари;

- **видео-аудио ускуналар:** видеопроектор, видео ва аудиомагнитофон, микрофон, колонкалар;

- **компьютер ва мультимедиали воситалар:** Интернет тизими, компьютер, Dell типдаги проектор, DVD-дискковод, Web-камера.

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

Ҳозирги вақтда Ўзбекистонда жаҳон таълим майдонига киришга йўналтирилган янги таълим тизими қарор топди. Бу жараён билан бир вақтда педагогик ўқув-тарбия жараёнининг назарияси ва амалиётида сезиларли ўзгаришлар содир бўлмоқда.

Педагогик технология - бу таълим шакллари оптимизациясини ўзига мақсад қилиб олган инсон ва техник ресурслари ва уларнинг ўзаро таъсирини ҳисобга олган ҳолда ўқитиш жараёнини ташкил этиш, қўллаш ва аниқлашнинг ҳамда билимларни ўзлаштиришнинг услубларидир.

Педагогик технология пайдо бўлгунга қадар таълим тизими доирасида таълим жараёнини етарли самарали лойиҳалаш қондаси ишлаб чиқилмаган. Педагогик технологиянинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, унда ўқув мақсадларига эришишда ўқув жараёни лойиҳалаштирилади ва амалга оширилади. Технологик ёндашув, энг аввало, юзаликда эмас, балки режалаштирилган натижа олиш имконини берувчи конструктив, кўрсатмали схемада ўз ифодасини топади.

Мақсадга йўналтирилганлик, жараён натижаларини ташхисли текшириш, таълимни алоҳида ўргатувчи қисмларга бўлиб ташлаш ўқув жараёнининг қирраларини бугунги кунда таълимни қайта ишлаб чиқиш цикли ғоясига бирлаштириш имконини беради. У асосан ўз ичига қуйидагиларни олади.

- таълимда умумий мақсаднинг қўйилиши;
- тузилган умумий мақсаддан аниқ мақсадга ўтиш;
- педагогларнинг билим даражаларини дастлабки баҳолаш;
- бажариладиган ўқув ишларни мажмуаси;
- натижани баҳолаш.

Инновация масаласига алоҳида эътибор беришимизнинг бир неча муҳим сабаблари бор. Биринчидан, биринчи Президентимиз Ислон Каримовнинг Ўзбекистонни мустақилликка олиб чиқиш ва мустақил тараққий топтириш йўли – “ўзбек модели” беҳад катта ва улкан, узоқ муддатли, энг устувор ва оламшумул умуммиллий инновацион лойиҳа ва дастуриламал бўлди. Иккинчидан, инновация, инновацион фаолият ҳамда инновацион тизим Ўзбекистоннинг ўз мустақиллиги учун курашда ва тараққиёт йўли – “ўзбек модели”нинг таркибий қисми йўналишларидан бири сифатида мустақиллик йилларида пайдо бўлди. Учунчидан, маълум бўлганидек, буларнинг ҳар иккаласи – “ўзбек модели” ва инновация ўзаро узвий боғлиқликда дунёга келди. Уларнинг бири иккинчисини мазмунан бойитди, жамиятга таъсирчанлигини оширди. Тўртинчидан, “ўзбек модели” ҳам, инновация ҳам фақат бир буюк мақсадга хизмат қилди ва қилмоқда. Бу Ватан ва миллатни мустақил қилиб, такомиллаштириш, жамият ривожини, илм-фани ва техника

тараққиётини тезлаштиришдан иборат бўлди. Буларни тўла тўқис англаш, масаланинг мазмуни ва моҳиятини янада чуқурроқ ҳис қилиш учун энг аввало, инновация ҳақида алоҳида тўхталишига эҳтиёж туғилмоқда. Чунки, бу мутлақо янги тушунча ва соҳа бўлиб, ҳали тўла-тўқис англанилганича йўқ.

“Ўзбекистон Миллий энциклопедияси”да кўрсатилишича, инновация кўйидагича мазмун ва тушунчаларга эга: “Инновация (инглизча *innovation* – киритилган янгилик, ихтиро) 1) техника ва технология авлодларини алмаштиришни таъминлаш учун иқтисодиётга сарфланган маблағлар; 2) илмий-техника ютуқлари ва илғор тажрибаларга асосланган техника, технология, бошқариш ва меҳнатни ташкил этиш каби соҳалардаги янгиликлар, шунингдек, уларнинг турли соҳалар ва фаолият доираларида қўлланиши”.

Бу энциклопедик қисқа маълумотда инновацияга умумий таъриф-тавсиф берилган. Асосан табиий фанлар, техника, технология, ишлаб чиқаришларга оид янгиликлар ёки умуман инсоний меҳнат фаолиятлари, янгиланишларига сабабчи бўладиган янгиликлар, янги интеллектуал билим, ғоя, назария ва таълимотлар назарда тутилган.

Инновация тушунчаси ва унинг мазмуни ҳам худди фан методологияси каби кенг – умумий ва тор, хусусий характерга эга.

Методология билан инновация ўртасида ўзаро умумжихатлик ва мақсад бирлиги мавжуд. Уларнинг ҳар иккаласи ҳам инсоний билимлар такомил топиши, ишлаб чиқариш ва жамият тараққиётига хизмат қилади. Шунинг ҳам айтиш керакки, ҳар қандай инновация ва инновацион лойиҳалар амалга оширилиши, ҳаётга тадбиқ этилишида аниқ бир методологик илмий ғоя, таълимот, назария, усул ва тамойилларга амал қилинсагина, улар рўёбга чиқади. Акс ҳолда, у қуруқ, натижасиз ҳаракат бўлиб, қолади. Албатта, ҳар янгилик, яъни инновация остида янги ғоя ва технология ётади. Мана шу ишлаб чиқариш ёки бирор бир фан учун илмий методологик асос яъни йўл кўрсатувчи, даъват этувчи куч-қувват бўлади.

Методологик асос ва усуллар қанчалик илмий ҳақиқатга яқин бўлса, инновацион лойиҳа шунчалик муваффақият ва самара билан яқин топади.

Таълим-тарбия жараёнига инновацион технологияларни киритиш орқали ўқитувчи ўзини янги яратилаётган шароитга тайёрлаши керак бўлади. Тажрибали педагог олимларимиз ўз вақтини республикамизда жамланган бой тажрибаларга суяниб янги технологиялар яратишга, уларга инновацион технологияларни сингдириб, ўзимизнинг замонавий педагогик технологиямизни яратиш устида ҳамжихатлик билан илмий ва методик иш олиб боришга сарфлаши мақсадга мувофиқ бўлар эди. Яратилган ўзимизнинг замонавий инновацион педагогик технологиялар асосида “Инновацион мактаб”лар тизимини яратишга ўтиш зарур.

Бундай мактабларда барча предметларни ўқитишда ахборот-коммуникацион технологиялардан фойдаланилади. Шунда “ўқитувчи–ўқувчи” ўрнида “ўқитувчи–компьютер–ўқувчи” тизими ҳосил бўлади.

Таълим-тарбия жараёнига инновацион ёндашиш ўқувчиларда янги тажриба эгаллашга интилишни ривожлантириш, ижодкорлик ва танқидий фикрлаш, келажакка умид билан қараш каби хислатларни тарбиялайди.

Ахборот технологияларининг жадал ривожланиб бораётганлиги ва ўз ортидан янги имкониятлар очиб, таълим муассасалари ўқув жараёнига ҳам янги ёндашув талаб этилишига сабаб бўлаётганлигини гувоҳи бўлмоқдамиз.

Таълим жараёнида ахборот технологияларининг бир қатор дидактик имкониятлари мавжуд. Давримиз талаб эҳтиёжига кўра ахборот технологияларини таълим муассасалари ўқув жараёнини системалаштирувчи, боғловчи, амалий ташкилий омил сифатида қаралиши мумкин. Ахборот технологиялари кутубхоналар, ҳужжатлар ва ўқувчиларнинг ижодий ишлари каби ахборотлар жамланмаси, маълумотлар баъзасини тузиш, таълим жараёнини системалаштириш, ўқувчиларнинг амалий ижодий ишларини ташкил қилиш имконини беради.

Бу барча воситаларни ўқувчилар ўқитувчининг назорати остида, дарсда шакллантирган амалий кўникма, малакаларини амалга ошириш имкони беради.

Интернет тармоғи ўқувчиларга жуда кўп имкониятларни яратади. Интернет тармоғига чиқиш орқали назорат ишлари тарқатилиши ва маҳаллий электрон почтадан қабул қилиниши мумкин. Бундай кўринишдаги ишлар дарсда масофавий таълимнинг тармоқ шакллари моделилаштиришга ёрдам беради.

Кундан-кунга масофавий тармоқ курслари ва танловлари оммалашиб бормоқда. Ўқитувчи энди билим ахборотларини етказувчи ягона марказ эмас, компьютер технологияларини қўллаш билан масофавий таълим бериш ва олиш имкониятига эга бўлиб бормоқда.

Талабалар кўпинча Интернет тармоғи орқали ўз-ўзини ўқитиш билан қизиқиб шуғулланмоқдалар, ўз тенгдошлари билан мулоқотда бўладилар, умумий қизиқишларни топадилар. Бундай ишлар тармоқдаги ўзаро муносабатларни шакллантиради, Интернет тармоғи талабага телекоммуникация имкониятларини ҳис қилишни, бошқа мамлакатдаги тенгдошлари билан танишиш ва бирга ишлаш воситасига айланмоқда.

Ахборот технология воситалари талабага ўз тасаввурларини “электрон кўриниш”да намоён этиш ва ўз маҳсулотининг рақобатбардошлигини, ўз ғояларини оммавийлигини текшириш имконини беради. Талабага ҳақиқий қизиқарли ва ўзига хос ресурс яратиш учун у биринчи навбатда, барча маълумотларни ўрганиб чиқиши, унинг талаблари руҳиятининг хусусиятларини сезиши, ресурснинг янгилигини белгилаши ва амалий аҳамиятини англаб етиши зарур. Буларнинг барчаси талабанинг ўз билимдонликларини шакллантиришга, унинг ҳаётдаги амалий йўналишини белгилашга сабаб бўлади.

“Ақлий ҳужум” методи

Ақлий ҳужум усули

Ақлий ҳужум (брейнстроминг - ақллар тўзони) – амалий ёки илмий муаммолар ечиш ғоясини жавобвий юзага келтириш.

Ақлий ҳужум ва масалани ечиш босқичлари

1. Мустақил фикрланг хаёлингизга келган барча ғоя, фикрларни қоғозга ёзинг.
2. Барча ғоя ва фикрларни ёзинг, агар улар такрорланаётган бўлса, махсус белги қўйинг.
3. Ғояларни баҳоланг.
4. Энг мақбул ғоя гуруҳ ғояси сифатида шакллантиради.
5. Барча ёзилган ғоялар гуруҳ муаммосини ечиш
6. Гуруҳнинг умумий жавоби шакллантирилади.

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўлларни топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

“SWOT-таҳлил” методи.

S – (strength)

• кучли томонлари

W – (weakness)

• заиф, кучсиз томонлари

O – (opportunity)

• имкониятлари

T – (threat)

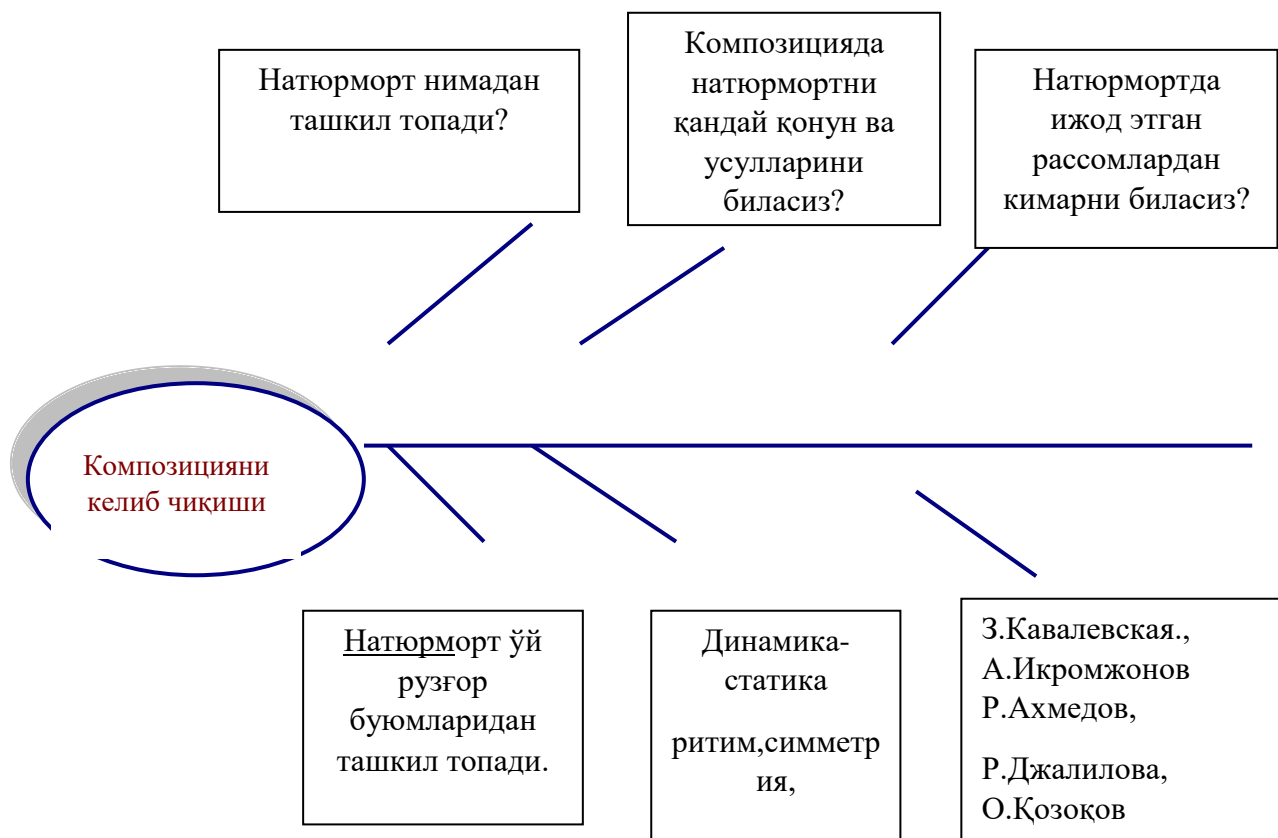
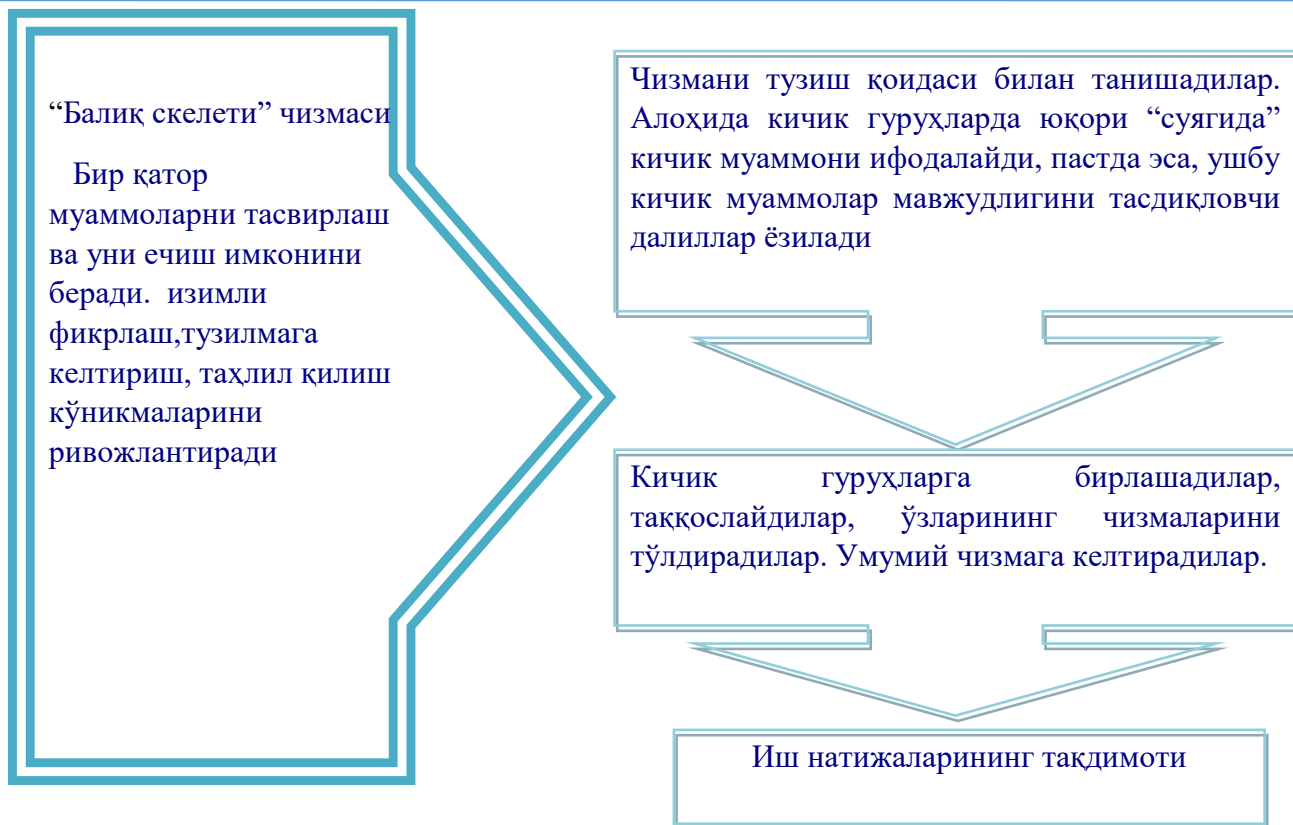
• тўсиқлар

Намуна: Рассом ижодкорлар учун SWOT таҳлилини ушбу жадвалга туширинг.

S	Рассом ким ? Бадий асар яратувчи.	Рассом бу тинмай изланувчи ижодкор инсон.
W	Умумбашарий аҳамиятга эга бўлган рассомлар.	Замонавий йуналишда ижод этаётган таниқли рассом А.Нуридинов асарларида севги, оила, садоқатлик, тарбия ва жамиятдаги фалсафий тамойиллар асосида ижод этаётган ижодкорлардандир.
O	Рассомлар чизиқлар, шакллар, ранглар, тасвирий санъат воситалари ёрдамида бадий образли асар ярата оладиган инсонлар. (ички)	Улар тасвирий санъат воситалардан, чизиқлар, шакллар, тасвирий санъат воситалари билан тасвир орқали ўз ғоясини, фикрини баён эта оладилар.
T	Тўсиқлар (ташқи)	Рассомларга эркинлик бўлмаса чизиқлар, шакллар, тасвирий санъат воситалари билан ўз асарларида тасвир орқали баён эта олмайдилар.

“Балиқ скелети”

Натюрморт композициясини “Балиқ скелети” чизмаси Бир катор муаммоларни тасвирлаш ва уни ечиш имконини беради. Тизимли фикрлаш, тузилмага келтириш, таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Мисол: “Рассом ижодкорлар” мавзусидаги матн.

Биламиз. Билишни иштаймиз? Билиб олдик. (БББ)

Биламиз	Билишни иштаймиз	Билиб олдик
1. Рассом янги ғояда асар яратадиган инсон.	1. Ҳар бир изланувчи инсонни рассом деб аташ мумкинми?	Илмий амалий изланишларни олиб борувчи, янги усул ва воситаларни қўллай оладиган инсонни рассом деймиз.
2. Рассомлар тасвирий воситалардан, чизиқлар шакллар, воситаларни ўз асарларида тасвир орқали баён эта оладиган инсонлар. Маънавий эстетик тарбияловчи	2. Дунёдаги ғоявий композициларни тасвирла оладиган рассомлар қаторига кимларни киритса бўлади.	Р.Аҳмедов тасвирлаган асарлар ҳозирги рассомлар учун амалий методик ўқув жараёнидаги ривожланишида фойдаланилмоқда.
3. Рассомлар асарида инсонларни маънавий-маърифий эстетик тарбияловчи инсонлардир.	3. Рассом бўлиш учун нима қилиш керак?	Ўрал Тансиқбоев манзараларини бутун ўзбекистондагина эмас балки европа давлатларида ҳам мароқ билан томоша қиладилар.
4. Рассом бу тинмай изланувчи инсон	4. Ижодий асарларни тасвирлашни паёни борми?	Абдулҳақ Абдуллаев портрет жанрида ижод этган таниқли рассомлардандур.
5. Умумбашарий аҳамиятга эга бўлган рассомлар.	5. Компютерда ижодий асар яратса бўладими ?	Замонавий йуналишда ижод этаётган таниқли рассом А.Нуридинов асарларида севги, оила, садоқатлик, тарбия ва жамиятдаги фалсафий тамойиллар асосида ижод этаётган ижодкорлардандир.
6. Ўзбекистонлик рассомлар	6. Ўзбекистонда таниқли методик қўлланмалар, услубий	Ўзбекистонда таниқли методик қўлланмалар, услубий қўлланмалар

	қўлланмалар устида ишлаб келаётган таниқли рассом ва педагоглардан кимларни биласиз?	устида ишлаб келаётган таниқли рассом ва педагоглардан: Р. Хасанов, М. Набиев, Х. Эгамов, Р. Худайбергенов, Н.Орипов ва бошқ.
--	--	---

Интерьерда натюрмортни акс этириш

хонани ички кўринишини переспективада акс этирилади. Тасвирий санъат жанрларидан: натюрморт, портрет, тарихий, маиши анимал кўринишларда фон вазифасини ўтайди.

Интерьерда уйни эшик деразаларнинг шакли, ҳажми, девор ва шифт, полни беазаги ва уй жиҳозларининг беазаги тасвири орқали қайси даврга мансублигини билиб олишимиз мумкин. Интерьер - ички меъморий муҳит ҳолати орқали хонадон соҳибасининг диди ҳақида ёки завод цехнинг жиҳозланишига қараб илмий, тараққиёт ҳолати ҳақида хулоса чиқариш мумкин. Интерьерда натюрмортни переспективада акс этириш, тасвирлаш жараёнлари кўрсатилган.

Интерьер, композицияси мавзусидатасвирий санъат ўқитишнинг замонавий технологиясини қўллаш.

Кейс-стади” методи

«**Кейс-стади**» - инглизча сўз бўлиб, («саце» – аниқ вазият, ҳодиса, «стади» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетиде амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким? (Who), Қачон? (When), Қаерда? (Where), Нима учун? (Why), Қандай? Қанақа? (How), Нима-натиха? (What).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

“Инсерт” методи.

Методнинг мақсади: Мазкур метод тингловчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билмларни ўзлаштирилишини енгиллаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод тингловчилар учун хотира машқи вазифасини ҳам ўтайди.

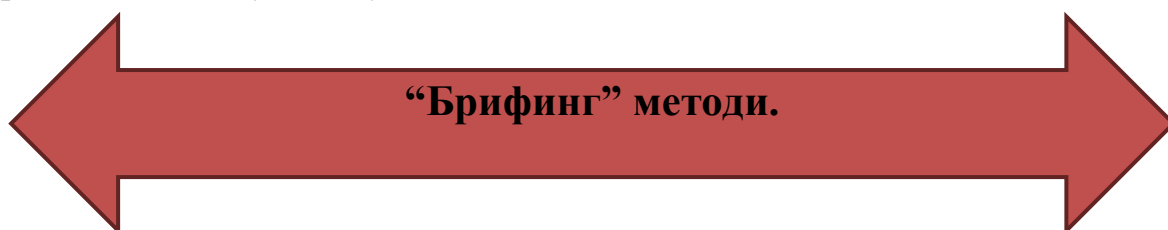
Методни амалга ошириш тартиби:

- ўқитувчи машғулотга қадар мавзунинг асосий тушунчалари мазмуни ёритилган инпут-матнни тарқатма ёки тақдимот кўринишида тайёрлайди;
- “Тасвирий санъат” бўйича янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн таълим олувчиларга тарқатилади ёки тақдимот кўринишида намоёниш этилади;

➤ таълим олувчилар индивидуал тарзда матн билан танишиб чиқиб, рангтасвир бўйича ўз шахсий қарашларини махсус белгилар орқали ифодалайдилар. Матн билан ишлашда тингловчилар ёки қатнашчиларга қуйидаги махсус белгилардан фойдаланиш тавсия этилади:

Белгилар	1-матн	2-матн	3-матн
“V” – таниш маълумот.			
“?” – мазкур маълумотни тушунмадим, изоҳ керак.			
“+” бу маълумот мен учун янгилик.			
“– ” бу фикр ёки мазкур маълумотга қаршиман?			

Белгиланган вақт якунлангач, таълим олувчилар учун нотаниш ва тушунарсиз бўлган маълумотлар профессор - ўқитувчи томонидан таҳлил қилиниб, изоҳланади, уларнинг моҳияти тўлиқ ёритилади. Саволларга жавоб берилади ва машғулот якунланади.

“Брифинг” - (инг. Briefing - қисқа) Рангтасвир бўйича бирор – бир масала ёки саволнинг муҳокамасига бағишланган қисқа пресс - конференция.

Ўтказиш босқичлари:

1. Тақдимот қисми.

2. Муҳокама жараёни
(савол-жавоблар асосида).

Брифинглардан тренинг якунларини таҳлил қилишда фойдаланиш мумкин. Шунингдек, бирор бир асарни чизишдан олдин бир шакл сифатида олдин чизилган биор асар масалан: “Монализа” портретини олайлик

тингловчилар билан бирга шу асар қачон ва ким томонидан яратилганлиги муҳокама қилинади ва бошқа рассомларни чизган портреттахлил қилинади. Талабалар ёки тингловчилар томонидан яратилган янги асар тақдимоти ўтказилади.

“Портфолио” методи.

“Портфолио” – (итал. Portfolio - портфель, ингл. ҳужжатлар учун папка) таълимий ва касбий фаолият натижаларини аутентик баҳолашга хизмат қилувчи замонавий таълим технологияларидан ҳисобланади. Портфолио мутахассиснинг сараланган ўқув-методик ишлари, касбий ютуқлари йиғиндиси сифатида акс этади. Жумладан, ҳар бир тингловчиларнинг модул юзасидан ўзлаштириш натижасини электрон портфолиолар орқали текшириш мумкин бўлади. Олий таълим муассасаларида портфолионинг қуйидаги турлари мавжуд:

Фаолият тури	Иш шакли	
	Индивидуал	Гуруҳий
Таълимий фаолият	Талабалар портфолиоси, битирувчи, докторант, тингловчи портфолиоси ва бошқ.	Талабалар гуруҳи, тингловчилар гуруҳи портфолиоси ва бошқ.
Педагогик фаолият	Ўқитувчи портфолиоси, раҳбар ходим портфолиоси	Кафедра, факультет, марказ, ОТМ портфолиоси ва бошқ.

Ҳар бир тингловчи курс мобайнида ўзининг шахсий портфолиосини киритиб борадилар.

Ўқитишнинг тўрт поғонали усули

Бу усул АҚШ да пайдо бўлиб саноат корхоналарида конвеерли ишлаб чиқариш кўпайган сари шундай ўргатиш усуллари зарур бўлиб қолдики, ишчилар бир хилда қайтариладиган қўл кўникмаларини иложи борица тез ва мукамал равишда ўрганиб олишлари керак эди.

Бу усулда амалий кўникмаларни ўзлаштириш жараёни 4 поғона доирасида кечади. Бу поғоналарнинг номи: «Тушунтириш», «Нима қилиш кераклигини

кўрсатиб бериш», «Кўрсатилган тарзда қайтариш», «Машқ қилиш». Яъни амалиёт ўқитувчиси талабаларга аввал кичикроқ бир иш босқичини тушунтириб беради, кейин нима қилиш кераклигини қилиб кўрсатади. Сўнг талаба шу иш босқичини кўрсатилган тарзда қайтариши (имитация қилиши) керак. Талаба қайтариб қилаётган пайтида амалиёт ўқитувчиси хатоларини тўғрилаб туради (мақтайди ёки танқид қилади).

Ундай кейин эса шу иш босқичи машқ тарзида талаба уни мукаммал ўзлаштиргунича кўп маротаба қайтарилади.

Бу усул психологияда асосланган бўлиб, бихевиоризм (яъни инсон ўзини тута олишига оид) назариялардан олинган.

Тўрт поғона усули доирасидаги ҳаракатлар

4 поғона деб қуйидаги поғоналар аталади. Улар давомида бир амалиёт ўқитувчиси бир талаба ҳаракат қилади:

1-поғона: Амалиёт ўқитувчиси нима қилиш кераклигини тушунтиради. У талабаларга маълум бир иш босқичи ёки бир кўникмани кўллаш учун керакли барча маълумотларни беради. Талабалар эса амалиёт ўқитувчиси оғзаки тушунтиришларини тинглашади.

2-поғона: Амалиёт ўқитувчиси тушунтирилган иш босқичи қандай қилиниши кераклигини қилиб кўрсатади, талабалар эса қараб туришади. Одатда амалиёт ўқитувчиси нима қилаётгани ҳақида талабаларга изоҳлар бериб боради. Яъни бу ерда демонстрация (намойиш этиш) тушунчаси ҳам ишлатилиши мумкин.

3-поғона: Амалиёт ўқитувчиси кўрсатиб берган иш босқичини кўрсатилган тарзда қайтарадилар. Амалиёт ўқитувчиси улар қилаётган иш юзасидан ўз фикрини билдириб, хатоларни тўғрилаб туради.

4-поғона: Ҳар бир талаба иш босқичини кўрсатилган тарзда қайтариб, кўрганидан ва иш босқичини тўғри бажариш бўйича амалиёт ўқитувчисининг изоҳларни тушунганидан кейин, бу иш босқичи кўп маротаба машқ қилинади ва кераклигича, яъни мақбул натижага эришилмагунича такрорланади.

Бундан кейин амалиёт ўқитувчиси кейинги иш босқичига ўтади. Бу босқич ҳам 4 поғонадан иборат.

Бу 4 поғона усулининг асосий белгиси шуки :

- амалиёт ўқитувчиси томонидан бошқарилган назарий ва амалий маълумот бериш даврлари (фазалари) энг бошида туради сўнг эса талабаларнинг ҳаракатлари билан алмашинади;

- талабаларнинг ҳаракатлари амалиёт

ўқитувчиси кўрсатиб берган ҳаракатлар доираси билан чекланган;

- талабалар индивидуал ўрганишга (ўзлаштиришга) йўналтириладилар лекин мустақил фикрлашга ҳақлари йўқ;

- иш ташкиллаштириши (иш тартиби) одатда ҳеч қандай янгича ёндашувларга йўл қўймайди.

Йўналтирувчи матн усули

Йўналтирувчи матн усули ўтган асрнинг 70 йилларида Германияда, «Daimler Benz» корхонасининг Гаггенау шаҳридаги (Daimler Benz AG (Gaggenau) ўқув устахонаси томонидан ишлаб чиқарилган. Бу усул товуш ва тасвири презентациялар билан жиҳозланган мустақил ўрганиш дастурлари шаклидаги лойиҳавий касб-ҳунар таълимига қўшимча сифатида ишлаб чиқарилган.

Бошланғич шаклида бу усул касб-ҳунар таълими амалиётчилари томонидан ишлаб чиқарилган, кейинчалик эса назарий жиҳатдан асосланиб илмий асосда такомиллаштирилиб олий таълимда қўлланила бошланган.

Йўналтирувчи матн усулида қуйидаги 6 босқич фарқланади;

улар доирасимон ҳаракатда алмашишади:

- маълумот йиғиш;
- режалаштириш;
- қарор қабул қилиш;
- амалга ошириш;
- текшириш;
- хулоса чиқариш.

Йўналтирувчи матн усули босқичлари

Бу босқичлар ҳаммаси талаба томонидан амалга оширилади. Бу усулни ишлаб чиқарилишига сабаб лойиҳалар устида иш билан боғлиқ ташкилий муаммолар эди, чунки ўқувчилар ҳар хил тезликда ишлашлари туфайли бутун гуруҳ учун инструктаж ўтказишга қулай вақтни топиш қийин эди. Бир талаба ҳаммадан тез ишлаб янги кўникмани ўрганишга тайёр бўлган бўлса, секинроқ ишлаган талабалар учун эса янги инструктажнинг фойдаси жуда кам эди. Қайтага янги инструктаж уларнинг ишларига халал бергандай ёки кераги йўқ тўхталиш каби туюлар эди. Яъни талабалар қизиқиши (мотивацияси) қисман барбод қилинади.

Йўналтирувчи матнлар ёрдами билан мустақил инструктаж имконияти пайдо бўлди ва ҳар бир талаба айнан унга янги кўникма учун билимлар керак бўлган пайтда шу билимларни олиши мумкин бўлди.

Энг биринчи йўналтирувчи матнлар - бу асли оғзаки равишда ўтказиладиган инструктажларнинг ёзма шакли эди. Лекин барибир барча махсус маълумотлар талабаларга иложи борича оғзаки берилар эди.

Бугунги кунда эса йўналтирувчи матнлар шундай тузилганки талабалар йўналтирувчи саволлар ёрдамида ўзлари керакли маълумотларни (китоб, жадвал, инструкция, видеокассеталар ёки компьютер дискларидан олиб) ишлаб чиқаришни ўрганишади.

Натижада ҳозир янги бир ўргатиш усули ва янги бир ўрганишни ташкиллаштириш тарзи вужудга келди. Унинг асосий белгиси - бу ўқувчи кўпроқ мустақил равишда ўрганишидир; амалиёт ўқитувчиси эса заифроқ талабалар билан кўпроқ шуғулланиши мумкин бўлиб қолди. Талабаларнинг мустақил ишлаши эса ўз навбатида қўшимча фойда келтирмоқда: юқорироқ кўникма ва қобилиятлар соҳасида яъни биргаликда мулоқотда бўлиш, биргаликда режа тузиш, қарор қабул қилиш ҳамда ўз ишини текшириш каби қобилиятлар ривожланади.

Командада (биргаликда) ишлаш орқали муайян ижтимоий компетенциялар ривож топади ва уларга мўлжалланган мақсадлар ҳам белгиланиши мумкин бўлади. Кўриб турибмизки, вақт ўтган сари йўналтирувчи матн усули қўлланишининг маъноси ўзгарди чунки бугунги кунга келиб бу усул айнан ўша «пойдевор квалификациялар» деб аталган қобилиятларни ривожлантириш мақсадида қўлланади. Бу тушунчани Германияда таълимот мунозарасига меҳнат бозори тадқиқотчиси Д. Мертенс киритган. У бу тушунча билан асосан услубий компетенцияларни (яъни фикрлаш, ташкиллаштириш ва режалаштириш усуллари) атаган.

Ҳозирги кунда эса бу тушунча билан шундай қобилиятлар кўникма ва ўзини тутиш тарзлари аталадики, улар айнан шу касб-ҳунарга оид квалификациялардан ташқари ва уларга қўшимча сифатида барча бошқа касб-ҳунарларда керак бўладиган ҳатти-ҳаракатларни билдиради.

4 поғона усули билан солиштирадиган бўлсак бу усулда амалиёт ўқитувчисининг фаолияти кўпроқ дарсдан олдин ва дарсдан кейин қилинадиган ишлардан иборат. Лекин бевосита инструктаж жараёнида қилинадиган ишлар эмас; ўқувчилар эса қайтага барча даврларда (фазаларда) мустақил ишлашади.

III. НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-МАВЗУ: ТАСВИРИЙ САНЪАТДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИ ВА ЎҚУВ-УСЛУБИЙ ФАОЛИЯТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШДА ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ.

Режа:

1. Кириш. Ўқув жараёни фаолиятни модернизациялашда инновацион таълим технологияларининг таърифлари
2. Педагогик технологиянинг кўринишлари, даражалари, таснифи.
3. Тасвирий санъат ўқитишда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланишнинг долзарб масалалари.

1. Кириш. Ўқув жараёни фаолиятни модернизациялашда инновацион таълим технологияларининг таърифлари

Илмий-техник тараққиёт нафақат аксарият ишлаб чиқариш соҳасинигина технологиялаштиради, балки у маданият, таълим соқаларига ҳам кириб бормоқда. Бугунги кунда тасвирий санъатдан ўқув жараёни ва ўқув-услубий фаолиятни модернизациялашда инновацион таълим технологияларини жорий этиш, таълим ва бошқа технологиялар тўғрисида фикр юритиш мумкин.

Тарихан технология тушунчаси техник тараққиёт билан боғлиқ равишда юзага келган ва бу тушунча санъат, ҳунар ва фан ҳақидаги таълимотга мувофиқ келади.

Технология деганда, одатда ашёларни қайта ишлаш методлари ва ишлаб чиқариш жараёни ҳамда уларнинг илмий тавсифларининг мажмуи тушунилади.

Сиёсий луғат (М., 1989)да технологияга шундай изоқ берилади:

1) ишлаб чиқариш жараёнида ашёлар, материаллар, ярим тайёр ашёларни қайта ишлаш, тайёрлаш ҳолати, хусусияти, шаклининг ўзгариш методлари йиғиндиси;

2) ашёлар, материаллар ва ярим хом ашёларга мувофиқ ишлаб чиқариш қуроллари орқали таъсир ўтказиш усуллари тўғрисидаги фан.

«Қомусий луғат»да шунга яқин изоқ берилади, лекин уни бирмунча кенгроқ ёритади: «Фан сифатида технологиянинг вазифаси ҳар томонлама самарали ва тежамли ишлаб чиқариш жараёнларини аниқлаш ва амалиётда ундан фойдаланиш мақсадида физика, кимё, механика ва бошқа қонуниятларини бажариш».

Технология грекча сўз бўлиб, *технос*- санъат, маҳорат, *логос*- таълимот деган маъноларни билдиради.

Педагогик технология педагогнинг талабаларга таъсир қилишни ташкил этиш бўйича касбий аҳамиятга молик малакалар тизимини аниқлаб

беради, педагогик фаолиятнинг технологиклигини англаш усулларини таклиф этади.

Ҳозирги давр таълим технологиялари муаммоси, педагогик инновация тажрибалари уларни бир тизимга тушириш ва аниқлаштиришни талаб қилади. Олий мактаб олдида педагогик технологияларнинг илмий асослари, уларнинг таснифи, моҳиятини очиб бериш ва ўқув жараёнининг технологиклиги муаммоларини таъминлаш масаласи турибди.

Педагогикага оид адабиётлар таҳлили чуни кўрсатадики, ҳозирги даврда педагогик технология тушуншаси таълим амалиёти ва назарияси илмдан мустаҳкам ўрин эгаллади, лекин уни педагогиканинг мукамал луғатлари (тезаурус)даги ўрни ҳали номаълумлигича қолмоқда.

Педагогик технология тушунчасининг шаклланиши ва ривожланиши тарихида турли қарашлар мавжуд бўлган: у техник воситалар ҳақидаги таълим деб ҳамда ўқитиш жараёнини лойиҳалаштирилган ҳолда изшил ва мунтазам ташкил этиш деб талқин қилинган. Ҳозир педагогик технологияларнинг бир қанча таърифлари мавжуд.

В.П. Беспалко педагогик технологияни амалиётга татбиқ қилинадиган муайян педагогик тизим лойиҳаси сифатида белгилайди. У педагогик тизим технологиялар ишлаб чиқиш учун асос бўлади, деб ҳисоблайди. Бунда асосий диққат ўқув-педагогик жараёни олдиндан лойиҳалашга қаратилади, дидактик вазифа ва ўқитиш технологиялари тушунчасидан фойдаланилади. Шу тариқа В.П. Беспалко ўқув жараёнини лойиҳалаш ғоясини илгари суради, афсуски, педагогик технология ва лойиҳа тушунчалари ҳақида аниқлик йўқ.

Педагогик технология таълим жараёнига жадаллик билан кириб бораётган бўлса ҳам, унинг мақоми ноаниқлигича қолиб кетмоқда. Тадқиқотчиларнинг ишларида фан ва амалиёт оралиғидан ўрин эгалламоқда.

Н.Ф.Тализина ҳар бир педагог реал педагогик жараёни ташкил этишдан олдин ўқув жараёни ҳақида технологик даражада билимлар тизимини билиб олган бўлиши чарт деб ҳисоблайди. У фан ва амалиёт оралиғида тамойилларни олға сурувчи, методлар ишлаб чиқувчи, уларни изчил қўллаш каби масалалар билан шуғулланувчи алоҳида фан бўлиши керак, деб ҳисоблайди, уларсиз педагогик жараён асосланмай қолади (технология реал ўқитиш жараёни сифатида).

Тасвирий санъатдан ўқув жараёни ва ўқув-услубий фаолиятни модернизациялашда инновацион таълим технологияларини жорий этишда айрим муаллифлар ўқитиш технологияларига фан ва санъат оралиғидаги фан деб қарайдилар, бошқалари уни лойиҳалаш билан боғлайдилар.

Чундай қилиб, бир ёндашувда ўқитиш технологиялари ўқитишнинг барча воситаларини қамраб олган қандайдир жиҳозлаш сифатида ҳам

белгиланади. Унда технология ўқув жараёнини техниклаштиришни тақозо қилади.

Бочқа ёндачувда технологияга таълим амалиётини янги ёки замонавийлаштирилган билимлар билан таъминлашнинг усули сифатида қарашга имконият беради. Бунда технологияга таълимнинг илмий тамойиллари ва амалиётини татбиқ этиш сифатида қаралади.

Технология тушунчаси 60-йиллардаги Америка ва ғарбий Эуропада таълимни ислоқ қилиниши билан боқлиқ равишда кириб келди. Б.Блуи, Ж. Королл, П.Я.Галперин, В.И.Давидов, Н.А.Менчинская, З.И.Калмикова, Л.И. Занков технологиялари машқур. Ўқитишни ташкил қилишнинг технологик ёндашувлари В.П.Беспалко, Н.Ф.Тализина, Л.М.Фридман, Ю.Н.Кулюткина, Г.С.Сухобской, Т.В.Кудрявцев, А.М. Матючкин, М.И.Махмутов каби аксарият психолог ва дидактикачиларга тааллуқлидир.

Технологик ёндашувлар тақлили шуни кўрсатадики, аксарият ўқитиш технологиялари бўш технологияланганлиги бўйича қолиб кетмоқда. Бир қатор технологияларда назарий асослар қушайтирилган, амалий томони у кадар ойдинлаштирилмаган.

Т.А.Балло технологиянинг бир томонини, яъни ўқитишда топшириқли ёндашувни ёритади. Бошқаларида ё компьютер орқали дастурлаштирилган ўқитиш ёки ўқитишнинг муаммоли тузилмаси ажралиб туради.

Л.В. Занков, Т.Я.Галперин, В.И.Давидов тадқиқотларида босқичли ўқитишнинг яхлит технологиялари ҳақида фикр юритилади.

1. Педагогик технологияда ҳали кўп аниқланмаган масалалар бор. Бу муаммони тадқиқ этиш ўқитиш технологиясининг тушунчаси ва методологик моҳиятини аниқлаш билан боқлиқ.

Педагогик технология ўзига хос ва потенциал яратиладиган педагогик натижаларга эришиш учун педагогик тизимнинг барча ташкилий томонларига алоқадор назарий ва амалий (таълим тизими доирасида) тадқиқотлар соҳаси сифатида белгиланади.

Педагогик технология моҳиятини ёритиш учун педагог-дидактикачилар томонидан берилган таърифларга тўхталишни мақсадга мувофиқ деб топамиз.

«Педагогик технология – психологик ва педагогик ўғитлар йиғиндиси бўлиб, шакллар, методлар, усуллар, ўқитиш йўллари, тарбиявий воситаларнинг махсус тўпламидир. Айни замонда у педагогик жараённинг тачкилий-методик омилини ҳам билдиради» (Б.Лихачев).

«**Педагогик технология** – ўқув жараёнини амалга очиришнинг мазмуний техникаси» (В.П. Беспалко).

«**Педагогик технология** – режалаштирилган ўқитиш натижаларига эришиш жараёни тавсифи» (И.П. Волков).

«**Технология** – ишлов берич, қолатни ўзгартириш санъати, мақорати, малакаси ва методлар йиғиндиси» (В.М. Шепел).

«**Педагогик технология** – талаба ва ўқитувчининг уларга зарур шароит яратиш орқали ўқув жараёнини лойиҳалаштириш, ташкил этиш ҳамда ўтказиш бўйича улар педагогик фаолиятининг ҳар томонлама ўйланган моделидир.»(В.М.Манахов).

«**Педагогик технология** – бу таълим шаклларини жадаллаштириш вазифасини кўзлаган ўқитиш ва билимларни ўзлаштиришнинг барча жараёнларини техника ва инсон омилларида ва уларнинг биргаликдаги ҳаракатлари воситасида яратиш, татбиқ этиш ва белгилашнинг изшил методидир» (ЮНЭСКО).

«**Педагогик технология** – педагогик мақсадларга эришишда фойдаланиладиган шахсий имкониятлар, жиҳозлар ва методологик воситаларда амалда бўлишнинг тизимли йиғиндиси ва тартибини билдиради»(М.В.Кларин).

«**Педагогик технология** – ўзида турли муаллифлар (манбалар)нинг барша таърифлари мазмунини камраб олган мазмуний умумлачма ҳисобланади». (Г.К. Селевко).

Бу таърифлар таҳлилидан педагогик технология натижани қўлга киритиш учун таълим доирасида зарур бўлган воситалар тизимини режалаштириш ва татбиқ этиш деган хулосага келиш мумкин.

Таълим технологияси деганда таълимнинг белгиланган мақсади ва талабанинг билим даражасига кўра ўқув фаолиятини бошқаришнинг назарий лойиҳаси ва педагогик тизимнинг амалда бўлишини таъминловчи зарур воситалар тизими тушунилади.

Тасвирий санъатдан ўқув жараёни ва ўқув-услубий фаолиятни модернизациялашда инновацион таълим технологияларини жорий этишда ўқитишнинг шахсга йўналтирилган технология бирор назария ва мақсад асосида ишлаб чиқилади. Педагогик тизимнинг амалда бўлиши, унинг мосланувчанлиги ҳамда талабанинг шахсий хусусиятлари, уларнинг технологик ва индивидуал меъёрлари билан боғланган. Бунда ушбу технологияларнинг мослашувчанлиги, уларнинг вариативлиги, талаба хатти-ҳаракатларининг босқишлилиги муҳим аҳамият касб этади.

Тасвирий санъатдан ўқув жараёни ва ўқув-услубий фаолиятни модернизациялашда инновацион таълим технологияларини жорий этишда ўқитиш технологияси сатқида ўқув жараёнининг барча компонентлари ёритилади.

Шахсга йўналтирилган технология асосида талабаларнинг интеллектуал ва эмоционал-мотивацион ривожланиши, билим ва касбий малакалар шаклланиши, таълим жараёнига қадрият сифатида ёндашиш

муносабатини таъминлаш, фаолликни очирш, ўз-ўзини англаш ва мустақиллигини шакллантириш ётади.

Бу тадқиқотларни тақлил қилган ҳолда ушбу таърифни бериш мумкин:

Педагогик технология таълим мақсадларига эришиш ва шахснинг ривожланишига қаратилган педагогик фаолиятни муттасил равишда ривожлантириш тизими лойиҳасидир.

2. Педагогик технологиянинг кўринишлари, даражалари, таснифи.

Педагогик фаолиятда «технология» атамасининг қўллана бошлаши билан педагогик амалиёт, унинг назарий жиҳатлари ҳамда улар ҳақидаги билдирилаётган мулоҳазалар бир мунсха юқори илмий даражага кўтарилмоқда.

Педагогик технология ҳозирги замондаги дидактика ва педагогика тараққиётининг маъсули. Уни педагогиканинг ҳозиргача мавжуд бўлган ҳамда такомиллашиб келаётган барча асосий йўналишлари бўйича амалий вазибаларни янада юқорироқ даражада амалга ошириш йўлидаги янги босқисҳ деб ҳисоблаш мумкин.

Шу нуқтаи назарлардан педагогик технологияни аввало ҳозирги педагогика фани тараққиёти натижасида ҳосил бўлган янги йўналиш деб ҳисоблаган ҳолда, унинг ўзига хос бўлган тамойиллари, қоидаларини чуқур ўрганиб бориш ва пировардида қонуниятларини аниқлаш йўлидаги муаммоларни ечиш лозимлиги кўриниб турибди.

Педагогик технология аввало таълим-тарбияни янада ривожлантириш эҳтиёжларини қондириш йўлидаги инсонлар (педагоглар, ота-оналар, жамоатчилик) фаолиятдан иборат ижтимоий ҳодиса ҳисобланиши лозим.

Ҳар қандай ижтимоий ҳодисалар каби педагогик технологияни ҳам илмий жиҳатдан ўргануви фан соҳаси мавжуд бўлиб, уни педагогик технология фани деб номланади. Шу педагогик технология фани ўз навбатида замонавий таълим-тарбиянинг энг мақсадга мувофиқ йўллари ва усулларини тадқиқ қилувчи назарий фан ҳамда ўқув фани турларига ажралади.

Шу билан бирга педагогик технология амалий фаолият йўналиши сифатида тасвирий санъатдан ўқув фаолиятни модернизациялашда ўқув-тарбия жараёнида қўлланиладиган тамойиллар, алгоритмлар ва бошқарув тизими ҳамда бевосита таълим-тарбия жараёнини ўз исҳига олади.

Педагогик технология ижтимоий ҳаётнинг турли соҳалари билан ўзаро боғлиқ равишда шаклланиб ва ривожланиб бориши натижасида турлича кўринишларда намоён бўлади. Булар педагогик технологиянинг қуйидаги кўринишларидан иборат: ижтимоий ҳодиса, назарий фан, ўқув фани, таълим-тарбия тизими, жараёни, педагогик фаолият ва унинг методикалари ҳамда алоқадор фанларнинг илмий-тадқиқот соҳаси.

Педагогик технология ижтимоий ҳодиса сифатида таълим-тарбия масалалари билан боғлиқ мотивлар: эҳтиёж, талаб, манфаат, қизиқиш, мақсадлардан келиб чиқади ва уларни амалга ошириш учун хизмат қилади.

Шу билан бирга худди шундай мотивлар ҳар бир шахсда, оилада ҳам мавжуд. Жамият ҳар бир аъзосининг таълим-тарбия даражаси ортиб бориши шу жамият ва давлатнинг ривожланишидаги энг асосий шартлардан ҳисобланади.

Бу шартнинг бажарилиши эса ўз навбатида, педагогик технологиянинг қанчалик юқори даражада эканлигига боғлиқ. Бундан эса педагогик технология шахс, оила, жамият, давлат ҳаёти усҳун катта аҳамиятга эга ижтимоий ҳодиса эканлиги кўринади.

Педагогик технология назарий фан сифатида педагогика фанининг алоҳида йўналишини ташкил қилади. Ўз мақсади, вазибалари, муаммолари, методологияси ва бошқа назарий асосларига эга. Ўз муаммоларини ҳал қилишда бошқа кўп фанлар билан боғлиқликларга эга.

Педагогик технология назарий фан сифатида таълим-тарбия соҳасида кафолатли натижага эришиб бериш даражасини ошириш муаммоларини тадқиқ қилиш билан шуғулланади.

Ўқув фани кўринишида педагогик технологияларни ижтимоий ҳодиса, назарий фан, таълим-тарбия тизими, жараёни, педагогик фаолият ва унинг методикалари, алоқадор фанларнинг илмий-тадқиқот соҳаси сифатида турли таълим муассасаларида белгиланган ўқув дастури асосида ўргатишдан иборат.

Таълим-тарбия тизими кўринишида педагогик технология белгиланган таълим-тарбия фаолиятини амалга ошириш учун хизмат қилувчи моддий таъминот ва маънавий қадриятлардан иборат. Бунга ўқув режа, дастурлар ва дидактик воситалар ҳам қиради. Бу тизим бошқа ижтимоий тизимлари каби тегишли махсус тайёргарликка эга мутахассислар меҳнати орқали фаолият олиб боради.

Ҳозирда бу тизим узлуксиз таълим босқичларидан ташкил топган. Узлуксиз таълимнинг ҳамма босқичларида педагогик технологиялар жорий қилиниши билан бу тизимнинг тўлиқ шаклланиши амалга оширилади.

Педагогик технологияни таълим-тарбия жараёни сифатида иштирокчиларининг фаолиятлари орқали амалга оширилади. Бу жараённинг пировард мақсади баркамол инсонни шакллантириш ва ривожлантириш бўлиб, асосан қуйидагилардан таркиб топади:

- таълим-тарбия бериш;
- ахборотларни авлоддан-авлодга узатиш;
- мустақил фикрлашга ўргатиш;
- билим, кўникма, малакаларни ўргатиш ва ўзлаштирилишига эришиш;
- турли методикаларни қўллаш ва такомиллаштириш;
- диагностика, мониторинг олиб бориш;
- инсонпарварлик, халқпарварлик, мафкуравий тамойилларга асосланиш;

- талаба нинг тайёргарлик даражасини, психологик, физиологик, ёш хусусиятларини, гигиеник талабларни ҳисобга олиш;
- таълим менежменти, маркетинги талаблари ва хулосаларини, ижтимоий мотивларни ҳисобга олиш.

Педагогик фаолият ва унинг методикалари қурилишида педагогик технология ўзини тўлиқ намоён қилади. Педагогик технологиянинг ҳаракатга келиши ва ундан кўзда тутилган натижага эришиш фақат педагогик фаолият жараёнида амалга оширилади. Шунки педагогик технология ва педагогик фаолият бир-биридан ажратиш қийин тушуншалар ҳисобланади ва уларнинг бири иккинчисисиз ўз маъносини ва аҳамиятини йўқотади.

Ўқув фанларининг сони кўплигини ҳисобга олганда, педагогик фаолиятнинг кўп қисми хусусий (ўқув фанлари) педагогии технологияси учун сарфланади. Шунинг учун хусусий фанлар даражасидаги педагогик технологиялар кўпроқ тарқалган. Шу айтилганлар асосида педагогик технология, энг аввало, педагогик фаолият ва унинг методикалари кўринишида намоён бўлади ва ривожланиб боради, деб ҳисоблаш мумкин.

Алоқадор фанларнинг илмий тадқиқот соҳаси сифатида педагогик технологияларнинг турли фанлар билан боғлиқликлари яққол кўринади. Педагогик технология кенг қўламли ижтимоий ҳодиса бўлиб, у кўп фанларнинг тадқиқот объекти ҳисобланади. Бунда ҳар бир фан ўз мақсад ва вазифаларига мувофиқ йўналишларда педагогик технологияни чуқур ўрганиши натижасида уни такомиллаштириб бориш йўл-йўриқлари белгилаб борилади.

Педагогик технология барча ўқув фанлари билан боғлиқ бўлиб, уларнинг ҳамда ўзининг мунтазам ривожланиб боришини кадрлар тайёрлаш орқали таъминлаб туради.

Педагогик технологиянинг юқорида айтилган кўринишларининг асосий белгиларини аниқлаш ва умумлаштирган ҳолда қисқа шаклда ифодалаш орқали унинг асосий таърифини ва бошқа белгиларини аниқлаш мумкин.

Шундай қилиб, ҳозирда педагогик технологияни ижтимоий ҳодиса, назарий фан, ўқув фани, таълим-тарбия тизими, таълим-тарбия жараёни, педагогик фаолият ва унинг методикалари ҳамда алоқадор фанларнинг илмий-тадқиқот соҳаси кўринишларида мавжуд деб ҳисобланади.

Педагогик технология даражалари

Юқорида айтилганлар асосида педагогик технологияларни умумпедагогик, хусусий (ўқув фанлари) ва кичик технологиялардан иборат учта даражага ажратилади.

Умумпедагогик технология турли даражадаги тизимларни ифодалайди. У айрим худуддаги, тумандаги, таълим муассасасидаги ёки таълимнинг айрим поғонасидаги барча таълим-тарбия жараёнига тегишли бўлади. Умумпедагогик технология ўз худуди ёки таълим муассасасидаги таълим-тарбиявий мақсадлар, мазмун, воситалар, бошқарув шакли ва усуллари, ўқув-тарбия жараёни иштирокчилари фаолиятининг алгоритмларини белгилайди.

Хусусий технология таълим-тарбия мазмунининг айрим йўналишларини амалга ошириш усуллари ва воситалари мажмуасини ўз ичига олувчи педагогик тизимларни қамраб олади. Бунга айрим фанларни ўқитиш технологиялари, раҳбарнинг, ўқитувчининг, тарбиячининг ва талабанинг ишлаш технологиялари киради.

Кисхик технологиялар ўқув-тарбия жараёнининг алоҳида қисмларини ўз ичига олади. У айрим дидактик ва тарбиявий масалаларни ҳал қилиш билан шуғулланади. Буларга дарслар технологияси, тушунсчаларни шакллантириш, янги билимларни ўзлаштириш ва мустақил ишлаш технологиялари, айрим фаолият турлари ва алоҳида шахсий сифатларни тарбиялаш технологиялари, ўқув материалларини такрорлаш, ўзлаштиришни ва тарбияланганликни назорат қилиш технологиялари ҳамда айрим тадбирларни ташкил қилиш ва амалга ошириш технологиялари киради.

Педагогик технология таснифи

Мактаблар ишининг ҳозирги назарияси ва амалиётида ўқув-тарбия жараёнининг кўплаб вариантлари мавжуд. Ҳар бир муаллиф ҳамда амалиётчи педагогик жараёнга ўзининг индивидуал улушини қўшади. Лекин кўп технологиялар ўз мақсадлари, мазмуни, қўлланадиган методлари ва воситалари бўйисҳа этарлича кўп ўхшашликларга эга ва уларни шу умумий белгиларига кўра тасниф қилиш мумкин.

Педагогик технологияларни куйидаги белгиларига кўра тасниф қилинади:

- қўлланиш даражасига кўра;
- фалсафий асоси бўйича;
- асосий ривожлантирувсҳи омили бўйича;
- ўзлаштириш концепцияси бўйича;
- шахсий белги-сифатларига кўра йўналганлиги бўйича;
- мазмуни хусусиятлари бўйича;
- бошқарув тури бўйича;
- болага ёндашув бўйича;
- кўп қўлланиладиган методлари бўйича;

таълим олувсҳилар тоифалари бўйича.

Шу юқорида айтилган тасниф асосида мисол сифатида ҳозирги анъанвий мактаб таълимини куйидагича таснифлаш мумкин:

- қўлланиш даражасига кўра: умумпедагогик;
- фалсафий асоси бўйича: мажбурлаш педагогикаси (умумий мажбурий таълим);
- асосий ривожлантирувчи омили бўйисҳа: социоген, яни асосий эътибор жамиятнинг фаол аъзолари бўлган баркамол инсонларни тарбиялашга қаратилган; шу билан бир вақтда биоген омилларга, яъни шахснинг ҳар томонлама ривожланишига ҳам эътибор қаратилган ҳолда;
- ўзлаштириш концепцияси бўйисҳа: ассоциатив-рефлектор бўлиб, суггестия (намуна, мисол, ўрнак, ибрат кўрсатиш)га таянган ҳолда;

- шахсий белги-сифатларга кўра йўналганлиги бўйича;
 - ахборотли, яъни билим, малака, кўникмаларни шакллантириш ва мустаҳкамлашга йўналтирилган;
 - мазмуни хусусиятлари бўйича: дунёвий, технократик, умумтаълим мазмунида бўлиб, таълим-тарбия жараёнини ташкил қилиш ва олиб боришда дидактикага марказий ўрин берилади;
 - бошқарув тури бўйича: анъанавий-мумтоз (классик) бўлиб, унга таълимнинг техника воситалари қўшилган;
 - болага ёндашув бўйисҳа: авторитар;
 - кўп қўлланиладиган методлари бўйича: тушунтириш-иллюстрациялаш;
- таълим олувчилар тоифалари бўйисҳа: оммавий.

Шу билан бир вақтда, жамиятнинг ривожланиши алоҳида мамлакатларда ва умуман жаҳонда инсонпарвар фалсафий асосдаги янги педагогик технологияларни яратди. Булар ҳам юқорида айтилган белгиларга кўра қуйидагича тасниф қилиниши мумкин: ҳамкорлик педагогикаси, ўйин технологиялари, муаммоли таълим, программалаштирилган таълим, гуруҳли технологиялар ва бошқалар.

Педагогик технологияларни таснифлашда уларнинг энг яққол ажралиб турадиган хусусиятларига асосланилади. Аслида эса ҳар бир педагогик технология соф ҳолда учрамайди, уларда бошқаларига хос бўлган элементлар албатта мавжуд бўлади.

Масалан, аклий ҳужум, ишчанлик ўйини, рўлли ўйин каби интерфаол машғулотлар таркибида ҳамкорлик, бола шахсига йўналтирилган, муаммоли, дидактик ўйин каби педагогик технологиялар элементлари албатта мавжуд. Худди шундай таҳлилни тасвирий санъатдан ўқув фаолиятида ҳар бир педагогик технология шакллари ва усулларига нисбатан ҳам ўтказиш ҳамда соф ҳолда ажратиб олиш мумкин бўлган алоҳида технология аслида амалда йўқлигига ишонч ҳосил қилиш мумкин.

3. Тасвирий санъат ўқитишда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланишнинг долзарб масалалари.

Мамлакатимизда таълим тизимини такомиллаштириш ва уни замон талабларига мослаштириш, замонавий ахборот технологияларига асосланган, жаҳон андазалари даражасидаги тизимни яратиш умумдавлат сиёсатининг муҳим таркибий қисмларидан бирига айланди.

Таълим сифати мазкур тизимнинг ҳолати ва самарадорлигини белгилайдиган мезон ҳисобланиб, таълим жараёнида эришилган натижаларнинг меъёрий талаблар, ижтимоий ва шахсий эҳтиёжларга мувофиқлиги билан белгиланади.

Таълим сифати нафақат ўқув жараёни натижалари, балки мазкур натижаларни шакллантирувчи омилларни ҳам ифодалайди. Бу омиллар таълим мақсади, таълимни ташкил этиш шакли, метод воситалари, ўқитувчилар таркиби, салоҳияти, педагогик фаолияти, таълимий дастурлар ва

таълим технологиялари, ресурслар ва улардан фойдаланиш шарт-шароитлари, таълимнинг ташкилий-ҳуқуқий, моддийтехник таъминоти, ахборот ва услубий таъминот, шунингдек, тарбиявий ишлар сифатидан иборат.

Таълим жараёнига инновацион технологияларни татбиқ этиш эса таълим натижалари ҳамда мазкур омиллар сифатини ошириш имконини беради. Шу жиҳатдан, инновацион технологиялар асосида таълим сифати ва самарадорлигини ошириш муаммоси шахсни ривожлантириш ҳамда уни ҳаётга тайёрлашга йўналтирилган комплекс вазифаларни амалга ошириш билан боғлиқ бўлиб, таълим сиёсатининг бугунги кундаги муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади.

Дарс - таълим берувчи томонидан ёши ва маълумоти жиҳатидан бир хил бўлган таълим олувчилар гуруҳига ўқув режаси, ўқув дастури талаблари ва қатъий дарс жадвали асосида муайян вақт ичида билим бериш, малака ҳосил қилиш бўйича муайян машғулотдир. “Дарс бу - ўқитувчининг умумий ва педагогик маданиятининг кўзгуси, интеллектуал бойлигининг ўлчови, унинг билим доирасининг кўрсаткичидир. Ўқитувчи ўқув технологиясининг бевосита етказувчиси сифатида машғулотларга жиддий тайёрланган, янгиликлардан бохабар бўлгани ҳолда дарс жараёнини қизиқарли олиб бориши лозим.

Дарс бераётган фанига тааллуқли дидактик материалларни, дарсликларни, услубий қўлланмаларни ва электрон ўқув воситаларини ҳам мукамал ўрганиши, шунингдек, уларни дарсларида қўллай олиш, фаолиятини мунтазам янгилаб бориши давр талабидир.

Тасвирий санъатни ўқитишда замонавий технологияларни қўллашнинг зарурияти. Замонавий таълим технологиясида дарсни ташкил этишга доир қатор умумпедагогик-дидактик талаблар қўйилади.

Булар:

- ҳар бир дарс технологик жиҳатдан мукамал даражада лойиҳалаштирилиши; - дарс мақсад ва вазифаларининг аниқ белгиланиши;
- дарсда таълим вазифаларининг тарбия вазифалари билан боғлиқ бўлиши;
- дарсни ўқув дастури, ўқув режаси талабига мувофиқ ташкил этиш; - дарс учун ажратилган вақтдан унумли фойдаланиш;
- дарснинг ташкилий жиҳатдан пухта белгиланган бўлиши;
- дарснинг жонли, самарали ва таълим олувчиларга эмоционал таъсирли бўлиши учун таълим берувчининг турли хил замонавий ва илғор таълим усуллари, воситалари ва кўргазмали қуроллардан, техника воситаларидан моҳирлик билан фойдалана олиши;

- таълим берувчининг раҳбарлик роли билан таълим олувчиларнинг фаол билиш фаолиятини бирга олиб бориш;
- дарсларнинг ўзаро узвий ва диалектик хусусиятга эга бўлишига эришиш;
- таълим олувчиларнинг ёш ва психологик, шунингдек, мутахассислик хусусиятларини инобатга олиш;
- дарсни демократик тамойиллар асосида ташкил этиш; - дарсда таълим олувчи эркинлигини таъминлашга эришиш;
- дарсда таълим олувчиларни мустақил фикрлаш ҳамда ўз фикрини баён этишига ундаш ва имкон яратиш;
- дарс давомида таълим олувчилар фаолиятини тўғри ташкиллаштириш, муаммоли изланувчанлик лаёқатларини ривожлантириш;
- дарс жараёнида ўқитишнинг жамоа, гуруҳли ва яқка тартибдаги шакллари мисол равишда қўшиб олиб бориш;
- таълим олувчилар ўқув фаолиятларининг атрофлича назорат қилиниши ва адолатли даражада баҳоланиши ва ҳ.к.

Дарсларда, масалан, табиатшунослик ва уни ўқитиш услубиёти дарсларида ўрганиш объектлари ҳисобланган кўرғазмали қуролларни иккита гуруҳга: табиий жисмлар ва ўқитиш учун махсус тайёрланган, жисм ва ходисаларнинг тасвирларига ажратиш мумкин.

Табиий жисмларга тоғ жинслари, минераллар, тупроқ намуналари, ўсимликлар, ҳайвонларнинг табиат бурчагидаги аслий намуналари ёки тулумлар киради.

Кўрғазмали қуроллар сатҳи (суратлар, дисклар, мультимедиалар, диафильмлар, диапозитивлар, рангли расмлар, мавзуга оид жадваллар) ва ҳажмли (моделлар, макетлар, муляжлар, ҳўл препаратлар, аслий намуналар, коллекциялар, гербарийлар, план, харита, глобус, доскада расм чизиш)га ажратилади. Ҳар иккиси ҳам ҳаракатсиз ва ҳаракатли бўлиши мумкин.

Дарс самарадорлигини оширишда ўқув воситаларининг аҳамияти жудда каттадир. Буларга дарсликлар, ўқув қўлланмалари, радио эшиттиришлари, телевидение кўрсатувлари, газета ва журналлар, электрон дарсликлар, кодоскоп, проекцион рангли расмлар, слайдлар, компьютерлар, ҳамда ўқитишнинг барча замонавий техник воситалари, тажрибалар ўтказиш учун жиҳозлар, кундалик кузатиш дафтари, ўлкашунослик бурчаги, география майдончаси ва ундаги жиҳозлар, мактаб ўқув-тажриба майдончаси киради.

Ўқитувчи фаннинг истиқболлари ҳақида умумий тасаввурга эга бўлмай туриб, чуқур асосланган дарс ўтказишига умид қилиш қийин. Ўқув фанидаги ғоялар ва мавзуларнинг изчиллиги ва ўзаро боғлиқлигини тасаввур этган ҳолда ўқитувчи дарс машғулоти жараёнида дарс мазмунидан ташқари дарсда

фойдаланиладиган кўшимча манбалар (шеърлар, мақоллар, маталлар, топишмоқлар, ёзувчиларнинг асарларидан парчалар, ҳаёт билан боғлиқлик, фанлараро боғланишлар)дан унумли фойдаланиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Дарслар самарадорлиги ўқитиш услублари тўғри танланганида ва уларни кўргазмали куроллар, ўқув воситалари билан уйғунлаштирилганда сезиларли даражада ортади. Ўқитишнинг замонавий техника воситалари ва ахборот технологияларидан моҳирона фойдаланиш дарс самарадорлигини таъминлайди ва ўқув меҳнати интенсивлигини ҳамда ўқув жараёни техник маданиятини оширади. Ҳозирги пайтда кўп мамлакатлар, шу жумладан республикамиз узлуксиз таълим тизимида ҳам турлича номланган технологиялардан фойдаланилмоқда.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

1. Технология ва педагогик технологияларнинг умумий ва хусусий жихатлари нималардан иборат?
2. Анъанавий дарснинг ютуғи ва камчиликларини айтиб беринг?
3. Педагогик технология ва тасвирий санъат ўқитиш методикасига оид қандай ўқув адабиётларни ўқигансиз ҳамда унинг қисқача мазмуни, сифати ҳақидаги фикрингиз нималардан иборат?
4. Тасвирий санъат дарсларида замонавий педагогик технологияларни амалий татбиқидаги қандай муаммоларни кўрсата оласиз?
5. Таълимда инновацион технологиялар ҳақидаги маълумотга эгамисиз?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ишмухамедов Р. Ўқув жараёнида интерфаол услублар ва педагогик технологияларни қўллаш услубияти. - Т.: РБИММ, 2008. – 68 б.
2. Ишмухамедов Р.Ж, Абдуқодиров А., Пардаев А. Директорнинг иш китоби (амалий тавсиялар). – Т.: «Фан ва технология» нашриёти, 2007. - 122 б.
3. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: Истеъдод, 2008.-180 б.
4. Ишмухамедов Р.Ж, Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари ўқитувчилари, тарбиячилари, гуруҳ раҳбарлари учун амалий тавсиялар).– Т.: Истеъдод, 2010.-140 б.
5. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари (ўқув қўлланма).-Т.: «Фан» нашриёти, 2006 й.
- 6.Толипова Ж.О. Педагогик технологиялар-дўстона муҳит яратиш омили. -Т.: ЮНИСЕФ, 2005 й.

2-МАВЗУ: ИНТЕЛЛЕКТУАЛ САЛОҲИЯТГА ЭГА БЎЛГАН МУТАХАССИС КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ ТЕХНОЛОГИЯСИ ВА ТАЪЛИМ МАЗМУНИНИ ЯРАТИШ.

Режа:

1. Тасвирий санъат машғулотида замонавий педагогик технологиялар асосида интеллектуал салоҳиятга эга бўлган мутахассис кадрлар тайёрлаш технологиялари.
2. Тасвирий санъат ўқитувчиларини тайёрлашда педагогик ўқитиш жараёнини технологиялаштиришнинг мазмуни ва моҳияти.

1. Тасвирий санъат машғулотида замонавий педагогик технологиялар асосида интеллектуал салоҳиятга эга бўлган мутахассис кадрлар тайёрлаш технологиялари.

Замонавий педагогик ва ахборот технологиялари тасвирий санъатда эгаллаётган билимлари мустаҳкам бўлишига, уларнинг қўшимча адабиёт ўқиб, тасвирий санъат ўқитувчиларининг мустақил изланишларига, тасвирий санъат материални ўзлари қиёсий таҳлил қила олишлари ва улар асосида хулоса чиқаришга ўргатади. Шу боис таълим методларига жиддий эътибор бериш ҳозирги кун талабларига айланди.

Одатда, дарснинг таълимий мақсадига бир эмас, бир неча методлардан фойдаланиш эвазига эришилади. Агар самарадорлик даражаси пасайса ёки ўсиш кузатилмаса, дарров методни ўзгартириш лозим бўлади. Чунончи, янги мавзу баёни босқичида муаммоли вазият ҳосил қилиш учун «Ақлий ҳужум», «Танқидий тафаккур», «Кластер» методларидан, зарурият туғилганда анъанавий тушунтириш методидан ҳам фойдаланиш мумкин.

Тасвирий санъатда ўқув жараёни ва ўқув-услубий фаолиятни модернизациялашда инновацион таълим технологиялари ҳар бир дарсни турли ва энг яхши сараланган ўқитиш методларини қўллаган ҳолда ташкил этиш, тингловчиларнинг мустақил ақлий фаолиятини фаоллаштиришга, тингловчиларнинг назарий билимларни тўлиқ ўзлаштиришларига ёрдам беради, ўз касбига қизиқиши ортиб боришига олиб келади. Бу дарсларда берилаётган илмий-назарий билимлар ёрдамида тингловчиларда мустақил фикр ҳосил бўлишига шароит яратилади. Аксинча, бир хил методнинг қўлланилиши ёки методнинг нотўғри танланиши эса тингловчилардаги қизиқишни сўндиради, унинг ақлий фаолиятини сусайтиради. Бу ўринда шуни алоҳида қайд қилиб ўтиш керакки, ўқитувчи интерфаол усулларни қанча кўп билса, ўз фаолиятида фақат ягона бир методнинг ўзи билан чегараланиб

қолмайди, педагогда уларни бир-бирига қиёслаб, дарснинг таълимий мақсадларига мувофиғини танлаб дарс ўтиш имконияти пайдо бўлади.

Демак, ўқитувчи бир эмас, бир неча педагогик усулларни яхши билиши ва зарурият туғилганда уларни ўзаро қиёслаб, дарснинг турли босқичларида алмаштириб қўллаши мақсадга мувофиқдир. Хусусан, таълимий дидактик ўйинлардан фойдаланиш муҳим ўрин тутди. Тингловчилар психологик хусусиятидан келиб чиқадиган бўлсак, ўйин дунёни ва ўзликни англашда, қизиқишларини қондиришда, тингловчиларнинг ижодий тафаккурини ўстиришда асосий восита ҳисобланади. Таълимий ўйинлар билимларни ўзлаштириш жараёнини энгиллатишга, тингловчиларни жалб этишга ёрдам беради. Қуйида ишланмаларда тавсия этилган таълимий дидактик ўйинлар ва педагогик методлар ҳақида маълумот берамиз.

1. «Кластер» методи. Кластер «ғунча», «боғлам» деган маънони билдириб, тингловчиларга ихтиёрий мавзулар хусусида эркин, очик ўйлаш ва шахсий фикрларни бемалол баён этиш учун шароит яратишга ёрдам беради. Мазкур метод турли хил ғоялар ўртасида алоқалар, узвийликни аниқлаш, изчилликни тушуниш имкониятини берувчи, билганларини тизимлаштиришга ёрдам берувчи методдир. «Кластер» методидан фойдаланиш инсон мия фаолиятининг ишлаш тамойили билан боғлиқ равишда амалга ошади. Ушбу методни барча таълим босқичларида: бошланғич аудиториялардан тортиб то олий таълимгача барча босқичларда ўтказилиши мумкин.

Метод тингловчилар томонидан билдирилаётган ғояларнинг мажмуи тарзида намоён бўлади. Бу эса илгари сурилган ғояларни умумлаштириш ва улар ўртасидаги алоқаларни топиш имкониятини яратади.

«Кластер» усулини бир тингловчи ёки гуруҳларда қўллаш мумкин. Бунда тингловчи нимани ўйлаган бўлса, шунини айтади ёки чизади. Ёзилган фикрлар тўғри ёки нотўғри бўлишидан қатъий назар муҳокама қилинмайди. Бу жараён белгиланган вақт тугагунча давом этади. Шу тарзда ҳар бир тингловчи томонидан илгари сурилаётган ғояларни уйғунлаштириш ҳамда улар ўртасидаги алоқаларни топа олиш имкониятини яратади. «Кластер» усули янги мавзунини бошлашдан аввал тингловчи дарсга қизиқтириб, шу мавзу бўйича аввал эгаллаган билимларини аниқлаш мақсадида ёки ўтилган мавзунини сўраш учун ўтказилади. Масалан, маълумки, тасвирий санъат дарсида амалий санъат турлари мавзусига бағишланади. Шундан келиб чиқиб, талаба лар ушбу сўзни ядро сифатида доира ўртасига жойлаштириб, шу тушунчага алоқадор сўзларни ёзиб чиқадилар. Масалан:

2. «Биламан. Билишни хоҳлайман. Билиб олдим» (БББ) методи.

Ушбу метод тингловчиларга муайян мавзулар бўйича ўз билимлари даражасини баҳолай олиш имконини беради. Методни қўллаш жараёнида тингловчилар билан айрим гуруҳда ёки бутун аудитория билан ишлаш мумкин. Гуруҳ шаклида ишлашда машғулот якунида ҳар бир гуруҳ томонидан бажарилган фаолият таҳлил этилади. Бунда тингловчилар ўқитувчи томонидан берилган топшириқларни бажариб бўлгач, машғулот якунида ўз фикрларини қуйидагича умумлаштиради:

Биламан	Билишни хоҳлайман	Билиб олдим

Бу жадвални доскага чизиб қўйиш ва тингловчилар томонидан тўлдиртириб бориш керак, шунда натижа жуда самарали бўлади. Бу методни назарий-санъатшунослик билимларни мустаҳкамлашда қўллаш, методдан фойдаланиш учун қуйидаги тайёргарлик босқичини амалга ошириш самарали натижа беради:

- тингловчиларнинг ўрганилиши режалаштирилаётган мавзу бўйича тушунчаларга эгалик даражаларини аниқлаш;
- тингловчиларнинг мавзу бўйича мавжуд билимларини бойитишга бўлган эҳтиёжларини ўрганиш;
- тингловчиларни мавзуга оид маълумотлар билан батафсил таништириш.

Шундан сўнг метод қуйидаги босқичлар асосида амалга оширилади:

- тингловчиларнинг янги мавзу бўйича тушунчалари даражаси ўрганилади ва талаба лар томонидан қайд этилган тушунчалар жадвалнинг 1-бандига ёзиб борилади;

- тингловчиларнинг янги мавзу бўйича мавжуд билимларини бойитишга бўлган эҳтиёжлари ўрганилади ва қайд этилган тушунчалар жадвалнинг 2-бандига ёзиб қўйилади;

- ўқитувчи янги мавзуга оид умумий маълумотлар билан талаба ларни таништиради;

- тингловчилар ўзлаштирган янги тушунчалар аниқланади ва улар жадвалнинг 3-бандига ёзиб қўйилади.

Машғулот якунида жадвалнинг барча бандлари тўлдирилади. Бу метод орқали тингловчилар ўзлари билим даражалари, хоҳиш-истаклари, интилиш-кизиқишлари ҳақида маълумотга эга бўладилар.

3. «Сўнги ахборот» ўйини. Бу ўйинни ҳар дарснинг бошланиш босқичида ўтказиб туриш яхши натижа беради. Тингловчиларнинг ҳафта ичида ўзлари эшитган, кўрган янгиликлари хусусида сўзлаб берадилар. Бу иш тури тингловчилар боғланишли нутқ малакаларини ривожлантиришга, сўз сўраш, сўзга чиқиш, бир-бирининг фикрини давом эттириш, ўзини худди сухандонлар, журналистлар каби тутиш одобини ўрганишга ёрдам беради. Бу ўйин тингловчиларнинг оғзаки нутқини ўстиришга, янгиликларни ўзбек тилида эшитиш, уларни биринчи бўлиб сўзлаб беришга интилиш, чиройли ва беҳато гапиришни ўргатишга сабаб бўлади.

4. «Такдимот» усули. тингловчиларга республикамиз тарихий шаҳарлари бўйича обидалар ҳақида маълумотлар тўплаш ва уларни мустақил равишда такдим қилиш топшириғини бериш самарали натижа беради. Бунда «Такдимот» усулидан фойдаланилади. Бунинг учун тингловчилар кичик гуруҳларга бўлинади ёки ҳар бир тингловчига биттадан шаҳар бўйича маълумот тўплаш ва уни такдим қилиш топшириғи берилади. Гуруҳ аъзолари белгиланган дақиқа ичида шу шаҳарнинг тарихи ва ҳозирги ҳолати ҳақида маълумот такдим қилишлари керак.

5. Гуруҳларга бўлиниб ишлаш. Бу интерфаол усулни қуйидагича ташкил этиш мумкин. Тингловчилар гуруҳларга бўлинади ва ҳар бир гуруҳга мавзу бўйича алоҳида топшириқ берилади. Белгиланган вақт ичида гуруҳ аъзолари ҳамкорликда ишлаб, ўзларига берилган топшириқ бўйича имкон борича кенгроқ маълумот топишлари керак. Сўнгра гуруҳ аъзоларидан бири ушбу маълумотни оғзаки баён этади, бошқаси чиқиб тўлдириши ҳам мумкин. Энг кўп ва кенг маълумот берган гуруҳ ғолиб бўлади.

Бу интерфаол усул тингловчиларда фаоллик, мустақил фикр бидиришга интилиш, ўз иқтидорини намоён қилишга интилиш, мантиқий жиҳатдан тўғри фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга уқтира билиш кўникмаларини шакллантиради.

6. Бошқотирмалар билан ишлаш ҳам уларнинг сўз бойлигини оширишда, уларни жонлантириш, ижодий ва мустақил фикрлашга ўргатишда жуда муҳим. Кучлироқ гуруҳларда тингловчиларнинг ўзларига бошқотирма тузишни топшириш ҳам мумкин. Тингловчилар бундай иш турлари ва топшириқларни жуда катта қизиқиш билан бажарадилар.

7. «Кинотопишмоқ» ўйини. Тингловчиларга телевизор орқали айрим филмлардан парчалар кўрсатилади. Тингловчилар ушбу парча қайси филмдан олинганлиги, шу филмнинг мазмунини қисқача сўзлаб беришлари, актёрлар, режиссёрлар, ёзувчилар ҳақида маълумот беришлари керак. Маълумотларнинг қай даражада тўлиқлиги тингловчиларнинг баҳоларини кўрсатади. Такдим қилинадиган филм ўзбекфилм намуналаридан бири бўлиши ва у ўзбек тилида намоёиш қилиниши шарт. Бу бошқа миллат вакиллариининг ушбу филмларни ўзбек тилида томоша қилишга, Ўзбекистон санъати ва адабиёти намояндалари билан танишиб боришларига ёрдам беради.

Ижодий эркинлик берадиган мустақил ишлаш имкониятини берадиган иш турларидан кенг фойдаланишни тақозо этади. Шу боис бир дарсда турли хил методлардан фойдаланиш мумкин, бироқ ўйинларни ҳаддан зиёд кўпайтириб юбориш тингловчиларни таълимий мақсадларидан чалғитади, тасвирий санъат маълумотларни изчил ўзлаштиришга ҳалал беради. Шунинг учун бу аудиторияларда тавсия қилинаётган ўйинлар ва бошқа методларни ўрни билан айнан санъатшунослик мавзуга боғлаган ҳолда, асосан, ушбу мавзуларни мустаҳкамлаш ва такрорлаш мақсадида ўтказиш тавсия этилади.

8. «Заковат ёки зукколар» ўйини. Бу метод тингловчиларда тезкор фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга ёрдам беради. Тингловчилар ўқитувчи томонидан берилган саволларга қисқа муддатларда тўғри ва аниқ жавоб қайтара олишлари зарур. Саволларнинг мураккаблик даражасига кўра ҳар бир саволга берилган тўғри жавоб учун турли баллар белгиланади. Тингловчиларнинг шахсий имкониятлари тўғрисида аниқ тасаввурга эга бўлишларини таъминлайди.

9. «Чархпалак» методи. Бунда тингловчилар гуруҳларда ҳамкорликда ишлайдилар. Аудиторияда тингловчилар уч гуруҳга бўлиниб, ҳар бир гуруҳга 3 та ватман қоғози, уч хил рангдаги қалам ёки маркер ва уч хил муаммоли савол берилади. Ҳар бир гуруҳ белгиланган вақт ичида варақларини бир-бирлари билан алмашиб, ўз фикрларини ёзадилар. Варақлар уч марта ёки 4

марта алмаштирилади. Вақт тугагач, ҳар бир гуруҳнинг ўз варағи ўзида тўхташи керак. Сўнг рангли маркерларнинг ёзилишига қараб ҳар бир гуруҳ қанча фикр ёза олганлиги аниқланиб, тингловчилар баҳоланади, рағбатлантирилади. Бу усул орқали тингловчиларнинг мустақил фикрлашларига, уларнинг ёзма нутқини ривожлантиришга, бир-бирининг фикрини тўлдиришга, бир вақтнинг ўзида бутун аудиторининг билимини текширишга имкон яратилади.

10. «Ким кўп билади?» методи фанлараро боғланишни ривожлантиришга ёрдам берадиган иш усулидир. Бошқа тилни ўзлаштиришда ўлкашунослик материаллари билан ишлаш тингловчиларнинг оғзаки ва ёзма нутқини ўстиришга, тингловчиларга ўзи яшайдиган заминга ҳурмат, уларни яхши билиш, қадрлаш туйғуларини сингдиришга ёрдам беради. Бунинг учун 3 қаторга ўлкашунослик бўйича алоҳида топшириқлар берилади. Жумладан, ҳар бир гуруҳ топшириқлар берилган жадвални тўлдириши керак:

1-қатор: 1. Ўзбекистон ҳудудидаги тарихий водийлар.

2. Ўзбекистон ҳудудидаги кўҳна шаҳарлар.

2-қатор: 3. Ўзбекистон ҳудудидаги меъморчилик.

4. Ўзбекистон ҳудудидаги зардўзлик.

3-қатор: 5. Ўзбекистон ҳудудидаги кўҳна обидалар.

6. Ўзбекистон ҳудудидаги мисгарлик.

Тингловчиларни баҳолашда топшириқнинг қанчалик тўлиқ бажарилгани эътиборга олинади.

11. «Видеотопишмоқ» методи. Ўқитувчилар олдида таълим жараёнида нафақат педагогик технологиялар, балки бошқа турли ахборот воситаларидан ҳам ўринли ва мақсадга мувофиқ фойдаланиш вазифаси турибди. Шу боис сўнгги йилларда педагогик фаолиятда турли ахборот воситалари (компютер, телеведения, радио, ксерокопия, слайд, видео ва аудиоманитофонлар) ёрдамида таълим жараёнининг ташкил этилишига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Видеотопишмоқ методидан фойдаланиш учун:

- тингловчилар эътиборига ўрганилаётган мавзу бўйича бир нечта видеолавҳа намойиш этилади;

- тингловчилар ҳар бир лавҳада қандай жараён акс эттирилганлигини изоҳлайдилар;

- жараёнларнинг моҳиятини дафтарларига қайд этадилар;

- ўқитувчи томонидан берилган саволларга жавоб қайтарадилар ва мавзунини хулоса қиладилар.

“Фарзандларимизнинг нафақат жисмоний ва маънавий соғлом ўсиш, балки уларнинг энг замонавий интеллектуал билимларга эга бўлган, уйғун ривожланган инсонлар бўлиб XXI аср талабларига тўлиқ жавоб берадиган баркамол бўлиб вояга этиши учун зарур барча имконият ва шароитларни

яратиш” талаби бевосита тасвирий санъат ўқитувчиларига ҳам тааллуқлидир. Миллий дастурда кўзда тутилганидек, тасвирий санъат ўқитувчиларини ҳамда талаба ларини ижодий фикрлашга ўргатиш, бунинг учун тегишли шарт-шароитлар яратиш, ахборотлар алмашувига алоҳида эътибор қаратишни тақозо этади.

2.Тасвирий санъат ўқитувчиларини тайёрлашда педагогик ўқитиш жараёнини технологиялаштиришнинг мазмуни ва моҳияти.

Бадий таълим замонавий шароитда яхлит педагогик жараён, унинг алоҳида таркибий қисмлари, педагогик фаолиятни амалга ошириш билан боғлиқликда “методика” ва “технология” тушунчалари кўп қўлланилади. Ҳатто, мазкур тушунчалар моҳиятини тавсифлашда ҳам хилма-хил ёндашувлар мавжуд бўлиб, педагогик соҳада фаолият юритувчи шахслар ўртасида ҳам кўпгина тортишув, баҳс-мунозараларга сабаб бўлиб келмоқда. Педагогик адабиётларни таҳлил қилиш, маълумотларни умумлаштириш орқали мазкур тушунчаларнинг аниқ таърифини шакллантириш мумкин.

Умумий маънода “методика” тушунчаси маълум бир ишни бажариш учун зарур бўладиган метод ва усуллар йиғиндисидир. Кўпгина изоҳли луғатларда ҳам “Методика – қатъий кетма-кетликка (алгоритмик характерга), илгари ўрнатилган режа (қоида), тизимга аниқ риоя қилиш бўлиб, бирор бир ишни мақсадга мувофиқ ўтказиш методлари, йўллари мажмуаси”ни ифода этиши кўрсатиб ўтилган.

“Методика” тушунчасига берилган хилма-хил таърифларга таянган ҳолда қуйидаги умумлашмаларга келиш мумкин:

1) методика – бу ўқитувчи ишини ташкил этишнинг шакл, метод ва воситалари;

2) маълум бир фаолиятини амалга ошириш учун зарур бўлган метод ва усуллар йиғиндисиди;

3) билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш жараёнини мақсадга йўналтирилган тарзда ташкил этиш, режалар ва тизимли амалга оширишга ёрдам берувчи усуллар йиғиндисиди.

“Методика” тушунчаси турли фанларни ўқитиш билан ҳам боғлиқликда қўлланилиб, маълум соҳани ўқитиш жараёни, мазмуни, қонуниятлари, тамойиллари, шакл, метод ва воситалари йиғиндисини ўзида ифода этади. Педагог олим А.М.Столяренконинг фикрича, “Ўқув фанларини ўқитиш методикаси методика маълум бир педагогик вазифаларни ҳал этиш билан боғлиқ метод, методик усуллар, восита ва ташкилий чора-тадбирлар мажмуидир”. Г.М.Коджаспирова, А.Ю.Коджаспировларнинг фикрича, “Ўқитиш методикаси педагогик фаолиятни амалга оширишнинг аниқ усуллари, услублари ва техникасидир”.

Ўқитиш методикасига қўйиладиган зарурий талабларга қуйидагилар киради:

1) ҳаёт билан уйғунлик;

2) қайта ишлаб чиқишга йўналганлик;

- 3) аниқлик;
- 4) режалаштирилган ҳаракат мақсад ва вазифаларига мослик;
- 5) асосланганлик;
- 6) натижавийлик.

Юқоридаги фикрларни умумлаштириб айтганда, ўқитиш методикаси ўзида:

- таълимнинг мақсад ва вазифаларини – таълимий, тарбиявий, ривожлантирувчи, ташкилий;

- таълимнинг қонуният ва тамойилларини;

- таълим мазмунини;

- таълимни ташқил этишининг асосий ва ёрдамчи шаклларини;

- таълимнинг умумий ва хусусий методларини;

- ўқув воситалари;

- ўқитиш натижасини акс эттиради.

Ана шу асосдан келиб чиққан ҳолда, куйида ўқитиш методикаси моҳиятини ёритиб берувчи асосий тушунчаларга изоҳ бериб ўтамиз:

1) *ўргатиш* – ўқитиш мақсадини амалга ошириш бўйича педагогнинг тартибланган фаолияти;

2) *ўрганиш* – англаш, машқ қилиш, ва эгалланган тажрибалар асосида хулқ-атвор ва фаолиятнинг янги шаклларини эгаллаш жараёни, олдин эгалланганлари ўзгаради;

3) *ўқитиш* – қўйилган мақсадга эришишга йўналтирилган педагог билан ўқувчиларнинг тартибланган ўзаро ҳаракати;

4) *таълим* – ўқитиш жараёнида эгалланадиган билим, кўникма, малакалар, фикрлаш усуллари тизими;

5) *билим* – маълум бир фанни назарий ўзлаштиришни акс эттирадиган инсон ғоялари йиғиндиси;

6) *кўникма* – эгалланган билимларнинг аниқ хатти-ҳаракатдаги ифодаси, ўзлаштирилган билимларни амалиётга қўллаш усулларини эгаллаш;

7) *малака* – автоматлашган, бирор бир усул билан беҳато бажариш, кўникманинг такомиллашган даражаси;

8) *мақсад* – ўқитишнинг нимага қаратилганлиги, унинг кучлари келгусида қай йўсинда сафарбар этилиши;

9) *мазмун* – ўқитиш жаараёнида эгалланиши лозим бўлган илмий билим, амалий кўникма ва малакалар, фаолият, фикрлаш усуллари тизими;

10) *ташқил этиш* – қўйилган мақсадни яхши амалга ошириш учун унга зарурий шаклни тақдим этадиган, аниқ мезонлар бўйича тартибланган дидактик жараён;

11) *шакл* – ўқув жараёнининг ташқи ифодаси, унинг ички моҳияти, мантиғи, мазмуни учун қобик;

12) *метод* – ўқитишнинг мақсад ва вазифаларига эришиш (амалга ошириш) йўли;

13) *восита* – ўқув жараёнининг предметли қўллаб-қувватланиши, янги материални ўзлаштириш жараёнида ўқитувчи ва ўқувчилар томонидан фойдаланиладиган объект;

14) *натижаси* – ўқув жараёнининг сўнгги маҳсули, белгиланган мақсадларнинг амалга ошганлик даражаси.

Илм-фан ва ишлаб чиқаришнинг жадал ривожланиши жамиятни иқтисодий тараққий эттириш билан бир қаторда ижтимоий муносабатлар мазмунида ҳам туб ўзгаришларнинг рўй беришига замин яратмоқда. Шунингдек, иқтисодий соҳада бўлгани сингари ижтимоий, шу жумладан, таълим соҳасида ҳам технологик ёндашувни татбиқ этишга катта аҳамият қаратилмоқда.

“Технология” юнонча сўз бўлиб, “*techne*” – маҳорат, санъат ва “*logos*” – тушунча, таълимот, фан маъносини англатади. “Таълим технологияси” иборасининг маъноси – (инглизча “*An educational technology*”) таълим жараёнини юксак маҳорат билан санъат даражасида ташкил этиш тўғрисида маълумот берувчи фан, таълимот демакдир. Айни вақтда мазкур тушунчанинг таърифи ҳамда унинг моҳияти борасида ягона ғоя мавжуд эмас. Бу назария моҳиятининг ёритилишига нисбатан турли ёндашувлар мавжуд.

“Педагогик технология бу муайян лойиҳа асосида ташкил этиладиган, аниқ мақсадга йўналтирилган ҳамда ушбу мақсаднинг натижаланишини кафолатловчи педагогик фаолият жараёнининг мазмунидир” (*Ў.Қ.Толипов*).

Юқорида келтириб ўтилган фикрлардан келиб чиққан ҳолда айтиш мумкинки, педагогик технологиянинг аҳамияти аввал ўзлаштирилган назарий билимлар билан янги ўзлаштириладиган билимлар орасида мустаҳкам боғланишларнинг юзага келиши билан белгиланади. Мазкур жараёнда қуйидаги қоидаларга амал қилиш талаб этилади:

“Методика” ва “технология” тушунчалари таҳлили асосида хулоса қилиш мумкинки, мазкур тушунчалар ўзаро алоқадорлик ва умумийликка эга бўлиши билан бирга айрим ўзига хосликлар билан ҳам тавсифланади.

Юқоридаги фикрларни умумлаштириб айтганда, таълим технологияси ўқитиш методикаси асосида қурилиб, унинг қонуниятлари, тамойиллари, шакл, метод ва воситаларига асосланган ҳолда, қутиладиган натижаларга асосланган ҳолда ўқитиш жараёнининг ҳар бир босқичини алоҳида-алоҳида лойиҳалаш, лойиҳага мувофиқ ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятини аниқ белгиланган кетма-кетликда амалга оширишнинг самарали техникасидир.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Кластер маъноси нима?
2. Тасвирий санъат дарсларини ўқитишда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланишнинг долзарб масалалари ҳақида нималар биласиз?
3. Тасвирий санъатни ўқитишда замонавий технологияларни қўллашнинг зарурияти ва мақсади, вазифалари, ҳақида нималар биласиз?

4. Тасвирий санъат дарсларида замонавий педагогик технологияларни амалий татбиқидаги қандай муаммоларни кўрсата оласиз?

5. Таълимда инновацион технологиялар ҳақидаги маълумотга эгамисиз?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ишмухамедов Р. Ўқув жараёнида интерфаол услублар ва педагогик технологияларни қўллаш услубияти. - Т.: РБИММ, 2008. – 68 б.

2. Ишмухамедов Р.Ж, Абдуқодиров А., Пардаев А. Директорнинг иш китоби (амалий тавсиялар). – Т.: «Фан ва технология» нашриёти, 2007. - 122 б.

3. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: Истеъдод, 2008.-180 б.

4. Ишмухамедов Р.Ж, Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари ўқитувчилари, тарбиячилари, гуруҳ раҳбарлари учун амалий тавсиялар).– Т.: Истеъдод, 2010.-140 б.

5. Коджаспирова Г.М. Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах./ М.:Айрис-пресс, 2006.

6. Колеченко А.Е. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей. – СПб.: КАРО, 2002 г.

7. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари (ўқув қўлланма).-Т.: «Фан» нашриёти, 2006 й.

8.Толипова Ж.О. Педагогик технологиялар-дўстона муҳит яратиш омили. -Т.: ЮНИСЕФ, 2005 й.

3-Мавзу: Тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг асосий тамойиллари.

Режа:

1.Тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш.

2. Интерфаол машғулот самарадорлигини белгилашнинг педагогик-психологик асослари.

3. Илғор педагогик технологиялардан фойдаланиш.

1. Тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш.

Курс тингловчиси:

-педагогик технология тушунчаси, унинг таърифлари, шарҳлари, мазмун ва моҳиятини билиши;

- педагогик технология билан методика орасидаги фарқларни билиши;
- педагогик технологиянинг турлари, асосий йўналишлари ва таснифини билиши;

- дарс модуллари, педагогик технологиядаги модул ва алгоритм тушунчаларини билиши, улардан амалда фойдалана олиши;

- тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини оширишда, унинг шакллари, асосий мезонларини билиши ва амалда қўллаш олиши;

- тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини оширишда тарбия жараёни иштирокчилари, уларнинг вазифаларини билиши ва баҳолай олиши;

- тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланишда интерфаол машғулот самарадорлигининг педагогик-психологик асослари ва мониторингини олиб бориш йўллари билиши ва амалда қўллаш олиши;

- тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини оширишда интерфаол дарс модулларини тузиш ва амалда қўллашни билиши;

- тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини оширишда муаммоли таълимнинг назарий асосларини билиши;

- тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини оширишда дарс жараёнида муаммоли вазиятлар ҳосил қилишни ва уларни ечиш усулларини билиши ва қўллаш олиши;

- тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини оширишда интерфаол ўқитиш муҳитида талаба лар билимини баҳолаш йўллари билиши;

- бадий таълим тизимида педагогик шаройтни дўстона муҳитини яратиш омилларини билиши;

- тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини оширишда илғор педагогик технологияларни амалиётда қўллаб, имитацион ўқув машғулотларини ташкил эта олиши;

- тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини оширишда педагогик технологияларни қўллаш жараёнида ишлатиладиган кўргазмалар ва тарқатма материалларни тайёрлашга қўйиладиган талабларни билиши;

- бадий таълим таълим жараёнини лойиҳалаш, лойиҳа асосида ишлаш методикасини билиши керак.

Тасвирий санъат фанларини ўқитишда илғор таълим технологиясидан фойдаланиш самарадорлигини оширишда педагогик технология тушунчасининг келиб чиқиши, унинг сабаблари, унга бўлган эҳтиёжлар, унинг кенг қўламли, серқирра тушунча эканлиги. Педагогик технологиянинг

турли таърифлари, ҳар бир таъриф маълум нуктаи-назардан ёндашишни ифодалаш. Айрим асосий таърифлар ва уларнинг шарҳлари. Педагогик технология турлари. Педагогик технология кўринишлари. Педагогик технологиянинг фаолият, ижтимоий ҳодиса, назарий фан, ўқув фани, таълим-тарбия тизими, таълим-тарбия жараёни, хусусий фанларни ўқитиш технологиялари, турли фанлар билан боғлиқлиги ва илмий тадқиқотлар соҳасига хос кўринишлари. Умумпедагогик, хусусий ва кичик педагогик технологиялар. Педагогик технологиянинг асосий йўналишлари. Педагогик технологияларни таснифлаш. Педагогик технология билан методика орасидаги фарқ. Педагогик технология билан методика орасидаги асосий фарқлар. Педагогик технология билан методиканинг келиб чиқиши, таърифлари, мақсадлари, қўллаш миқёси, воситалари, педагогик жараёнлари, натижа кафолатлари бўйича ва бошқа фарқлари.

2.Интерфаол машғулот самарадорлигини белгилашнинг педагогик-психологик асослари.

Интерфаол метод-таълим жараёнида талаба лар ҳамда ўқитувчи ўртасидаги фаолликни ошириш орқали талаба ларнинг билимларни ўзлаштиришини фаоллаштириши, шахсий сифатларини ривожлантириши. Интерфаол методларни қўллашнинг дарс самарадорлигини оширишга ёрдам бериши.

Интерфаол таълимнинг асосий мезонлари: норасмий баҳс-мунозаралар ўтказиш, ўқув материални эркин баён этиш, ифодалаш имконияти, маърузалар сони камлиги, семинарлар сони кўплиги, талаба лар ташаббус кўрсатишларига имкониятлар яратилиши, кичик гуруҳ, катта гуруҳ, аудитория жамоаси бўлиб ишлаш учун топшириқлар бериш, ёзма ишлар бажариш ва бошқа методларнинг таълимтарбиявий аҳамияти. Интерфаол методларни машғулот мақсадига мувофиқ танлаш.

Интерфаол машғулот турлари ва уларни танлаш, тайёргарлик кўриш жараёни, талаба ларнинг интерфаол машғулотда иштирок этиш учун тайёрликларига қўйиладиган талаблар, машғулотда вақтдан унумли фойдаланиш, воситаларни танлаш, тайёрлаш, машғулот ўтказувчилар ва уларнинг вазифалари.

Интерфаол методлар билан анъанавий таълим усуллари орасидаги ўзаро фарқлар, қиёсий афзалликлар ва камчиликлар. Янги билимларни бериш, кўникмаларни шакллантириш, ривожлантириш, мустаҳкамлаш, билимларни такрорлаш, амалда қўллаш машғулотларида ҳамда ўқув фанининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ҳар бир мавзу бўйича машғулот учун энг мақсадга мувофиқ бўлган интерфаол ёки бошқа методларни тўғри танлаш. Тўғри танланган методларни қўллаш машғулотнинг қизиқарли ва самарали бўлишини таъминлаши. Интерфаол методларнинг конструктивизм назарияси билан боғлиқлиги. Конструктивизмнинг қуйидаги асосий хулосалари: Талаба ўзи ўрганиши керак, акс ҳолда унга ҳеч ким ҳеч нарсани ўргата олмайди; Ўқитувчи талаба

ларга билимларни «кашф қилишга» ёрдам берадиган жараёни ташкил қилади; Билим борлиқдан кўчирилган нусха эмас, уни одам шакллантиради. Интерфаол таълим ва тарбия жараёни иштирокчилари. Модератор, тренер, тьютор, фасилитатор, ментор, коуч, консултант, лектор, эксперт, инноватор, коммуникатор, ўқитувчи, менеджер, спектер, ассистент, секретарь ва уларнинг асосий вазифалари, бир-бирининг ўрнини босиши, яъни бир вақтда бир киши бир машғулот давомида бир нечта вазифани бажариши имкониятлари. Талаба ларнинг асосий вазифалари.

Интерфаол методларнинг педагогик ва психологик хусусиятлари. Педагогика фанида конструктивизмнинг назарий ва амалий йўналиши. Конструктивизм нуқтаи назаридан таълим-бу фикрлаш фаолияти ёрдамида шахсий тажриба асосида билимни шакллантириб бориладиган фаол жараёндан иборат эканлиги. Бунда ҳақиқатни билишга томон йўналтирилган ҳаракат жараёнига асосий эътибор қаратилиши. Бола интеллектининг ривожланиши (Ж.Пиаже), энг яқин ривожланиш соҳаси (Л.С.Выготский), ўқув мақсадлари таксономияси (Б.Блум), интеллектнинг кўп турлилиги (Г.Гарднер) ҳақидаги маълумотлар ва улардан амалда фойдаланиш.

Интерфаол машғулот самарадорлигини белгилашнинг педагогик-психологик асослари, шу машғулотларда талаба лар билимининг ДТС талабларига мувофиқлиги назоратини ва мониторингини олиб бориш йўллари.

Муаммоли таълим технологиялари талаба фаолиятини фаоллаштириш ва жадаллаштиришга асосланганлиги. Муаммоли таълим технологиясининг асосинсоннинг фикрлаши муаммоли вазиятни ҳал этишдан бошланиши ҳамда унинг муаммоларни аниқлаш, тадқиқ этиш ва ечиш қобилиятига эга эканлигидан келиб чиқиши ҳақида. Муаммоли таълимнинг талаба лар ижодий тафаккури ва ижодий қобилиятларини ўстиришдаги аҳамияти. Муаммоли таълимнинг бош мақсади-талаба ларнинг муаммони тўлиқ тушуниб етишига эришиш ва уни ҳал эта олишга ўргатишдан иборат эканлиги.

Муаммоли вазият тушунчаси ҳақида. Турли ўқув фанлари бўйича дарс жараёнида муаммоли вазиятлар ҳосил қилиш ва уларни ечиш усулларини олдиндан кўзда тутиш.

Муаммоли вазият яратиш усуллари:

-ўқитувчи талаба ларга дарс мавзуси билан боғлиқ зиддиятли ҳолатни тушунтиради ва уни ечиш йўлини топишни таклиф қилади;

-бир масалага доир турли нуқтаи-назарларни баён қилади;

-ҳал этиш учун етарли бўлмаган, ортиқча маълумотлар бўлган ёки саволнинг қўйилиши нотўғри бўлган масалаларни ечишни таклиф этади ва бошқалар.

Муаммоли вазиятни ҳал этиш даражалари:

-ўқитувчи муаммони қўяди ва ўзи ечади;

-ўқитувчи муаммони кўяди ва унинг ечимини талаба лар билан биргаликда топади;

-талаба ларнинг ўзлари муаммони кўядилар ва унинг ечимини топадилар.

Муаммоли вазиятни ечишда қўлланиладиган усуллар:

-муаммони турли нуқтаи-назардан ўрганиш, таҳлил қилиш;

-солиштириш, умумлаштириш;

-фактларни аниқлаш ва қиёслаш;

-вазиятга боғлиқ хулосалар чиқариш;

-талаба ларнинг ўзлари аниқ саволлар қўйиши ва бошқалар

3. Илғор педагогик технологиялардан фойдаланиш.

Тингловчиларнинг ўз тажрибасига суянган ҳолда тайёрлаган илғор педагогик технология асосида ўтадиган айрим дарслари ишланмасини гуруҳ иштирокида муҳокама этиб, керакли тавсиялар берилади. Бунда тингловчиларнинг ўзаро фаол тажриба алмашишларини йўлга қўйиш мақсадида 2-3 тингловчи биргаликда дарс ишланмаси тайёрлаши ҳам мумкин. Изоҳ. Ушбу ўқув-мавзу режа ва дастурга ҳудудлардаги ҳақиқий аҳвол ва шарт-шароитларни, ўқитувчиларнинг касбий тайёргарлик даражаси ва эҳтиёжларини, таълим муассасаларини ривожлантиришнинг кўзланган истиқболларини ва бошқа долзарб масалаларни ҳисобга олган ҳолда зарур ўзгаришлар киритилиши мумкин.

Педагогик технология деб одатда мақсади таълим жараёнининг самарадорлигини ошириш, таълимда кўзланган натижаларга эришишга бўлган педагогиканинг йўналишига айтилади (М. Кларин, 1989). “Педагогик технология” сўз бирлиги – бу инглизча “ан эдусатионал течнологй” – “таълим технологияси” иборасининг аниқ бўлмаган таржимасидир. “Педагогик технология” тушунчаси охириги пайтларда ўқитиш назариясида янада кенгроқ қўлланилмоқда. Айнан “технология” термини ва унинг “ўқитиш техологияси”, “таълим технологияси”, “таълимда технология” каби шаклларига педагогик адабиётларда 300 дан ортиқ таърифлар берилган. “Педагогик технология” термини биринчи бор педагогика бўйича ишларда XX асрнинг 20-йилларида тилга олинган. Ҳозирги кунда педагогик технология тушунчасида турлича ифодалашлар мавжуд. 1. Технология – бу бир ишда, маҳоратда, санъатда қўлланиладиган услублар тўпламидир (изоҳли луғат). 2. Педагогик технология – бу ўқув жараёнини амалга оширишнинг техникасидир (В.П. Беспалько). 3. Педагогик технология – бу ўқитишда режалаштирилган натижаларга эришиш жараёнини тасвирлашдир (И.П. Волков). 4. Педагогик технология – бу ўқитиш, тарбиявий воситалар, шакллари, методлари, усул, услубларининг махсус тўплами ва тузилишини белгиловчи психологик-педагогик кўрсатмалар йиғиндиси, у педагогик жараённинг ташкилий методик қуроли демакдир (Б.Т. Лихачев). 5. Педагогик технология – бу таълим шаклларини оптималлаштириш масалани кўювчи, техник ва инсоний имкониятларни ва уларнинг ўзаро муносабатларини

ҳисобга олиб ўқитиш ва билимлар ўзлаштириш бутун жараёнини яратиш, қўллаш ва белгилашга системали ёндашишидир (ЮНЕСКО). 6. Технология – бу санъат, маҳорат, мохирлик, ишлаб чиқиш методлари тўплами, ҳолатини ўзгартиришидир (В.М. Шепель). 7. Ўқитиш технологияси - бу талаба лар ва ўқитувчилар учун сўзсиз қулай шароитлар яратиб бериш учун ўқув жараёнини лойиҳалаштириш, ташкил этиш ва олиб бориш бўйича ҳар томонлама ўйлаб чиқилган ҳамкорликдаги педагогик фаолият моделидир (В.М. Монахов). 8. Педагогик технология – бу педагогикада фикрлашнинг системали усулидир (Т. Сакамото). 9. Педагогик технология – ўқув жараёнининг ташкилий шакли, методлари, мазмунини ўзгартирувчи унинг ривожланиш системасидир (Э. Бистереки ва Ж. Целлер). 10. Педагогик технология - педагогик мақсадларга эришиш учун фойдаланиладиган ҳамма шахсий, инструментал ва методологик воситалар системали тўплами ва ишлатилиши тартибини билдиради (М.В. Кларин). 11. Педагогик технология – бу таълим мақсадига эришишга қаратилган ўқитувчи ва талаба нинг фаолиятини системали, концептуал, қоидали, объективлаштирилган, инвариант тасвирлашдир (Ф.А. Фрадкин). 12. Педагогик технология билимларни эгаллашда режалаштириш, бошқариш ва таъминлашни таҳлил қилиш учун фаолиятни ташкил этиш усулини, одамлар, ғоялар, воситаларни ўз ичига олувчи комплекс интеграл жараён демакдир (Педагогик коммуникациялар ва технологиялар бўйича АҚШ ассоциацияси).

Педагогик даврлар ва технологияларнинг ривожланиш тарихи Педагогика фани тарихидан кўриниб турибдики ўқитиш ва кадрлар тайёрлашнинг янада мукамал методларини ва усулларини излаш доимий давом этиб келган. Ўқитиш – бу жамият тараққиёти учун самараси педагогнинг фаолияти яқунланиши билан дархол кўринмаса ҳам ҳар қандай бошқа фаолият каби ишлаб чиқариш фаолиятидир. Жамият тарихида иқтисодий даврлар фақатгина нималар ишлаб чиқарилиши, ким томонидан қанча ишлаб чиқарилиши, меҳнатнинг қайси воситалари билан ишлаб чиқарилиши қараб фарқ қилмайди. Ана шу нуқтаи назардан биз ижтимоий тарихда мавжуд бўлган “педагогик даврларни” кўриб чиқамиз:

В. Замонавий ҳисоблаш машиналари асосида таълимни бошқаришни автоматлаштиришда адаптив воситалар даври (XX аср охири компьютерда ўқитиш). XX асрда педагогик технологияларнинг ривожланиши XX аср охирига келиб илмий-техник тараққиёт фақатгина ишлаб чиқаришни технологиялаштиришга олиб келиб қолмай, балки маданият доираси, билимлар гуманитар соҳаларига ҳам кескин кириб келди. “Технология” тушунчаси техник тараққиёт сабабли юзага келди ва луғатлар талқини бўйича (течне санъат, ҳунар, фан; логоқ – тушунча, таълимот) материалларга ишлов бериш усуллари ва воситалари ҳақидаги билимлар тўплами демакдир. Технология шу билан бирга жараённи билиш санъатини ҳам ўз ичига олади. Технологик жараён ҳар доим зарур воситалар ва шароитлардан фойдаланиш билан операциялар маълум кетма-кетлигини кўзда тутуди. Технология

процессуал мазмунда “қандай қилиб, нимадан ва қайси воситалар билан бажариш керак?” деган саволга жавоб беради. XX асрнинг 20-йилларида “педагогик технология” термини биринчи бор педагогика бўйича асарларда тилга олинган.

Шу вақтнинг ўзида яна бир бошқа – “педагогик техника” термини ҳам тарқалди. У педагогик энциклопедияда 30- йилларда ўқув машғулотларини аниқ ва самарали ташкил этишга қаратилган услублар ва воситалар сифатида ифодаланган.

Педагогик технологияларга ўқув ва лаборатория ускуналари билан ишлаш, кўргазмали қўлланмалардан фойдаланиш маҳоратлари ҳам киритилган. 60-йиллар ўрталарида бу тушунчанинг мазмуни чет элларда педагогик нашрларда ва халқаро конференцияларда кенг муҳокама этилди, натижада ушбу соҳада турли мамлакатларда (АҚШ, Англия, Япония, Франция, Италия, Венгрия) уни талқин қилиш икки йўналиши белгиланди. Биринчи йўналиш тарафдорлари техник воситалар ва дастурлаштирилган ўқитиш воситаларини қўллаш зарурлигини таъкидладилар (технологий индустриал).

Иккинчи йўналиш тарафдорлари эса ўқув жараёнини ташкил этиш самарадорлигини ошириш ва педагогик ғояларнинг техниканинг кескин ривожланишидан ортда қолишини йўқотишни муҳим деб ҳисобладилар. Шундай қилиб 1-йўналиш “Ўқитишда техник воситалар” сифатида белгиланди, бироз кейинроқ юзага келган 2-йўналиш “ўқитиш технологияси” ёки “ўқув жараёни технологияси” сифатида белгиланди. 70-йилларнинг бошларида турли хилдаги ўқув ускуналарини ва ўқув воситаларини модернизациялаштириш зарурлиги англаб етилди. Буларсиз ўқитишнинг сифатлилиги ва самарадорлигига эришиб бўлмас эди. 60-йиллар ўрталари ва 70-йилларнинг бошларида АҚШ, Англия, Япония, Италия каби юксак ривожланган давлатларда педагогик технологиялар масалалари билан шуғуллануви журналлар нашр этила бошланди, кейинчалик бу муаммо билан ихтисослаштирилган ташкилотлар ва марказлар шуғуллана бошлайди.

Ривожланган мамлакатларда педагогик технологиялар марказлари АҚШда 1971 йил – “Педагогик коммуникациялар ва технологиялар бўйича АҚШ Ассоциацияси” тузилди. Ҳозирги кунда мамлакат бўйлаб ва Канадада бу кенгашнинг 50 та филиаллари иш олиб бормоқда. АҚШ да 1961 йилда “Педагогик технология” журнали (Едусатионал Течнологий), 1971 йилда эса – “Аудиовизуал ўқитиш” журнали нашр этила бошланди. Англияда 1967 йил - Педагогик технология бўйича Миллий кенгаш 1964 йилдан бошлаб “Педагогик технология ва ўқитишни дастурлаштириш” (Едусатионал Течнологий програттед теарнинг) журналинини, 1971 йилда – “Педагогик технология” журналинини нашр эта бошлади. Японияда - Педагогик технологиялар муаммолари билан 4 та илмий ташкилотлар шуғулланади. 1967 йилда “Педагогик технологиялар бўйича Миллий кенгаш” ташкил этилди, унинг филиаллари 22 та давлат университетларида жойлаштирилган.

1965 йилдан бошлаб Япон тилида ҳар уч ойда “Педагогик технология” журнали ва инглиз тилида йилига икки марта “Педагогик 15 технологиялар соҳасида тадқиқотлар” журнали нашр этилади. Яқинда “Педагогик технологиялар бўйича умум япон Марказий кенгаши” ташкил этилди, у муаммолар бўйича халқаро алоқалар ўрнатиш билан ҳам шуғулланади. Италияда – 1971 йили педагогик технологиялар бўйича Миллий марказ ташкил этилди ва “Педагогик технологиялар” журнали нашр этилади. Венгрияда - 1973 йили ўқитиш технологияси Давлат Маркази ташкил этилди. Ўқитиш технологияси бўйича Халқаро семинарда (Будапешт, 1977) олим С.Г. Шаповаленко ўқитиш жараёнининг учта технологик принципларини кўрсатди:

1. Билим ва техникани мукамал эгаллаш.
2. аудиовизуал материаллари фонди билан танишиш.

3. Улардан самарали фойдаланиш методикасини билиш, шу жумладан ижодий ёндошиши ривожланиши ҳам. Венгрия олими Л. Салаи “ўқитиш технологияси” тушунчасига режалаштириш, мақсадларни таҳлил қилиш, ўқув-тарбиявий ишлар жараёнини илмий ташкил этиш, самарадорлигини ошириш мақсадида энг муҳим восита ва материалларни танлашни киритиб ўқитиш жараёнини ташкил этувчиларни доирасини анча кенгайтирди.

Э. Бистерски ва Ж. Целлерлар (АҚШ) тўпланган маълумотлар бўйича ўқитиш техникаси фақатгина ёрдамчи восита ва янги системадан иборат бўлибгина қолмай, балки ўқиш жараёни ташкилий шаклини, методи ва мазмунини ўзгартириб унинг ривожланишида катта рол ўйнади. Бу эса ўз навбатида ўқитувчилар ва талаба ларни педагогик фикрлашларига катта таъсир кўрсатди.

Россия XX асрнинг 90-йилларида педагогик технологиялар бўйича Марказ ташкил этилди, “Мақтаб технологияси”, “Таълимда инновациялар” журналлари нашр этилади.

Ўзбекистон 1997 йили кадрлар тайёрлаш Миллий дастури қабул қилингандан бошлаб таълим тизимида, педагогик нашрларда педагогик технологиялар муаммолари долзарб тадқиқотчилик объектлари сифатида кўтарила бошланди.

1999 йилда Республика таълим Маркази қошида педагогик технологиялар бўйича Марказ ташкил этилди. “Таълим технологиялари”, “Таълим муаммолари” каби журналлар нашр этила бошланди, педагогик технологиялар муаммолари бўйича мақолалар “Халқ таълими”, “Педагогик таълим”, “Таълим ва тарбия” журналларида, “Маърифат”, “Ўқитувчилар газетаси” ва бошқа илмий-педагогик нашрларда босилиб чиқарилмоқда. 1994 йили педагогик технологиялар муаммолари бўйича 1-Республика илмийназарий конференцияси ўтказилди, маърузалар ва ҳисоботлар материаллари махсус тўпламда чоп этилди. Педагог-олимлар У. Нишоналиев, Н.С. Саидахмедов, Н.Н. Азизходжаева, Б.Зиямухаммедов, У. Толипов, Б.Л.

Фарберман ва бошқалар Республикада педагогик технологиялар муаммолари бўйича жиддий тадқиқотлар олиб бормоқдалар.

Педагогик технологияни методикадан фарқи Ҳозирги кунда педагогик технология ҳақидаги аниқ тушунча ва тасаввурлар юор бўлсада, уни хусусий методикалар билан тенглаштириш ҳоллари учрайди. Аслида эса улар орасида жиддий фарқлар мавжуд бўлиб, қуйида улар ҳақида қисқача баён қилинади. Педагогик технология – талаба ни мустақил ўқишга, билим олишга, фикрлашга ўргатишни кафолатлайдиган жараёндир.

Методика – ўқитувчининг билими, кўникмаси маҳорати, шахсий сифатлари, темпераментига боғлиқ бўлиб, маълум шахс ўқитувчи учун қулай бўлган ўқитиш усуллари ва йўллари мажмуадир.

У алоҳида методикаларга ажратилади. Педагогика фани маълум ўқув фанларини ўқитиш қонуниятларини тадқиқ қилади. Масалан, тиллар методикаси, арифметика методикаси ва шу кабилар. Методиканинг педагогик технологиядан фарқини тушуниш ва амалда ҳар иккисидан унумли фойдалана билиш талаб этилади.

Педагогик технология ўқув жараёнининг шундай лойиҳасини у бир киши ёки бирор ижодий гуруҳ томонидан ишлаб чиқилади, ундан барча ўқитувчилар фойдалана оладилар.

➤ Талаба ўқитилмайди – уни мустақил мутолаа қилишга ўргатилади.

➤ Талаба га билимлар тайёр ҳолда берилмайди, унга билимларни манбаалардан мустақил ола билишга, фикрлай олиш, мустақил позицияда тура олишга ўргатилади.

➤ Барча талаба ларни ўз қобилиятлари эҳтиёжлари даражасида албатта ўзлаштириб олишлари кафолатланади.

➤ Талаба га билимлар тайёр ҳолда берилмайди, унга билимларни манбаалардан мустақил ола билишга, фикрлай олиш, мустақил позицияда тура олишга ўргатилади.

➤ Барча талаба ларни ўз қобилиятлари эҳтиёжлари даражасида албатта ўзлаштириб олишлари кафолатланади.

➤ Талаба га билимлар тайёр ҳолда берилмайди, унга билимларни манбаалардан мустақил ола билишга, фикрлай олиш, мустақил позицияда тура олишга ўргатилади.

➤ Барча талабаларни ўз қобилиятлари эҳтиёжлари даражасида албатта ўзлаштириб олишлари кафолатланади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Педагогик технологияга таъриф беринг?
2. Технологияни методикадан фарқи нимада?
3. Педагогик технологиянинг тузилиши ҳақида нима биласиз?
4. Педагогик технология мониторинги қандай ташкил этилади?
5. “Метод” сўзига таъриф беринг?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ишмухамедов Р. Ўқув жараёнида интерфаол услублар ва педагогик технологияларни қўллаш услубияти. - Т.: РБИММ, 2008. – 68 б.
2. Ишмухамедов Р.Ж, Абдуқодиров А., Пардаев А. Директорнинг иш китоби (амалий тавсиялар). – Т.: «Фан ва технология» нашриёти, 2007. - 122 б.
3. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: Истеъдод, 2008.-180 б.
4. Ишмухамедов Р.Ж, Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари ўқитувчилари, тарбиячилари, гуруҳ раҳбарлари учун амалий тавсиялар).– Т.: Истеъдод, 2010.-140 б.
5. Коджаспирова Г.М. Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах./ М.:Айрис-пресс, 2006.
6. Колеченко А.Е. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей. – СПб.: КАРО, 2002 г.
7. Питюков В.Ю. Основы педагогической технологии.- М.: «Гном-Пресс», 1999 г.
8. Селевко Г.К., Современные образовательные технологии.- М.: «Народное образование», 1998 г.
9. Таълимда янги педагогик технологиялар: муаммолар, ечимлар. Илмий-амалий конференция материаллари.- Т.: Ўз ПФИТИ, 1999 й.
10. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари (ўқув қўлланма).-Т.: «Фан» нашриёти, 2006 й.
11. Толипова Ж.О. Педагогик технологиялар-дўстона муҳит яратиш омили. -Т.: ЮНИСЕФ, 2005 й.
12. Б.Л. Фарберман. “Прогрессивные педагогические технологии” -Т. 1999.
13. Г.К. Селевко. “Современные образовательные технологии”. Учебное пособие - М.: Народное образование, 1998.
14. В.П. Беспалько. “Слагаемые педагогические технологии”. - М. Педагогика 1989
15. В.П. Беспалько “Педагогика и прогрессивные технологии” - М. 1995. Тавсия этиладиган интернет ресурслари:

4-МАВЗУ: ИЛҒОР ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ВА ВОСИТАЛАРИГА АСОСЛАНГАН ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ЛОЙИҲАЛАШТИРИШ.

Режа:

1. Интерфаол машғулот самарадорлиги омиллари
2. Анъанавий ҳамда интерфаол дарс орасидаги айрим фарқлар

3. Интерфаол таълим ва тарбия жараёни иштирокчилари

4. Интерфаол таълимда дарс жараёнини лойиҳалаш

1. Интерфаол машғулот самарадорлиги омиллари

Интерфаол метод – таълим жараёнида талаба лар ҳамда ўқитувчи ўртасидаги фаолликни ошириш орқали талаба ларнинг билимларни ўзлаштиришини фаоллаштириш, шахсий сифатларини ривожлантиришга хизмат қилади.

“Интерактив” (интерфаол)-инглизча сўз бўлиб, “интераст”- “интер”-бу ўзаро, “аст” -бу “ҳаракат қилмоқ” маъносини англатади.

Умумлаштирганда эса “Интерактив” (интерфаол) –“ўзаро ҳаракат қилмоқ” маъносини англатади.

Интерфаол таълим бу:

- ▲ Стратегия ва методология;
- ▲ доимий мулоқотга асосланган методлар тизими;
- ▲ биргаликдаги ўқиш ва фаол иштирок этишдир.

Интерфаол таълимнинг асосий мезонлари: норасмий баҳс-мунозаралар ўтказиш, ўқув материални эркин баён этиш ва ифодалаш имконияти, маърузалар сони камлиги, лекин семинарлар сони кўплиги, талаба лар ташаббус кўрсатишларига имкониятлар яратилиши, кичик гуруҳ, катта гуруҳ, аудитория жамоаси бўлиб ишлаш учун топшириқлар бериш, ёзма ишлар бажариш ва бошқа методлардан иборат бўлиб, улар таълим-тарбиявий ишлар самарадорлигини оширишда ўзига хос аҳамиятга эга.

Ҳозирда таълим методларини такомиллаштириш соҳасидаги асосий йўналишлардан бири интерфаол таълим ва тарбия усулларини жорий қилишдан иборат. Интерфаол усулларни қўллаш натижасида талаба ларнинг мустақил фикрлаш, таҳлил қилиш, хулосалар чиқариш, ўз фикрини баён қилиш, уни асослаган ҳолда ҳимоя қила билиш, соғлом мулоқот, мунозара, баҳс олиб бориш кўникмалари шаклланиб, ривожланиб боради. Бу масалада америкалик психолог ва педагог Б.Блум билиш ва эмоционал соҳалардаги педагогик мақсадларнинг таксономиясини яратган.

Уни **Блум таксономияси** деб номланади. (Таксономия-борлиқнинг мураккаб тузилган соҳаларини таснифлаш ва системалаштириш назарияси). Унга кўра тафаккурнинг ривожланиши билиш, тушуниш, қўллаш, таҳлил, умумлаштириш, баҳолаш даражаларида бўлади. Булар куйидаги белгилар ҳамда ҳар бир даражага мувофиқ феъллар намуналари билан ҳам ифодаланади, жумладан:

Билиш-дастлабки тафаккур даражаси бўлиб, бунда талаба атамаларни айта олади, аниқ қоидалар, тушунчалар, фактлар ва шу кабиларни билади. Бу тафаккур даражасига мувофиқ феъллар намуналари: қайтара билиш, мустаҳкамлай олиш, ахборотни этказа олиш, айтиб бера олиш, ёзиш, ифодалай олиш, фарқлаш, таний олиш, гапириб бериш, такрорлаш.

Тушуниш даражасидаги тафаккурга эга бўлганда эса, талаба фактлар, қоидалар, схема, жадвалларни тушунади. Мавжуд маълумотлар асосида

келгуси оқибатларни тахминий тафсифлай олади. Бу тафаккур даражасига мувофиқ феъллар намуналари: асослаш, алмаштириш, яққолаштириш, белгилаш, тушунтириш, таржима қилиш, қайта тузиш, ёритиб бериш, шарҳлаш, ойдинлаштириш.

Қўллаш даражасидаги тафаккурда талаба олган билимларидан фақат анъанавий эмас, ноанъанавий ҳолатларда ҳам фойдалана олади ва уларни тўғри қўллайди. Бу тафаккур даражасига мувофиқ феъллар намуналари: жорий қилиш, ҳисоблаб чиқиш, намойиш қилиш, фойдаланиш, ўргатиш, аниқлаш, амалга ошириш, ҳисоб-китоб қилиш, татбиқ қилиш, ҳал этиш.

Таҳлил даражасидаги тафаккурда талаба яхлитнинг қисмларини ва улар ўртасидаги ўзаро боғлиқликларни ажрата олади, фикрлаш мантиқидаги хатоларни кўради, фактлар ва оқибатлар орасидаги фарқларни ажратади, маълумотларнинг аҳамиятини баҳолайди. Бу тафаккур даражасига мувофиқ феъллар намуналари: келтириб чиқариш, ажратиш, табақалаштириш, таснифлаш, тахмин қилиш, башорат қилиш, ёйиш, тақсимлаш, текшириш, гуруҳлаш.

Умумлаштириш даражасидаги тафаккурда талаба ижодий иш бажаради, бирор тажриба ўтказиш режасини тузади, бирнечта соҳалардаги билимлардан фойдаланади. Маълумотни янгилик яратиш учун ижодий қайта ишлайди. Бу тафаккур даражасига мувофиқ феъллар намуналари: янгилик яратиш, умумлаштириш, бирлаштириш, режалаштириш, ишлаб чиқиш, тизимлаштириш, комбинастиялаштириш, яратиш, тузиш, лойиҳалаш.

Баҳолаш даражасидаги тафаккурда талаба мезонларни ажрата олади, уларга риоя қила олади, мезонларнинг хилма-хиллигини кўради, хулосаларнинг мавжуд маълумотларга мослигини баҳолайди, фактлар ва баҳоловчи фикрлар орасидаги фарқларни ажратади. Бу тафаккур даражасига мувофиқ феъллар намуналари: ташхислаш, исботлаш, ўлчаш, назорат қилиш, асослаш, маъқуллаш, баҳолаш, текшириш, солиштириш, қиёслаш.

2. Анъанавий ҳамда интерфаол дарс орасидаги айрим фарқлар

№	Асосий тушунчалар	Анъанавий дарс	Интерфаол дарс
1	Қўлланиш даражаси	Барча мавзулар бўйича улар учун қулай бўлган дарс турлари шаклида қўлланилади.	Айрим мавзулар бўйича интерфаол дарснинг қулай бўлган турлари шаклида қўлланилади. Бошқа мавзулар учун анъанавий дарс қўлланилади
2	Дарс мақсади	Дарс билим, кўникма, малакаларни шакллантириш, мустаҳкамлаш.	Дарс мавзуси бўйича мустақил фикрлаш, хулосага келиш, уларни баён қилиш, ҳимоялашга ўргатиш

3	Ўқитувчининг вазифалари ва иш усуллари	Янги мавзунини тушунтириш, мустақамлаш, назорат, топшириқлар бериш.	Талабаларнинг мустақил ишлашларини ва тақдимотларини ташкил қилиш, бошқариш, назорат, яқуний хулосаларни асослаб бериш.
4	Дарсга тайёргарликка талаблар	Дарс режаси, конспект ва дидактик воситаларни тайёрлаш.	Интерфаол дарс ишланмаси, мустақил ишлар учун топшириқлар, тарқатма материаллар, бошқа зарур воситаларни тайёрлаш.
5	Талабалар тайёргарлигига талаблар	Олдинги дарс бўйича вазифаларни бажариб келиш.	Янги дарс мавзуси бўйича асосий тушунчаларни ва дастлабки маълумотларни билиш
6	Талабаларнинг вазифалари ва иш усуллари	Ўқитувчини тинглаш ва ўзлаштириш, берилган топшириқларни бажариш.	Ўқитувчи берган топшириқларни бажариш бўйича мустақил фикрлаш, ўз фикр, хулосаларини бошқаларга солиштириш ва яқуний хулосага келиш
7	Вақт тақсимоти	Дарс вақтининг кўп қисми ўқитувчининг янги мавзунини тушунтириши, таҳлил қилиши, топшириқларни тушунтириши, ўзлаштиришни назорат қилишига сарфланади.	Дарс вақтининг кўп қисми талабаларнинг мустақил топшириқларни бажариши, фикр алмашиши, мушоҳада қилиши, ўз хулосаларини баён қилиши ва ҳимоялашига сарфланади.
8	Дарснинг модул ва алгоритми	Дарснинг модул ва алгоритмларидан ҳар бир ўқитувчи ўзи қўллаётган методга мувофиқ фойдаланади.	Ҳар бир дарс олдиндан тайёрланган модуллар ва алгоритмларга, лойиҳаларга мувофиқ ўтказилади
9	Талабаларнинг фаоллик даражаси	Ўқитувчи ҳар томонлама фаол, талабалар диққатни жамлаш, тушуниш, фикрлаш, топшириқларни	Ўқитувчи ҳам, талабалар ҳам ҳар томонлама фаол. шакллари: ўқитувчиталаба ; талаба - талаба ; талаба -кичик

		бажариш бўйича фаол.	гуруҳ; кичик гуруҳ-кичик гуруҳ; талаба -ўқитувчи; кичик гуруҳўқитувчи; гуруҳ-ўқитувчи.
10	Кутиладиган натижа	Мавзу бўйича талаба ларнинг билим, кўникма, малакаларни ўзлаштиришлари.	Мавзу бўйича талаба ларнинг ўз фикр, хулосаларини шакллантириш, уларни мустақил билим олишга ўргатиш.

Интерфаол машғулотнинг ушбу жадвалда кўрсатилган айрим жиҳатларини таҳлил қилиш асосида қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

1. Ўқув режадаги фанларни ўқитишда қайси мавзулар бўйича интерфаол дарслар ташкил қилиш мақсадга мувофиқлигини ҳисобга олиш зарур. Бунда бир мавзу бўйича машғулотнинг мақсадига тўлиқ эришишни таъминлайдиган интерфаол ёки анъанавий машғулот турларидан фойдаланиш кўзда тутилади.

2. Интерфаол машғулотнинг самарали бўлиши учун талаба лар янги машғулотдан олдин унинг мавзуси бўйича асосий тушунчаларни ва дастлабки маълумотларни билишларини таъминлаш зарур.

3. Интерфаол машғулотда талаба ларнинг мустақил ишлашлари учун анъанавий машғулотга нисбатан кўп вақт сарфланишини ҳисобга олиш зарур.

Интерфаол таълим усули – ҳар бир ўқитувчи томонидан мавжуд воситалар ва ўз имкониятлари даражасида амалга оширилади.

Интерфаол машғулотларни амалда қўллаш бўйича айрим тажрибаларни ўрганиш асосида бу машғулотларнинг сифат ва самарадорлигини оширишга таъсир этувчи омилларни кўрсатишимиз мумкин. Уларни шартли равишда ташкилийпедагогик, илмий–методик ҳамда ўқитувчига, талаба ларга, таълим воситаларига боғлиқ омиллар деб аташ мумкин. Улар ўз моҳиятига кўра ижобий ёки салбий таъсир кўрсатишини назарда тутишимиз лозим.

Ташкилий-педагогик омилларга қуйидагилар киради:

1 Ўқитувчилардан интерфаол машғулотлар олиб борувчи тренерлар гуруҳини тайёрлаш;

2 Ўқитувчиларга интерфаол усулларни ўргатишни ташкил қилиш;

3 Ўқув хонасида интерфаол машғулот учун зарур шароитларни яратиш;

4 Маърузачининг ҳамда иштирокчиларнинг иш жойи қулай бўлишини таъминлаш;

5 Санитария-гигиена меъёрлари бузилишининг олдини олиш;

6 Хавфсизлик қоидаларига риоя қилишни таъминлаш;

7 Давоматни ва интизомни сақлаш;

8 Назорат олиб боришни ташкил қилиш ва бошқалар.

Илмий-методик омилларга қуйидагилар киради:

1 Дтс талабларининг бажарилишини ҳамда дарсдан кўзда тутилган мақсадга тўлиқ эришишни таъминлаш учун мақсадга мувофиқ бўлган интерфаол усулларни тўғри танлаш;

2 Интерфаол машғулот ишланмасини сифатли тайёрлаш;

3 Интерфаол машғулотнинг ҳар бир элементи ўрганилаётган мавзу билан боғлиқ бўлишини таъминлаш;

4 Машғулотлар мавзуси ва мазмунини сўнгги илмий-назарий маълумотлар асосида белгилаш;

5 Талаба ларнинг тайёргарлик даражасини олдиндан аниқлаш ва шунга мос даражадаги интерфаол машғулотларни ўтказиш;

6 Интерфаол машғулот учун етарлича вақт ажрата билиш ва бошқалар.

3. Интерфаол таълим ва тарбия жараёни иштирокчилари

Интерфаол машғулотлар ўзига хос ташкилий тузилишга эга бўлиб, уни ташкил қилиш ва олиб бориш бўйича фаолият турлари алоҳида ажратилган ва ҳар бири бўйича алоҳида вазифалар белгиланган. Бунда бир машғулот жараёнида машғулотни олиб борувчи бир вақтда ушбу вазифаларни бажариши кўзда тутилади. Шу билан бирга бир машғулотни икки ёки уч педагог ёки ёрдамчилар биргаликда олиб бориши ҳам қўлланилади. Улар бажарадиган вазифаларига кўра қуйидагича номланадилар:

Модератор – таълим мазмунини яратувчи, модулларини ишлаб чиқувчи.

1. Тренер–талаба ларнинг кўникмаларини ривожлантирувчи машқлар ўтказувчи махсус тайёргарликдан ўтган мутахассис.

2. Тьютор–масофадан ўқитиш дастурларини яратувчиси ва бажарилишини таъминловчи.

3. Фасилитатор–дарсда кўмакчи, йўналтирувчи, жараёнга жавоб бермайди, хулоса чиқармайди.

4. Ментор–устоз, ўргатувчи (якка ва гуруҳли тартибда).

5. Коуч–таълим оловчиларнинг тўлиқ ўзлаштиришлари учун ёрдам кўрсатувчи репетитор, инструктор, тренер. Амалиёт давомида амалий машғулотни олиб боради, иш жараёнини назорат қилувчи, кузатувчи. (Коучинг-имтиҳонларга ёки спорт бўйича тайёргарлик кўриш).

6. Консултант–маслаҳат берувчи, тушунтирувчи, қўшимча маълумот берувчи.

7. Лектор–назарий маълумотлар билан таништирувчи.

8. Эксперт – кузатиш, таҳлил, текшириш, хулоса, тавсия, таклиф, мулоҳаза билдириш.

9. Инноватор–янгиликларни таълим мазмуни ва машғулотлар жараёнига жорий қилувчи.

10. Менежер–ташкилий–педагогик ва иқтисодий масалаларни ҳал этувчи.

11. Спектер–кузатиш, таҳлил қилиш ва хулосаларни баён қилиш.

12. Ассистент–машғулот учун тайёрланган воситаларни амалда қўллашга тайёрлаш, машғулот иштирокчиларига ёрдам кўрсатиб туриш.

13.Секретар–зарур маълумотларни ёзиб бориш, тегишли хужжатларни расмийлаштириш, ўрнатилган тартибда сақлаш.

14.Технолог–педагогик технология мутахассиси. Замонавий педагогик технологиялар асосидаги дастурларни ишлаб чиқиш ва амалга оширишни таъминлаш билан боғлиқ масалаларни ҳал этиб боради.

15.Методист-таълим-тарбия методлари бўйича мутахассис. Дастурларни ишлаб чиқишда ва амалга ошириш жараёнида методик масалаларни ҳал этиб боради.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, интерфаол таълим бир вақтда бир нечта масалани ҳал этиш имкониятини беради. Булардан асосийси-талаба ларнинг мулоқот олиб бориш бўйича кўникма ва малакаларини ривожлантиради, талаба лар орасида эмоционал алоқалар ўрнатилишига ёрдам беради, уларни жамоа таркибида ишлашга, ўз ўртоқларининг фикрини тинглашга ўргатиш орқали тарбиявий вазифаларнинг бажарилишини таъминлайди.

4. Интерфаол таълимда дарс жараёнини лойиҳалаш

Дарс жараёнини лойиҳалашда ўқитиш методларини тўғри танлаш, яъни методларни дарснинг вазифалари ва мазмунига мослиги, ўқитувчи ва талаба ларнинг имкониятларига мувофиқ бўлиши талаб этилади.

Ўқитувчи дарснинг лойиҳасини ишлаб чиқишда қуйидаги топшириқларни кетмакет бир бутунликда амалга ошириши керак.

1-босқич: Ўқитувчи дастур, дарслик, методик қўлланма ва аудитория талаба ларининг умумий тавсифи билан танишиб чиқиши лозим.

2-босқич: Дарснинг асосий вазифалари мажмуасини: ўқитиш, таълимий мақсад, тарбиявий мақсад ва ривожлантирувчи мақсадларни ва вазифаларини белгилаш.

3-босқич: Дарснинг асосий босқичларини тўғри, аниқ ва изчилликда жойлаштириш.

4-босқич: Дарснинг ҳар бир босқичи мазмунидаги асосий ўринли ажратиб олиш.

5-босқич: Дарснинг ҳар бир қисми учун ўқитиш методларини, воситаларини, технологияларни танлаш.

6-босқич: Дарснинг ҳар бир қисми учун ўқитишнинг етакчи; умумиаудиторияий, кичик гуруҳ ва индивидуал шаклини танлаб олиш.

7-босқич: Бўш ўзлаштирувчи ва тайёргарлиги кучли бўлган талаба лар учун тафовутланган машқ ва вазифаларни танлаш.

8-босқич: Тегишли аудитория талаба лари учун

Интерфаол таълим жараёнида кичик гуруҳларда ишлаш

Муаммоли таълим жараёнида кичик гуруҳлар ишини ташкил этиш учун ўқитувчи қуйидагиларни яхши тушуниб олиши лозим:

1. Талаба нинг индивидуал ҳаракатлари билан жамоа бўлиб ишлагандаги ҳаракатлари нимаси билан фарқланади?

2. Кичик гуруҳларнинг биргаликдаги ишидан қандай натижаларни кутиш мумкин?

3. Гуруҳнинг ҳамфикрлилар жамоасига айланиши учун нималар қилиш керак?

4. Кичик гуруҳ ва унинг таркибига кирувчи талаба нинг ишини қандай баҳолаш керак?

Гуруҳлар билан ишлаш бўйича айрим маслаҳатлар

1. Ҳамкорлик гуруҳлари кам сонли бўлиши керак. Гуруҳ қанчалик кичик бўлса шунчалик ҳар бир талаба масъулиятлироқ бўлади.

2. Ҳар бир гуруҳ аъзосининг билимини индивидуал тартибда текшириш лозим.

3. Даврий тартибда танлаб (оралатиб) оғзаки сўровлар ўтказиш фойдали, бундай пайтда талаба лар гуруҳ аъзолари ёки бутун аудитория олдида гуруҳ иши ҳақида гапириб берадилар.

4. Барча гуруҳлар ишини кузатиб бориш ва гуруҳ аъзосининг умумий меҳнатда иштирок этган ҳамма ҳолатларини қайд этиш керак.

5. Ҳар бир гуруҳда «назоратчи» бўлиши керак, у ҳар бир гуруҳдошидан нима учун гуруҳ берилган саволга бошқача эмас, айнан шундай жавоб берганлигини тушунтириб беришни сўраши мумкин.

Интерфаол методлар: “Муаммоли вазият” методи

“Муаммоли вазият” методи таълим олувчиларда муаммоли вазиятларнинг сабабини ва оқибатларини таҳлил қилиш ҳамда уларнинг ечимларини топиш бўйича кўникма ва малакаларни шакллантиришга қаратилган метод.

“Муаммоли вазият” методининг таркибий тузилиши қуйидагича:

-Муаммоли вазият тавсифини келтириш

-Талаба ларни гуруҳларга бўлиш

-Гуруҳлар муаммоли вазиятнинг келиб чиқиш сабабларини аниқлаши-
Гуруҳларнинг муаммоли вазиятни жамланиш босқичи

-Гуруҳларни муаммоли вазиятни ечимини ишлаб чиқиш босқичи

-Тўғри ечимларни танлаш босқичи

“Муаммоли вазият” методи учун танланган муаммонинг мураккаблиги талаба ларнинг билим даражаларига мос келиши керак. Талаба лар қўйилган муаммонинг ечимини топишга қодир бўлиши керак, чунки муаммони ечимини топа олмаса талаба ларнинг қизиқишлари сўниши ва талабалар ўзига бўлган ишончини йўқотиши мумкин. Дарс жараёнида ушбу методдан фойдаланганда ўқучилар мустақил фикр юртишга, муаммонинг сабаб ва оқибатларини таҳлил қилишга, унинг ечимини топишга ўрганадилар. “Муаммоли вазият” методини қўллаш босқичлари қуйидагилардан иборат:

1. Ўқитувчи мавзу бўйича муаммоли вазиятни танлайди, мақсад ва вазифаларни аниқлайди, муаммони баён қилади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1. Педагогик технология бўйича илмий тадқиқотлар олиб борган олимларни айтинг?
2. Қайси давлатларда педагогик технологиялар
3. Педагогик технологиялар муаммолари бўйича нашр этиладиган журналларни санаб беринг?
4. Педагогик технологияларнинг ривожланиш даврларини айтинг?
5. Қандай педагогик технологияларни биласиз?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ишмухамедов Р. Ўқув жараёнида интерфаол услублар ва педагогик технологияларни қўллаш услубияти. - Т.: РБИММ, 2008. – 68 б.
2. Ишмухамедов Р.Ж, Абдуқодиров А., Пардаев А. Директорнинг иш китоби (амалий тавсиялар). – Т.: «Фан ва технология» нашриёти, 2007. - 122 б.
3. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: Истеъдод, 2008.-180 б.
4. Ишмухамедов Р.Ж, Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари ўқитувчилари, тарбиячилари, гуруҳ раҳбарлари учун амалий тавсиялар).– Т.: Истеъдод, 2010.-140 б.
5. Коджаспирова Г.М. Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах./ М.:Айрис-пресс, 2006.
6. Колеченко А.Е. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей. – СПб.: КАРО, 2002 г.
7. Питюков В.Ю. Основы педагогической технологии.- М.: «Гном-Пресс», 1999 г.
8. Селевко Г.К., Современные образовательные технологии.- М.: «Народное образование», 1998 г.
9. Таълимда янги педагогик технологиялар: муаммолар, ечимлар. Илмий-амалий конференция материаллари.- Т.: Ўз ПФИТИ, 1999 й.
10. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари (ўқув қўлланма).-Т.: «Фан» нашриёти, 2006 й.
11. Толипова Ж.О. Педагогик технологиялар-дўстона муҳит яратиш омили. -Т.: ЮНИСЕФ, 2005 й.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ. ТАСВИРИЙ САНЪАТ ФАНЛАРИДАН АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР ЎТКАЗИШ МЕТОДИКАСИ.

Ишдан мақсад. Амалий машғулотининг иш мазмуни, вазифалари ва тасвирий санъат ўқитиш назарияси ва амалий машғулотларини лойиҳалаштиришни ҳамда режалаштиришни ўрганиш.

Режа:

1. Амалий машғулотларни ўтказиш бўйича умумий маълумот.
2. Амалий машғулотларни ташкил этиш борасида дарс ишланмаси
3. Қаламтасвир фани мисолида дарс машғулотини тақсимлаш

1. Амалий машғулотларни ўтказиш бўйича умумий маълумот. Амалий машғулотларда тингловчилар тасвирий санъат таълими соҳасидаги инновациялар билан танишадилар ва улар асосида амалий ишларни бажарадилар. Амалий машғулотлар замонавий таълим услублари ва инновацион технологияларга асосланган ҳолда кичик гуруҳларга бўлиб ўтказилади. Бундан ташқари, мустақил ҳолда ўқув ва илмий ва хорижий адабиётлардан, электрон ресурслардан, интернет материалларидан, тарқатма материаллардан фойдаланиш тавсия этилади. Тасвирий санъат ўқитувчиларнинг портрет жанрида ишлаш кетмакетлиги, компоновка, нисбат олиш, қуриш, чизиш, жойлаштириш бўйича тасвирий санъат ўқитувчиларнинг портрет ишлашда ўзига хос тушлаш технологияларини, ёруғ-соя қонуниятларини, ўқитувчиларининг манзара ишлаш бўйича ўзига хос қонуниятларни, композиция тузиш, чизишда режалилик, ўлчов перспективасини, тасвирий санъат ўқитувчиларининг манзарани ранглашда, ранг ва ўлчов перспективасига риоя қилиш, манзарани тасвирлашда ранг бойлигига, тозаллигига эътибор қаратиш, бўёқ билан ишлашни, ўқитувчиларининг натюрморт композициясини тузиш, компоновка, ишлаш кетма-кетлиги, қуриш, жойлаштириш, фазовий холати, ўзаро нисбати, перспективасини тасвирлаш, натюрморт композициясини туза олиш, буюм ва нарсаларнинг ҳажмини аслига ўхшатиш учун ёруғ-соя қонуниятларидан моҳирона фойдаланишни ўрганадилар.

Тасвирий санъат ўқитувчиларининг декоратив безакли геометрик, ислими ва бошқа нақш композицияларини вариантли қилиб тузиш, чизиш кетмакетлигини бажаришни, миниатюра композициясини туза олиш, композицияда сув, дарахт, тоғ, жонивор ва инсон образини қўллаган ҳолда чизиш ва уни ранглашни, мавзуларини замонавий методлар ёрдамида ўргатишни, ташкил қилиш ва ўтказиш методикасини билиб оладилар.

2.Амалий машғулотларни ташкил этиш борасида дарс ишланмаси

Ажратилган соат-2	Талабалар сони 15-20 нафар
Ўқув масшғулот ш	Кириш маърузаси
Маъруза режаси;	1. Амалий машғулотининг исш мақсади. 2.Амалий машғулотини амалда бажариш тартиби.
Ўқув машғулотининг мақсади: Амалий машғулотининг иш мазмуни ва вазифалари ва тасвирий санъат ўқитиш назарияси ва методикаси дастурини ўрганиш ва режалаштириш ҳақида маълумот бериш, методика фанига бўлган қизиқишини янада мукаммаллаштириш.	
педагогик вазифалар; - амалий машғулотларини бажариш тартиби ҳақида маълумотлар бериш. - тасвирий санъат дастурини ўрганиш ва режалаштириш. -тасвирий санъат фан йўналишидаги калам, ранг ва бошқа фанларга оид педагогик тасвирларни чизиш усуллари билан таништириб бориш.	Ўқув фаолияти натижалари; - талабалар амалий машғулотларида берилган вазифаларни ва тасвирий санъат дастурини режалаштиришини илмий-услубий ишлаб чиқишга ўрганади. - тасвирий санъат фанига оид ва керакли амалий ишлар ҳақида маълумотлар олади.
Ўқитиш усуллари ва техникаси	Маъруза, амалий ва “Б\Б\Б” жадвал усули.
Ўқитиш воситалари	Ўқув фан дастури, ўқув қўлланма, ўқув қуроллар ва плакат аудитория тахтаси.
Ўқитиш шакли	Гуруҳ, жамоа.
Ўқитиш шарт-шароитлари	Электрон доска, мултмедиали воситалар
Мониторинг ва баҳолаш	Қузатиш, суҳбат, оғзаки савол жавоб, ўқув тўширик.

Амалий машғулотининг технологик картаси

Иш жараёнлари вақти	Фаолият мазмуни	
	педагог	Талаба
<p>1-босқич Кириш 10 дақиқа</p> <p>2-босқич Асосий жараён - 60 дақиқа</p>	<p>1.1. Маърузанинг мавзуси, режасини эълон қилади. Амалий машғулотини олиб бориш ва кутилган натижалари ҳақида тушунтирилади (1-илова).</p> <p>2.1. Мавзу режасининг биринши пункти режаси бўйиша маъруза қилинади (3-ил).</p> <p>2.2. Маъруза бўйиша “Б\Б\Б”</p>	<p>Тинглайди, ёзиб олади. Ёзади, саволларга жавоб беради. Тарқатмали материал</p>
<p>3-босқич Якуний босқич 10 дақиқа</p>	<p>Жадвалдан фойдаланган ҳолда қўйидаги савол билан мурожаат қилади; ”Тасвирий санъат ўқитиш назарияси ва методикаси” фанидан нималарни ўрганишни истайсиз? (3.1; 2- иловалар)</p>	<p>саволларга якка ёки жамоа бўлиб жавоб беради.</p>
<p>3.1. Мавзу бўйиша умумий хулоса қилинади. Тингланади.</p> <p>3.2. Баҳолаш мезонлари эълон қилинади. Ёзиб олади.</p> <p>3.3. Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар беради (4-илова). Жавоб ёзиб беради.</p>		

1-илова

Мавзу: Кириш. Тасвирий санъат ўқитиш назарияси ва методикаси фанидан амалий машғулотларини амалда бажариш ушун берилган мавзуларнинг мазмун ва моҳиятига қараб илмий ёндашиш.

Режа:

1. Амалий машғулотлари туғрисида умумий маълумотлар бериш.

2. Амалий машғулотларини амалда бажаришда кетма- кетлик усуллари.

Ўқув машғулотнинг мақсади: Амалий машғулотлари ҳақида умумий методик тавсиялар ва маълумотлар бериш билан биргаликда фанга бўлган қизиқишини ошириш.

2-илова.

Баҳолаш мезони ва кўрсаткишлари

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши	Мисоллар билан муаммога ешим тўи	Гуруҳ аъзоларини фаоллиги	Жами Балл.
Баллар	0-5 балл	0-5 балл	0-5 балл	15 балл

15-13 балл- аъло: 12-10 балл- яхши: 9-6 балл-қониқарли

3-илова.

3.1-илова.

“ Б\ Б\ Б” Ж А Д В А Л И.

Тасвирий санъат ўқитиш назарияси ва методикаси фанидан амалий машғулотлари бўйиша нималарни биласиз ва нималарни билишни истайсиз?

Биламан.	Билишни хоҳлайман.	Билиб олдим.

3.2-илова.

2.Қаламтасвир фани мисолида дарс машғулотини тақсимлаш

№		Соат	Кўргазмали материаллар
	1 - семестр		
1	Кириш. а) Шизиклар ва унинг турлари ҳақида умумий тушуншалар. б) Тасвирни шакли тўғрисида.	2+2	
2	Геометрик жисмлардан ташкил тўган натюрморт.	2+8	
3	Геометрик жисмлардан ташкил тўган натюрморт.	2+8	
4	Уфқ шизигидан пастда жойлашган 2-3 геометрик жисмлардан ташкил топган натюрморт.	3+13	
5	Гипсли нақш орнаментини тасвирлаш.	4+16	
6	Гипсли кўзани тасвирлаш.	4+16	

Ўз-ўзини назорат қилиш ушун “**Инсерт**” жадвалидан фойдаланамиз. ”**Инсерт**” жадвали мустақил таълим олиш жараёнида олган маълумотларини, эшитган маърузаларини тизимлаштиришни таъминлайди. Жадвал устунларидаги белгиларга мувофиқ:

В - мен билган маълумотларга мос.

З - мен билган маълумотларга зид.

+ - ман ушун янги маълумот.

? - мен ушун тушунарсиз маълумот каби берилган фикрлар билан танишиб талабалар ўзлари алоҳида устунларни тўлдирадilar.

“I N S E R T” жадвали

V	Z	+	?

Назорат саволлари.

1. Амалий машғулотда нималар ўрганилади?
2. Амалий машғулотда берилган вазифалар қандай усул ва методлар ёрдамида бажарилади?
3. Амалий машғулотларида педагогик инновация технологиялардан фойдаланиш усуллари.
4. Амалий машғулотларида мустақил илмий изланишга кенг йўл берилганми?
5. Амалий изланишлар нималар асосида олиб бoрилади.
6. Амалий машғулотларида педагогик инновация технологияларининг қайси усулларида фойдаланилади?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ишмухамедов Р. Ўқув жараёнида интерфаол услублар ва педагогик технологияларни қўллаш услубияти. - Т.: РБИММ, 2008. – 68 б.
2. Ишмухамедов Р.Ж, Абдукодиров А., Пардаев А. Директорнинг иш китоби (амалий тавсиялар). – Т.: «Фан ва технология» нашриёти, 2007. - 122 б.
3. Ишмухамедов Р., Абдукодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: Истеъдод, 2008.-180 б.

4. Ишмухамедов Р.Ж, Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари ўқитувчилари, тарбиячилари, гуруҳ раҳбарлари учун амалий тавсиялар).– Т.: Истеъдод, 2010.-140 б.

5. Коджаспирова Г.М. Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах./ М.:Айрис-пресс, 2006.

6. Колеченко А.Е. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей. – СПб.: КАРО, 2002 г.

7. Питюков В.Ю. Основы педагогической технологии.- М.: «Гном-Пресс», 1999 г.

8. Селевко Г.К., Современные образовательные технологии.- М.: «Народное образование», 1998 г.

9. Таълимда янги педагогик технологиялар: муаммолар, ечимлар. Илмий-амалий конференция материаллари.- Т.: Ўз ПФИТИ, 1999 й.

10.Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари (ўқув кўлланма).-Т.: «Фан» нашриёти, 2006 й.

11.Толипова Ж.О. Педагогик технологиялар-дўстона муҳит яратиш омили. -Т.: ЮНИСЕФ, 2005 й.

2-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ.

АМАЛИЙ ИШЛАРДАН КЎРГАЗМАЛАР ТАШКИЛ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ.

Ишдан мақсад. Амалий ишларни мазмуни, вазифалари ва тасвирий санъат йўналиши бўйича кўргазмалар ташкил этиш ва методикасини ўрганиш.

Режа:

1.Талабаларни тасвирий санъатга қизиқтиришнинг моҳияти ва талабаларни фанга қизиқтириш йўллари.

2. Кўргазмаларни ташкил этиш.

1.Талабаларни тасвирий санъатга қизиқтиришнинг моҳияти. Тасвирий санъат дарсларининг муваффақияти кўп жиҳатдан талабаларни фанга бўлган қизиқишларини шакллантириш ва доимий равишда уни ошириб боришга боғлиқ. Фанга қизиқиши бўлмаган талабалардан яхши натижа кутиб бўлмайди. Шунингдек, талабалар дарсдан бирорта натижани онгли равишда олганида ҳамда унга эга бўлишга ишонч ҳосил қилгандагина фанга қизиқиш пайдо бўлади.

Тасвирий санъатда талабаларнинг қизиқишларини оширишнинг бир қатор йўллари мавжуд:

-санъатнинг моҳиятини талабалар онгига сингдириш;

-машхур санъат намоёндаларининг ҳаёти ва ижоди юзасидан суҳбатлар ўтказиш, фильмлар намойиш этиш, альбомлар тайёрлатиш;

-озгина бўлса ҳам талабаларнинг эришган ютуқларини қайд қилиш ва рағбатлантириш, уларнинг ибратомуз ишларини аудиториядаги барча талабаларга намойиш этиш;

-қизиқарли бўлган санъат асарлари ҳақида суҳбат ва мунозаралар ўтказиш;

-муваффақиятга эришган талабаларнинг ишларидан кўргазмалар ташкил этиш, уларнинг ишларини туман, шаҳар, вилоят кўргазмаларига тавсия этиш;

-ҳар бир дарсда ўқитувчи талабаларга янги билим, тушунча ва малакалар бериши;

-тасвирий санъат дарсларини ўйин, мусобақа тарзида ташкил этиш (викторина, кроссворд, чайнворд ечиш);

-талабаларнинг тасвирий ижоди учун кўпроқ уларни қизиқтирган мавзуларни тавсия этиш. Айниқса, эртақлар, ҳикоялар, мультипликация фильмлар асосида, денгиз тубига ва бошқа планеталарга ҳёлий саёқат мавзуларида расм чиздириш;

-талабаларнинг тасвирий фаолиятлари учун маълум миқдорда эркинлик бериш. Бунда кўпроқ талабаларни қизиқтирадиган мавзулар назарда тутилади. Хусусан, улар табиат манзаралари ва мавзули композициялардан олинган мавзулардир. Мавзули композиция мавзулари, касб-корга доир мавзулар, майиши жанрга тегиўли мавзулари, афсонавий мавзулар ҳам талабаларда катта қизиқиш орттиради;

-дарсда муаммоли вазиятлар ҳосил қилиш орқали дарс ўтиш. Бунда талабаларнинг имкониятларини ҳисобга олиш муҳим. Берилаётган муаммоли топшириқлар талабаларни зўриқтирмаслиги ва қийнаб қўймаслиги лозим;

- талабаларни музей ва кўргазмаларга олиб бориш;

-машхур таниқли рассом усталар билан учрашувлар ўтказиш в.б.

Қуйида талабаларни тасвирий санъатга қизиқтиришнинг айрим шакллари ҳақида батафсилроқ тўхталамиз. Тасвирий фаолият учун қизиқарли ва сермазмун мавзулар танлаш талабаларнинг тасвирий санъатга бўлган қизиқишларини янада орттиради. Шу соҳада олиб борилган тадқиқотлардаги кузатишлар шуни кўрсатадики, талабалар қизиқарли мавзулар асосида расмлар ишлаганларида уларнинг ишлари мазмунлироқ ва сифатлироқ бўлади. Бу борада композиция машғулотлари алоҳида аҳамият касб этади. Айниқса, портрет, манзара, майиши, марина жанрларида ва мавзули композицияларда шу каби мавзулар талабалар учун ниҳоятда қизиқарлидир.

Шунингдек, спорт, фантастикага оид мавзулар ҳам талабаларда зўр қизиқиш орттиради. Айниқса, хоккей, футбол, бокс, теннис каби ўйинлар асосида расмлар ишлаш топшириқни муваффақиятини таъминлашга асос бўлади. Бу табиий албатта, чунки талабалар ўйиннинг бу турларига қизиқадилар, у билан шуғулланадилар. Натижада, ўйин ёки томошадан олган таассуротлари талабаларнинг тасавурида узоқ вақтгача яхши сақланади.

Спорт талабаларнинг кундалик фаолиятлари билан боғлиқ бўлганлиги учун ҳам тасвирий фаолиятга самарали таъсир кўрсатса, афсонавий мавзулардаги образ ва кўринишлар ўзининг оригиналлиги (шакл, ранг, мазмун) билан қизиқарлидир.

Маълумки, талабалар ўз тасвирий фаолиятларида оригинал, мазмунли расмлар ишлашга қизиқадилар. Бунга талабаларни афсонавий мавзудаги асарларнинг мазмуни, катта тезликдаги ва турли шаклдаги бошқа планеталардаги қайтарилмас кўриниш ва мавжудотлар, уларнинг транспорт воситалари, тоғлар, ўсимлик ва дарахтлар илҳомлантиради.

Мавзу асосида композиция ишлаш машғулотларида қизиқарли мавзулар муҳим бўлса, нарсанинг ўзига қараб расм чизиш машғулотларида эса оригинал шакл, ранг, тузилишидаги натура учун буюм ва нарсалар, драпировкалар танлаш, уларни чизиш учун композицион жиҳатдан чиройли қилиб ўрнатиш самаралидир.

Масалан, гул, тарвуз, қовун, анор, олма, қовоқ, бодиринг, нок, бақлажон, оби ва патир нонлар каби, сопол лаган, товоқ, гулдон, тунука патнис, чинни чойнак, пиёла каби буюмлар ва улардан тузилган натюрмортлар шулар жумласидандир. Муסיқа асбоблари ҳисобланган доира, рубоб, тамбур, дутор, сурнай, най ва бошқалар ҳамда натюрмортлар учун яхши материал бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Шунингдек, хаёлдан ва тасаввурдан расм ишлаш машғулотларида “Бувим”, “Энг яхши кўрган ўқитувчим”, “Онам”, “Менинг дўстимни портрети”, “Автопортрет” каби мавзуларда расмлар ишлатиш ҳам талабаларнинг фанга бўлган қизиқишларини оширишга хизмат қилади. Улар ўзлари севган кишиларнинг расмларини аслига ўхшатишга ҳаракат қиладилар. Эришган ютуқ ва иш натижаларидан эса завқланадилар.

Шуни ҳам қайд қилиб ўтиш лозимки, талабаларнинг қизиқишларини ошириш мақсад қилиб қўйилар экан, мавзулар танлашга бир ёқлама қараш ярамайди. Бунда асосий эътиборни фақат мавзуларнинг ва чиздириладиган нарсаларнинг, нақшларнинг қизиқарли бўлишига эмас, бу материалларнинг талабаларнинг идрокига, тасвирий имкониятларига, қобилиятларига мослигига ҳам қаратмоқ зарур.

Талабаларнинг қизиқишини оширишда санъат асарлари репродукцияларини кўрсатишнинг ҳам аҳамияти катта. Репродукцияни

талабаларга шунчаки кўрсатиш, унинг мазмунини таҳлил қилиш билан чегараланиб қолмай, асарнинг яратилиш тарихи, асар ҳақида йирик олим, рассомларнинг айтган фикрларини талабаларга етказиш муҳимдир. Аввало кўрсатиладиган асарлар ўз мазмуни ва яратилиш тарихига кўра қизиқарли бўлиши мақсадга мувофиқдир. Масалан, бундай асарлар қаторига И.Репиннинг “Иван Грозний ва унинг ўғли Иван”, В.Суриковнинг “Ўқчилар қатл этилган тонг”, Н.Генинг “Петр 1 шоҳзода Алексей Петровични сўроқ қилмоқда”. В.Перовнинг “Овчилар манзилгоҳда”, Леонардо да Винчининг “Монна Лиза. Жаконда” асарлари, Т.Муҳаммедовнинг “Хўжа Насриддиннинг саргузаштлари” номли китобга ишланган иллюстрациялари, К.Брюловнинг “Помпейнинг сўнгги куни” кабиларни киритиш мумкин. Самарқанд, Бухоро, Хива меъморчилиги ёдгорликлари ҳам суҳбат дарслари учун қизиқарли материал бўлиши мумкин.

Булардан ташқари, ўзбек халқ амалий санъати ва Шарқ миниатюра рангтасвири намуналарини кўрсатиш ва бу ҳақда суҳбатлар ўтказиш ҳам яхши натижалар беради. Талаба ларни санъатга қизиқишларини оширишда юксак бадиий савияда ишланган мисгарлик, каштачилик, наққошлик, кулолчилик, ганч ва ёғоч ўймакорлигига оид буюмларнинг асл нусхалари ёки бу санъат асарларининг репродукциялари, фотоларининг кўрсатилиши ва уларнинг атрофлича таҳлил қилиниши, халқ амалий санъат усталари ҳақида суҳбатлар ўтказиш, улар билан учрашувлар ташкил қилиш, талабаларни амалий санъат ва ўлкашунослик музейларига (санъат бўлими) олиб бориш муҳим аҳамиятга эгадир.

Маълумки, Шарқ миниатюра рангтасвири маълум даврларда катта шуҳрат қозонган. Унинг шуҳрати ҳозирги даврда ҳам Шарқ ва /арб шарқшуносларининг эътиборини ўзига қаратиб келмоқда. У ўзининг ишланиш услуби, безакдорлиги билан Ғарб санъатидан кескин фарқ қилади. Шунинг учун ҳам шарқ миниатюра мактаби асарларини, унинг намоёндалари фаолиятини ўрганиш, талабаларда фақат турли санъат мактабларини билишда аҳамиятли бўлибгина қолмай, балки Шарқ санъатининг ўзига хос хусусиятлари, ўша даврдаги халқ ҳаётини билиб олишга ёрдам беради. Шарқ миниатюра асарларини ўргатишда ўқитувчи Беҳзод ва унинг миниатюра мактабларига алоҳида эътибор бериши, унинг шогирдлари ҳисобланмиш Султон Муҳаммад, Қосим Али, Дарвиш Муҳаммад, Музаффар Али, Рустам Али, Мир Саид Али, Маҳмуд Музаххиб, шунингдек, Муҳаммад Мурод Самарқандий, Саъди Бухорий, Муҳаммад Нодир Самарқандий, Аҳмад Калла ва бошқаларининг ҳаёти ва ижоди ҳақида тўхталиши талаба ларнинг санъатга бўлган қизиқишларини бир қадар оширишга ёрдам беради.

Талабаларнинг тасвирий санъатга бўлган қизиқишларини оширишда буюк рассомларнинг таржимаи ҳоллари, уларнинг ҳаётидаги қизиқарли

воқеалардан сўзлаб бериш ҳам фойдалидир. Хаёти қизиқарли рассомлар қаторига Камолиддин Бехзод, Леонардо да Винчи, Рембранат, Рубенс, И.Левитан, Ч.Ахмаров, Ў.Тансиқбоев ва бошқаларни киритиш мумкин. Талабаларни фанга қизиқтиришда машғулотларни ўйин ва саргузашт тарзида ташкил этиш катта аҳамиятга эга. Қизиқтиришни бундай шаклининг куйидаги йўллари мавжуд:

1.Тасвирий, амалий ва меъморчилик санъатига оид чайнворд, кроссворд, викториналар, тестлар ишлатиш. Булар мусобақа, индивидуал тарзда бўлиши мумкин.

2.Тайёр расмдаги камчиликларни топиш, уларни тўлдириш, расмда кўринмайдиган нарса ва ҳодисалар тасвирини топиш.

3.М.Дюбальонинг киши юзининг турлича психологик ҳолатдаги тери мушакларининг қисқаришини кўрсатувчи схематик кўргазмалиликни талабаларга намойиш этилиши уларда қизиқиш орттиради.

Хотиржамлик, қайғу, қувонч, дард-алам, кулги, йиғи, нафрат, диққат, ўйлаш,

Талабаларнинг тасвирий фаолиятларида турли материал ва тасвирлаш техникасини қўллаш талабаларнинг бадиий ижодини фаоллаштиради, фанга бўлган қизиқишларини оширади.

2. Кўргазмаларни ташкил этиш. Тасвирий санъат кўргазмаси махсус фан бўйича олиб борилаётган ҳамма ишларнинг натижаси сифатида катта таълим ва тарбиявий аҳамиятга эга. Кўргазма орқали тасвирий санъат соҳасида олиб борилаётган ишларга баҳо бериш мумкин бўлади. Шунингдек, кўргазма олиб борилган ишлар якуни сифатидагина аҳамиятлигина бўлиб қолмай, балки келгуси ишларда ҳам муҳим ўрин тутаети.

Ўқитувчи ва тўғарак раҳбарлари кўргазмада қўйилган ишларнинг таҳлили орқали олиб борилган ишларга якун ясайдилар, улар санъатнинг қайси турига талабалар қандай муносабатда бўлганликлари, санъатнинг (қаламтасвир, рангтасвир, ҳайкалтарошлик, амалий санъат) қайси турига етарлича эътибор бермаганликлари, ундаги ютуқ ва камчиликлар, кўргазмада қайси талабалар қандай ютуқларга эришганликлари, талабаларнинг ўсиши ва камчиликлари юзасидан етарлича маълумот оладилар. Кўргазманинг натижалари ўқитувчини келгусида камчиликларни бартараф этишда олиб бориладиган ишларини янада такомиллаштиришга имкон беради.

Шу билан бир қаторда, кўргазма талабаларнинг фанга бўлган қизиқишини оширишга таъсир кўрсатади. Талабалар ўзлари ва ўртоқлари ишлаган ишларни кўриш ҳамда уларни солиштириш орқали ўзларининг фаолиятларига хулоса ясайдилар, келгуси режаларини белгилайдилар. Шунинг учун ҳам кўргазмаларини тўғри ташкил этиш ва ўтказиш таълим-тарбия жараёнини такомиллаштиришда катта роль ўйнайди. Олий таълимда

кўрғазмалар ташкил этиш борасида тайёр тавсиялар бериш мумкин бўлмасда, баъзи бир йўл-йўриқлар, умумий кўрсатмалар фойдадан ҳоли эмас. Улар кўрғазмаларнинг мазмуни, уларнинг характери, йўналиши бўйича бўлиши мумкин. Амалиётда кўрғазмаларнинг икки хил шакли қўлланилади:

1.Талабаларнинг ижодий ишларидан ташкил этиладиган кўрғазмалар.

2.Машхур тасвирий ва амалий санъат усталари асарларининг асл нусхалари ёки уларнинг репродукцияларидан ташкил этиладиган кўрғазмалар.

Талабаларнинг ижодий ишларидан ташкил этиладиган кўрғазмаларнинг шакллари ниҳоятда турли-туман бўлади:

Хусусан :

1. Тасвирий ва амалий санъат кўрғазмаси талабаларининг энг яхши ишларидан танлаб олиш орқали ташкил этилади.

2. Тасвирий ва амалий санъат кўрғазмаси талабаларнинг энг яхши ишларини танлаб олиниши натижасида яратилади.

3.Шахсий кўрғазма соҳа бўйича катта ютуқларга эришган талабанинг фаолиятига доир бўлади.

Шахсий кўрғазмаларни ташкил этишда маълум мавзуга риоя қилиниши мақсадга мувофиқдир. Масалан, “Ўзбекистонда баҳор”, “Ўлкамда олтин куз”, “Дўстлик-тинчлик гарови”, “Келажак шаҳарлари”, “Қишлоғимиз ҳаёти”, “Спорт ва биз” ва бошқалар.

Шунингдек, тасвирий ва амалий санъат, унинг ҳар бир тури ва жанрлари бўйича ҳам кўрғазмалар ташкил этса бўлади. Кўрғазмаларни танлов асосида ҳам ўтказиш мумкин.

Умуман, кўрғазманинг қонун-қоидаларга риоя қилган ҳолда ташкил этилиши томошабинда яхши таассурот қолдиради. Натижада талабаларда санъатнинг бу турига бўлган ҳурмат ва қизиқиш ошади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ.

1. Тасвирий санъатни ўйтишда табақалаштиришни қайси тури қўлланилади?

2. Адабий асарлар асосида расм ишлаш тасвирий санъат машғулотларининг қайси турига киради?

3. Дарсда ўқувсҳилар фаолиятини баҳолаш йўллари қайси қаторда тўғри белгиланган?

4. Ўқувшиларнинг тасвирий фаолиятларида кўпро қайси психологик сифатлар иштирок этадилар?

5. Ўқитувшининг мустақил ўзи устида ишлаш турлари қайси қаторда тўғри кўрсатилган?

6. «1-4 аудиторияларда расм дарслари» номли методик қўлланманинг муаллифлари кимлар ва уқайси йили сҳоп этилган?

7. Тасвирий санъат ўқитишдаги дидактик принциплар сони қайси каторда тўғри кўрсатилган?

8. Тасвирий санъатни ўқитишда назоратнинг қайси турлари қўлланилади?

9. «Санъатшунослик асослари» дарсларида талабалар қандай шаклда фаолият кўрсатадилар?

10. Иллюстратив расм ишлаш қайси аудиторияларда амалга оширилади?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ҳасанов Р. Амалий безак санъати машғулоти методикаси. Ўқув қўлланма.-Тошкент, 2003.

2. Кузиев Т. Абдирасилов С. Нуртаев У. Сулайманов А. Тасвирий санъат. 5- аудитория, дарслик.-Тошкент, 2020.

3. Ахмедова Н.Р. Живопись Центральной Азии XX века: традиций, самобытность, диалог. Особенности формирования и развития. - Т.,2004.

4. Степанова Е.М. Методические основы рисунка. Екатеринбург УРФУ 2016 Б.14

5. Паранюшкин Р.В., Трофимов Е.Н. Рисунок фигуры человека «Лань» Санкт-Петербург 2015 Б.24

6. А.Степанова, И.Сергеевой .Учимся рисовать акварелью. Москва Издательство АСТ 2017 Б.16

7. Б.Эдвардс Откройте в себе художника. Рабочая тетрадь Минск. «Попурри» 2014 Б.23

8. Женнифер Лиля Фашион Иллюстрацион Арт. Сопйригхт © 2015.Б.3 Р.Ш.Ҳалилов “Қаламтасвир”Тошкент. 2016. Наврўз Б.9

9. Р.Худойберганов Рангшунослик асослари Тошкент Г.Гулом 2006. Б.11

10. Б.Тожиев, Н.Исаходжиева. Рангтасвир ва композиция(Натюрморт) Тошкент 2014 ТДПУ Б.34

3-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ.

ИЖОДИЙ ИШЛАРНИ МУҲОКАМА ҚИЛИШ ВА ТАНҚИДИЙ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ.

Ишнинг мақсади: Ўзбекистонда таниқли рассомлар томонида яратилган тасвирий санъат асарлари таҳлили ва ижодий ишларнинг муҳокамасида талабалар бу жараёнда катта қизиқишларга ва билимларга эга бўлишади, улар келгусида ижодий ишларни яратишда камчиликларга йўл қўймасдан сифатли асарлар яратилар.

Режа:

1. XX аср ўзбекстонлик рассомлар асарлари таҳлили.

2. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонлик рассомларининг ижодий ишлари муҳокамаси.

1. XX аср ўзбекистонлик рассомлар асарлари таҳлили. Мустақиллик шарофати билан 1997 йилда Ўзбекистон бадиий академияси ташкил этилди. Унинг таркибида рассомлар уюшмаси, санъатшунослик илмий тадқиқот институти, Камолиддин Бехзод номидаги миллий рассомчилик ва дизайн институти ва барча вилоятларда, Тошкент шаҳрида бир қатор бадиий коллеж ва ихтисослаштирилган санъат мактаб интернатлари фаолият кўрсатмоқда. Хозирда деярли барча вилоятларда, рассомлар уюшмасининг бўлимлари иш олиб бормоқда.

Шу даврда ғоявий ва бадиий жихатдан юксак савияда ишланган санъат асарларидан бири Ў.Тансиқбоевнинг 1957 йилда яратилган “ қайроққум ГЭС и тонги” асаридир.

XX аср ўзбек рассомчилиги асарларидан яна бири П.П.Беньковнинг 1931 йилда яратилган “Хевалик қиз” номли асаридир.

Асарни кузатишда қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим .

-асарда қандай кўриниш ва қандай воқеа тасвирланган?

-уни қаердан билиш мумкин?

-асардаги воқеада йилнинг қайси фасли ва куннинг қайси вақти тасвирланган?

-асар марказини қандай кўриниш ташкил этади?

-рассом суратда қандай ғояни илгари сурган?

-асарнинг бадиий савияси қандай?

-нима учун ёқди, ёки нима учун ёқмади?

Суратда Хивадаги ховлининг бир бурчагида чарх билан ип йиғираётган қиз тасвирланган. Унинг хамма эътиборли ишга қаратилган. У ишга шунчалик берилиб кетганки, ундаги бундай холат бу ишга кўникиб кетган одамлардагина бўлади. қиз чархга ип ўрашни ниҳоятда эркин ва чакқонлик билан бажаряпти. Суратда меҳнат мавзуси лирик ва дилдан хал қилинган. Рассом тамошабинни қизнинг харакатидаги гўзалликдан, ундаги тинч ритмдан завқланишга мажбур этади. Рассомнинг бадиий диди сарғиш-яшил сир билан қопланган лаганда, қиз бошидаги ўзига хос ёрқин бинафша рангдаги рўмолда намоён бўлади. қиз бола расмини илк баҳорда кўча-кўй ва лойли томларда очилувчи ёрқин ва нафис япроқли қипқизил лола қизғалдоқларга ўхшатинг келади.

П.Беньковнинг “Хевалик қиз” асари рассомнинг муваффақиятли суратларидан бири ҳисобланиб, у ҳозирги кунда Москвадаги Третьяков номли сувратлар галереясида сақланади. Сувратни кузатишда қуйидагиларга эътибор бериш лозим:

-суратда қандай воқеа тасвирланган?

-асардаги воқеа қайси фасл ва куннинг қайси вақтида тасвирланган?

-уни қандай билиш мумкин?

-асар орқали рассом қандай ғояни илгари сурган?

-асарнинг бадиий савияси хақида қандай фикрдаси

Ўрганиш учун тавсия этилган график асарларидан яна бири А.Циглинцевнинг “Менинг уйим-сизнинг уйингиз” деб номланади. График рассомнинг бу асарида иккинчи жаҳон уруши даврида Ўзбекистонга юборилган етим талабалар дан 9 тасини ўз бағрига олган ўзбек оилаларидан бири тасвирланган.

Хақиқатда 9 нафар болани бир оилада катта қилиш бироз мушкул албатта, бироқ бағри кенг ва хақиқий одамийлик хусусиятларини ўзида акс эттирувчи кишиларга бу нарса мушкул эмас. Бу ғоя юқоридаги суратда бадиий тасвирланган. Суратга қараб талабалар ни бу оилада нормал хаёт кечиришларига ишонасиз, чунки оила бошлиғи уларни ниҳоятда меҳрибонлик билан қабул қиляпти.

Сувратда куз фасли тасвирланган бўлиши хақиқатга яқин. Оила бошлиғининг эғнида тўн, аёл бошида рўмол, талабалар ҳам шундай кийинишган, уларнинг баъзилари қалпоқ ҳам кийиб олишган, орқа планда эса мевали олма дарахти акс эттирилган.

Рассом асарда ўзбек халқининг болажонлиги ва бошқа миллатлар оила хамдўстлигини ифодалашга ҳаракат қилган ва ўз мақсадига эришган.

Рассом сувратни шундай усталик билан ишлаганки, у рангсиз бўлишига қарамай, кишида воқеа хақида тўлиқ тушунча ҳосил қилади. Талабалар нинг қайси миллатга мансуб эканлиги яхши сезилиб турибди. Умуман, суврат кишида оила бошлиғига нисбатан илиқ таассурот қолдиради.

Энди сувратни кузатишда қуйидагиларга эътибор берилади:

-Сувратни яна қандай номлаш мумкин?

-сувратда қандай воқеа тасвирланган?

-сувратдаги киши нима учун талабалар ни ўз бағрига оляпти?

-сувратда қайси фасл тасвирланган? Нима учун шундай ўйлайсиз?

-рассом сувратда нега олма дарахтининг расмини ишлаган?

-рассом ўз асарида қандай ғояни илгари сурган?

Бу даврга хос юқори бадиий савиядаги хайкалтарошлик асарларидан яна бири Х.Хусниддинхўжаев, В.Лунев, М.Булатовларнинг 1970 йилда яратилган “Навоий ва Жомий” номли монументларидир.

Навоий ва Жомийга бағишланган ушбу асар-хайкалтарошликнинг монумент турига киради. (Монумент-йирик ўлчовли ёдгорлик хайкалидир). У сунъий тошдан ўйиб ишланган ва Самарқанддаги Регистон майдонига ўрнатилган. Асарда муаллифлар устоз ва шогирд образини яратганлар. Унда устоз ва шогирд образи шунчаки тасирланибгина қолмасдан, улар орқали ўзбек ва тожик халқларининг тарихий дўстлиги символик тарзда талқин этилади. Бунга рассомлар икки киши қоматининг пастки қисмини ўзаро тутатиб кетгандек тарзда тасвирлаш орқали эришганлар.

Монументни кузатар экансан улуғ сиймолар-Навоий ва Жомийларнинг илиқ муносабатлари хаёлингдан ўтади ва муаллифларнинг маҳоратига қойил қоласан.

Монумент расмини кузатишда, куйидагиларга эътибор бериш лозим:
-монументни яна қандай номлаш мумкин?

-асарда тасвирланган кишилар нималар хақида гаплашаётирлар?

-уни қандай билса бўлади?

-нега Навоий ва Жомий хайкалининг пастки қисмлари аниқ ишланмаган? улар туташиб кетган.

-муаллифлар асар орқали қандай ғояни илгари сурганлар?

Ўзбекистон халқ рассоми Абдулхақ Абдуллаевнинг “А.Хидоятонинг Отелло ролидаги портрети” асари уни “Отелло” спектаклини тамоша қилганидан кейин 1946 йилда туғилган эди.

Портрет орқали актёрнинг бизга таниш бўлган томонларини кўрамиз, шунингдек, кўз олдимизда Отелло ҳам намоён бўлади. Рассом Хидоятонинг Отеллонинг қиёфаси ва характерини, унинг фикр ва хис-туйғуларини ўзида акс эттирган ҳолда тасвирлайди. Суратда биз гўзал ва бахтли турмуши бузилган одам акс этади. Буни қахрамон қомати бир оз енгил орқага ташлаганлиги, бошини мағрур тутиши, кескин бурилиши, қатъий қарашларида кўриш мумкин.

Булардан ташқари, актёрнинг юзидаги мимика, дадил харакати ва холати, шунингдек асар композицияси, колорити ҳам муваффақиятли чиққан.

Отелло образидаги мағрурлик, жиддийликни кўрсатиш мақсадида рассом актёр тасвирининг юқори, чап ва ўнг томонларини суврат чегарасига тақалган ҳолатда тасвирлайди. А.Хидоятонинг сувратдаги рухий холати тўқ қизил, илиқ жигарранг, оч сарғиш рангларда берилиши орқали очиб берилган.

Навбатдаги таҳлил 1963 йилда яратилган Ж.Умарбековнинг “Навоий ва Хусайни Бойқаро ёшлиқда” номли асари ҳам Ўзбекистонинг XX аср тасвирий санъатида эътиборга лойиқ ишлардан бири ҳисобланади.

XX аср Ўзбекистон тасвирий санъатининг ютуғи шундаки, бу даврда тасвирий санъатни реалистик рангтасвир, графика, хайкалтарошлик турлари шаклланди ва тез ривожлана бошлади. Салбий жихатлардан бири тасвирий санъатни кўпгина оқимларида ижод қилиш тақиқлаб қўйилди. Натижада Ўзбекистон тасвирий санъатини хорижга чиқиш имкониятлари камайди.

2.Мустақиллик йилларида Ўзбекистонлик рассомларининг ижодий ишлари муҳокамаси.

Ўзбекистоннинг мустақиллиги миллий тасвирий санъатни тараққиётга замин яратди. Бу даврда тасвирий санъатнинг рангтасвир, хайкалтарошлик, графика турлари, унинг кўпгина жанрлари рассом ва хайкалтарошларнинг эркин ижодий фаолиятлар кенг тус олди. Собик Иттифоқ даврида ижодкорлар ягона социалистик реализм оқимида ижод қилган бўлсалар, ҳозир улар ҳам иккиланмасдан ўзларини қизиқтирираётган авангардизм, романтизм, импрессионизм, абстракционизм ва бошқа қатор оқимларда ва мавзуларда юксак бадиий савияда асарлар яратмоқдалар.

Мамлакатимизда тасвирий санъатнинг тараққиётига Ўзбекистон бадиий Академиясини ташкил этилиши ҳам муҳим аҳамият касб этди. Мазкур Академия қошида Комолиддин Бехзод номидаги миллий рассомчилик ва дизайн институти, санъатшунослик илмий-тадқиқот институти, кўплаб рассомчилик, дизайн коллежлари, “Санъат” журнали фаолият кўрсатмоқда. Миллий рассомчилик ва дизайн институтида, тасвирий санъат йўналишлардаги коллежларда жаҳон стандартларига мос келадиган миллий кадрлар етишиб чиқмоқда ва улар Ўзбекистон санъатини янги босқичга олиб чиқиши шубҳасиздир. Мустақиллик йилларида ижод қилаётган рассом ва хайкалтарошларимизнинг ютуқлари шундаки, улар биринчидан эркин ижод йўлига ўтганликлари бўлса иккинчидан миллий бадиий анъаналарни давом этдириш, миллийлик ва умуминсоний қадриятларнинг уйғунлиги, асарларда янги, замонавий, илғор тасвирий технологияларни қўллаш каби муваффақиятларни қўлга киритмоқдалар.

Мустақиллик неъматидан баҳраманд бўлган кекса ва ўрта авлод рассомларимиз ижодида ҳам ижодий кўтаринлик кўзга ташланади. Уни М.Саидов, Н.Қўзибоев, М.Бобоев, В.Бурмакин, М.Йўлдошев, Ж.қуттимуродов, Т.Миржалолов, Т.Курёзов, А.Икромжонов, Ж.Умарбеков, Б.Жалолов, А.Мирзаев, З.Фахриддинов, Р.Худайбергенов, А.Мўминов, А.Нуриддинов каби рассом ва хайкалтарошлар ижодида кўриш мумкин. Миллий истиқлол ғоялари билан суғорилган бундай портрет жанридаги яратилган асарлар қаторига Амир Темур, Алишер Навоий, Жамолиддин Мангуберди, Камолиддин Бехзод, Нодирабегим, Бибихоним, Спитамен портретларини киритиш мумкин.

Манзара ва натюрморт жанрларида самарали ижод қилаётганлардан орасида Л.салимжонов, А.Мўминов, С.Абдуллаев, И.Хайдаров О.қозоқов, Ғ.Абдурахмонов, А.Мирсоатов каби рассомларни кўрсатиш мумкин. Уларнинг асарлари Ватан жамоли, унинг мева ва сабзавотлари юксак бадиий савияда ишланган бўлиб, ёшларни Ватанни севишга, ни асраб авайлашга, уни кўпайтиришга ундайди, табиатдаги нафосатдан завқланишга чорлайди.

Тарихий, турмуш ва бошқа жанрларда яратилган асарлар орасида Б.Жалоловнинг “Олтин аср”, “Коинот устунлари”, “Абадият гумбази остида”, С.Алибековнинг “/аройиб шарбат хиди”, Ж.Умарбековнинг “Зилзила”, “Хаворанг мусиқачилар”, В.Охуновнинг “Будданинг тонги сайри” кабилар диққатга сазовордир.

А.Исаев, Ж.Усмонов, А.Розиқов, Р.Темуров, Т.Ахмедов, Т.Каримов, Ш.Абдурахмонов, Б.Исмоилов, /қодиров каби ёш рассомлар ҳам баракали ижод қилмоқдалар. Уларнинг ижодий ишларида реаллик, ойдinлик, шарқона нафислик, умумий фалсафий тафаккур, бадиий кўркемлик, тугаллик, сокинлик ва ижодкорлик тўла ўз ифодасини топади.

Чингиз Ахмаровнинг номи билан боғлиқ маҳобатли рангтасвир бу даврда янги босқичга кўтарилмоқда. Республикамизнинг кўплаб жамоат ва маданий бинолари, шу қатори Тошкент метроси бекатларига ишланган деворий суврат, мозаика, витражлар халқимизга эстетик завқ бағишламоқда.

Бу борада А.Алиқулов, Б.Олимхонов, А.Икромов, А.Исаев, Э.Мухаммадиев, Н.Султонов, Н.Холматов, Ш.Мухаммаджонов, А.Бухорбоев, Т.Болтаев, Х.Назаров кабилар устозлари анъаналарни давом этдириб янгидан-янги муваффақиятларни эришмоқдалар.

Мозаика, витраж бўйича Б.Жалолов, А.Бухорбоев, В.Ган, И.Егоровлар баракали ижод қилишиб “Умар Хаём туши”, “Нимага туғилганимни ҳеч ким айтмайди”, “Наврўз”, “Туман маъбудаси”, “Абадият гумбази остида”, “Буюк сохибқирон-буюк бунёдкор”, “Спорт ўйинлари тарихи”, “Буюк ипак йўли”, “Флора” каби асарлар яратдилар.

Ўзбекистонда рангтасвир санъати ўз тараққиётининг янги босқичига кўтарилмоқда ва иқтидорли ёш рассомлар етишиб чикмоқда.

Ўзбекистонда хайкалтарошлик тасвирий санъатнинг мустақил тури сифатида ўзининг янги тараққиёт босқичини ўтамоқда.

Мустақиллик йилларида ўзбек хайкалтарошларидан И.ва К.Жабборовлар, К.Норхўрозов, Ж.Қуттимуродов, Э.Алиев, А.Рахматуллаев, Н.Бонделадзе, В.Дегтяров, Л.Рябцев, Ж.Миртожиев, У.Мардиевларнинг самарали меҳнат қилдилар. Бу хайкалтарошларнинг асарлари орасида ўзининг юксак бадиийлиги билан Ж.Миртожиевнинг “Абдулла қодирий номли иши ажралиб туради.

Улар орасида Э.Алиев, Н.Бонделадзе, В.Дегтяровларнинг Тошкентдаги миллий боғ учун яратилган “Алишер Навоий” (1991) номли ёдгорлик хайкали, А.Рахматиллаев ва П.Подосинниковларнинг Навоий шаҳрига ўрнатилган Алишер Навоий хайкали (2001). И.Жабборов ва К.Жабборовларнинг Тошкентнинг Амир Темур хиёбонига ўрнатилган Амир Темур хайкали (1993), Шахрисабз шаҳрида ўрнатиш учун яратган Амир Темур хайкаллари (1996) ўзининг юксак бадиийлиги билан диққатга сазовордир.

И.Жабборов ва К.Жабборовлар томонидан яратилган Амир Темур хайкали (1996) унинг 660 йиллиги муносабати билан Шахрисабзда ўрнатилди. Худди шу муаллифларнинг Ахмад Ал-Фарғонийга бағишланган иши 1998 йилда Фарғона шаҳри учун бунёд этилди.

Халқ қаҳрамони Жалолоддин Мангуберди образи (1998) И.Жабборов ва К.Жабборовлар томонидан яратилди ва у Ургенч шаҳрини безаб турибди. Иқтидорли хайкалтарош Р.Миртожиев томонидан Андижон шаҳрида ўрнатиш учун яратилган Захириддин Мухаммад Бобир, Чўлпон хайкаллари Тошкент шаҳри учун мўлжалланган Абдулла қодирий, Жиззах шаҳри учун “Она” ёдгорлик-хайкаллари ўзининг юксак бадиийлиги билан бошқалардан ажралиб туради.

1999 йилда ўзбек халқ достони “Алпомиш” нинг минг йиллиги нишонланди. Бу санага бағишлаб А.Рахматуллаев ва бошқалар томонидан ёдгорлик мажмуаини яратдилар. Унда Алпомиш билан бир қаторда Барчиной ва Ёдгор образлари ҳам акс этдирилган ва у Термиз шаҳрида ўрнатилди. Мустақиллик йилларида ўзбек график рассомларининг ижодида миллийлик ва замонавийлик уйғун ривожланаётганлиги яққол кўзга ташаланади. Кекса ва ўрта авлод рассомлари Қ.Башаров, Т.Мухамедов, М.Кагаров, М.Содиқовлар билан бир қаторда В.Апухтин, Ғ.Бойматов, А.Мамажонов, Б.Исмоилов, Д.Ўразаев, С.Исҳоқов, Т.Аюпов, Т.Ахмадалиев, Р.Азизов, Т. Г.Султонова, Л.Ибрагимов кабилар самарали меҳнат қилмоқдалар. Улар томонидан китоб графикаси, плакатга доир асарлари мазмуни ва ғоявийлиги билан диққатга сазовордир. Бунни В.Апухтиннинг “Коинот-инсон”, А.Мамажоновнинг “Кураш”, “Эски шаҳар”, Т.Аюповнинг “Мавзу”, Т.Ахмадалиевнинг “Сенга омад Темур”, Л.Ибрагимовнинг “Осиё океани”, “Баҳор”, М.Содиқовнинг “Бухоро”, С.Редкиннинг “Эски Самарқанд”, Н.Колоновнинг “Кулол”, Ш.Мухаммаджоновнинг Махмуд қошғарийнинг “Девону луғатит турк” номли асарларида кўриш мумкин.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ.

1. Амир Темур хайкали муалифи ким?
2. Амир Темур портретини муалифи ким?
3. Ж.Миртожиев томнидан яратилган хайкаллари номини айтинг?
4. Захириддин Мухаммад Бобир портретининг муалифи ким?
5. Маҳобатли рангтасвирчилар кимлар?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ҳасанов Р. Амалий безак санъати машғулоти методикаси. Ўқув кўлланима.-Тошкент, 2003.
2. Кузиев Т. Абдирасилов С. Нуртаев У. Сулайманов А. Тасвирий санъат. 5- аудитория, дарслик.-Тошкент, 2020.
3. Ахмедова Н.Р. Живопись Центральной Азии XX века: традиции, самобытность, диалог. Особенности формирования и развития. - Т.,2004.
4. Степанова Е.М. Методические основы рисунка. Екатеринбург УРФУ 2016 Б.14
5. Паранюшкин Р.В., Трофимов Е.Н. Рисунок фигуры человека «Лань» Санкт-Петербург 2015 Б.24
6. А.Степанова, И.Сергеевой .Учимся рисовать акварелью. Москва Издательство АСТ 2017 Б.16
7. Б.Эдвардс Откройте в себе художника. Рабочая тетрадь Минск. «Попурри» 2014 Б.23

8. Женнифер Лиля Фашион Иллюстрацион Арт. Сопйригхт © 2015.Б.3
Р.Ш.Ҳалилов “Қаламтасвир”Тошкент. 2016. Наврўз Б.9

9. Р.Худойберганов Рангшунослик асослари Тошкент Г.Гулом 2006.
Б.11

10. Б.Тожиев, Н.Исаходжиева. Рангтасвир ва композиция(Натюрморт)
Тошкент 2014 ТДПУ Б.34

4-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ. ТАЛАБАНИ ИЖОДИЙ ЖАРАЁНГА ЙЎНАЛТИРИШДА ПЕДАГОГНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИ.

Ишнинг мақсади: Олий ўққув юртларида қаламтасвир, рангтасвир машғулотларида ўқитувчиларнинг замонавий ахборот технологиялари асосида дарсни ташкил этиш ва юқори натижаларга эришиш, ўқитувчининг креативлигини ошириш, уларнинг касбий маҳоратлари ва компетенцияларини оширишга эришиш мақсад қилиб белгиланган. Шунингдек, эришилган натижаларни ўққув жараёнида қўллаш орқали талабани ижодий жараёнга йўналтиришда педагогнинг касбий компетентлиги ошириш.

Режа:

1. Тасвирий санъат ўқитувчиларнинг компетенциясини шакллантиришда замонавий ахборот ва педагогик технологияларидан фойдаланишнинг аҳамияти.

2. Тасвирий санъатни ёшларга ўргатишда педагогнинг касбий компетентлиги.

1.Тасвирий санъат ўқитувчиларнинг компетенциясини шакллантиришда замонавий ахборот ва педагогик технологияларидан фойдаланишнинг аҳамияти. Мамлакатимизда мустақиллик йилларида амалга оширилган ислохотлар тизимида маданият ва санъат соҳасидаги ишлар алоҳида аҳамият касб этди. Айниқса, аждодлар меросини қайта тиклаш билан боғлиқ бунёдкорлик ишларида тасвирий санъатининг тарихий анъаналарини ўрганиш ва уларни замонавий технологиялар билан бойитиш бўйича ибратли ишлар олиб борилди. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон тараққиётининг муҳим шартларидан бири халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий кадриятлар асосида замонавий маданият ва санъат, иқтисодиёт, фан, техника ва технологияларнинг ютуқлари асосида кадрлар тайёрлашнинг мукамал тизимини шакллантиришдир. Чунки ҳар бир авлод олдида инсоният яратган жамики билимларни ўрганиш ва ўзлаштириш вазифаси туради. Зеро, илм бобидаги изланиш инсонни маънавий, ахлоқий-эстетик камолот сари этаклайди.

Шу кунларда ҳукуматимиз томонидан ушбу масала юзасидан қабул қилинган давлат дастури ана шу эзгу эришиш йўлида, жами давлат ва нодавлат манбаларини ҳисобга олган ҳолда, мавжуд барча ресурс ва имкониятларимизни сафарбар этишни кўзда тутди. Ўзбекистон

республикасининг «Таълим туғрисида» ги қонун ва Кадрлар тайёрлашнинг миллий модели асосида олиб борилаётган ижтимоий ҳаракатнинг дастлабки босқичларида таълимнинг янги мазмунини акс этирувчи ДТС, Малака талаблари, ўқув дастурлари; дарсликлар ва қўлланмалар яратилди.

Ҳозирги кунда таълим-тарбия соҳасини ахборотлаштириш жараёнида ҳосил бўладиган ва қайта ишланаётган ахборот-лар ҳажми кун сайин ортиб ҳамда замонавий компьютер ва телекоммуникатсион технологиялари воситалари тез суръатлар билан мукаммаллашиб ва такомиллашиб бормоқда. Бундай шароитда таълим тизимини, шу жумладан ўқитувчи –педагогларни, талабалар ни керакли ахборот манбалари билан таъминлаш, уларни тўплаш, сақлаш ва қайта ишлаш усуллари бўйича керакли билим ва малакаларини, яъни компетенциясини шакллантириш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Педагогик фаолиятнинг ижтимоий ва профессионал шартлари доимий ўзгариб турадиган шароитда ушбу вазифани амалга оширишнинг муҳим омилларидан бири - бу тасвирий санъат ўқитувчиларнинг компетенциясини шакллантиришда замонавий ахборот ва педагогик технологияларидан фойдаланишдир. Замонавий ахборот ва компьютер технологиялари асосида ўқитувчиларнинг компетенциясини шакллантириш куйидаги йўналишларда амалга оширилади: – ахборот-телекоммуникатсион технологиялар ўрганиш объекти сифатида, яъни янги ахборот технологиялар, уларнинг таркибий қисмлар ва фойдаланиш соҳалари бўйича умумий тушунча ва малакаларга эга бўладилар; – ахборот-телекоммуникатсион технологиялар ўқитиш воситаси сифатида, яъни замонавий ахборот ва педагогик технологиялар асосида билим берилади ҳамда маъруза, амалий ва лаборатория машғулотлари компю-терларнинг замонавий дастурий воситалари асосида ташкил этилади; – ўқув жараёнини бошқариш воситаси сифатида, яъни таълим муассасасининг барча иш фаолияти, шу жумладан ўқув, маънавий-маъри-фий ва илмий-татқиқот ишлари самарадорлигини ошириш учун ахборотлаштириш, таҳлил ва башорат қилиш тизимини яратиш воситалари ўргатилади; – илмий-татқиқот ва педагогик изланишлар самарадорлигини ошириш учун замонавий ахборот тизимларини яратиш ва татбиқ этиш бўйича билим ва малакалар шакллантирилади. Замонавий ахборот ва компьютер технологияларидан фойдаланиб ўқитувчиларнинг компетенциясини шакллантиришда асосий эътибор ахборот ресурслари ва жамиятнинг ахборотлашуви, Интернет тармоғидан ахборотлар излаш ва топиш, таълим тизимида янги ахборот технологияларидан фойдаланиш, ахборот технологиялари асосида ўқув-услубий ва педагогик-татқиқот фаолиятларни шакллантириш мавзуларни ўзлаштиришига қаратиш муҳим ҳисобланади. Замонавий компьютер технологияларининг таълим тизимида жорий қилиниши ахборот тизимини ривожлантириш бўйича энг муҳим имкониятлардан бири эканлигини кўрсатмоқда

Ахборот тизимининг асосий функциялари куйидагилар:

- таълим соҳасида мустақил таълим олиш, малака ошириш ва ўз устида мукаммал ишлаш фаолиятини ташкил этишда ёрдам бериш;
- илғор педагогик тажрибаларни ўрганиш, умумлаштириш ва иш фаолиятида улардан фойдаланиш;
- касбий фаолият ва бошқа соҳаларга тегишли ахборотларни йиғиш, сақлаш ва қайта ишлаш;
- билим ва маҳоратларини янгилаш ва чуқурлаштириш;
- дарс жараёнини янги ахборот ва педагогик технологиялар асосида ташкил этиш. Ахборот тизимида педагоглар ва таълим ходимлари учун услубий муҳит яратиш, керакли ахборотдан самарали фойдаланиш, замонавий ахборот манбаларидан услубий ёрдам олиш, ўз фаолияти юзасидан керакли билим, кўникма ва малакани шакллантириш учун хизмат қилади.

1. Тасвирий санъатни ёшларга ўргатишда педагогнинг касбий компетентлиги. Маълумки, ўзбек халқи қадимдан бой тарихга эга, миллатимизнинг ижтимоий маданиятида тасвирий санъат кенг тарқалган бўлиб, жамият ҳаётида миллий қадрият сифатида чуқур ўрин эгаллаб келган. Шахс тарбияси ва унинг таълим олиши, юксак бадиий дидли бўлиб тарбия олишига оид масалалар кишилик жамияти тараққиётининг барча босқичларида олиму-фузалолар, мутафаккирлар, психологлар, файласуф ва педагог олимларнинг диққат марказида бўлиб келган.

Қомусий алломалар – Абу Наср Форобий, Муҳаммад ал-Хоразмий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Маҳмуд Қошғарий, Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Югнакий, Алишер Навоий, Абдулла Авлоний ва бошқаларнинг комил инсон тарбияси ва унинг моҳияти ҳақидаги қарашлари бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган.

Педагогнинг касбий компетентлиги адабиётларини ўрганиш ва таҳлил этишдан шундай хулосага келдикки, Э.Квятковский, Т.Маҳмудов, М.Овсянников, В.Скатершиков, С.Файзулина, С.Шермухамедов каби олимлар томонидан санъат, маданият, нафосатнинг фалсафий, педагогик жиҳатлари ишлаб чиқилган. Тасвирий санъатини ўқитишнинг психологик жиҳатлари Б.Ананев, М.Г.Давлетшин, э.Игнатев, Б.Теплов, П.Якобсонларнинг асарларида ҳам ўз аксини топган.

Тасвирий санъатни ёшларга ўргатишда педагогнинг касбий компетентлиги оширишда талабаларни ижодий жараёнга йўналтиришда ҳар доим ҳам рассом-педагоглар зиммасида бўлиб, уларнинг касбий компетентлиги ва креативлиги жуда муҳим саналади. Замоннинг шиддат

билан ривожланиши натижасида бугунги кунда барча жабхалар қатори таълим соҳасига ҳам инновацион технологиялар кириб келди. Аммо Ўзбекистон таълим тизимида, тасвирий санъат машғулотида илғор замонавий технологиялардан кам фойдаланилмоқда. Бу ҳолат эса таълимнинг самарадорлигига таъсир кўрсатиб келмоқда.

Таълим тарбия тизимини такомиллаштириш сўзсиз унинг сифати ва самарадорлигини оширишни талаб қилади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармонида, мамлакатимизни келгуси беш йилликда ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегиясида олий таълим соҳасини ва умумтаълим тарбия тизимини тараққий эттириш борасида ҳам комплекс чора тадбирлар белгиланган. Бу чора тадбирларни амалга Умумтаълим мактаблари таълим жараёнида ахборот-коммуникатсия технологияларидан фойдаланишнинг долзарб муаммолари ва ечимлари. Республика илмий-амалий конференция материаллари 21 апрел 2017 йил. 11 ошириш учун режалаштирилган барча вазифалар тўла – тўқис, ҳаётда самара бериши, албатта маънавий билимга, кучли интеллект ва юксак маънавитга эга ақлий фаолиятни босқичма-босқич таълим соҳасини ривожланишига қўллайдиган кадрлар салоҳияти орқали руёбга чиқади. Талабаларни ижодий жараёнга йўналтиришда бу бевосита таълим-тарбия тизимини барча бўғинида фаолият кўрсатаётган тарбиячи, ўқитувчи ва профессор-ўқитувчиларнинг ўзи ишлайдиган соҳаси бўйича ўқув фанини ва уни ўқитиш методикасини, уни амалга ошириши қонуниятларини яхши биладиган, компетенциясига боғлиқ. Анна шундай компетенцияли кадрларни тайёрлашни асоси эса умумий ўрта таълимда ва олий таълим тизимининг барча бўғинларида амалга ошириладиган таълим-тарбиянинг қанчалик сифатли ва самара берадиган қилиб, амалга ошириш натижасида яратилади. Тасвирий санъатни ёшларга ўргатишда педагогнинг касбий компетентлиги оширишда бу эса узлуксиз тизимининг барча бўғинида олиб бориладиган педагогик жараёнда тарбия олувчи талабалар га бериладиган билим замонавий талабларга жавоб берадиган кучли интеллектни ҳосил қилиши ва юксак компетенцияни шаклланиши зарур.

Шу сабабдан ҳам тадқиқот иши мавзусини “Тасвирий санъат ўқитувчиларининг касбий маҳорати ва педагогик компетентлигини ривожлантириш” (Талабани ижодий жараёнга йўналтиришда педагогнинг касбий компетентлиги) деб белгиладик.

Талабани ижодий жараёнга йўналтиришда педагогнинг касбий компетентлиги вазифалари қўйидагича:

-Олий педагогик таълимда тасвирий санъатини ўқитишда педагогик ва ахборот технологиялардан фойдаланиш механизмларини ишлаб чиқиш;

-Тасвирий санъат ўқитувчиларининг касбий маҳоратини ошириш;

-Тасвирий санъат ўқитувчиларининг компитенсияларини ривожлантириш ва олинган натижалар асосида илмий-методик тавсиялар, ўқув методик қўлланмалар тайёрлаш ҳамда уларни амалиётга жорий этиш механизмларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

Олий ўқув юртлири тасвирий санъат ўқитувчиларининг касбий маҳорати ва компитенсияларини оширишда, амалий машғулотлар самарадорлигига эришиш мумкин, агарда:

1. Талабаларга таълим бериш ва уларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш борасида мақсадга йўналтирилган ўқув фаолияти ташкил қилинса.

2. Талабаларнинг билимларни самарали эгаллашларида ўқув фаолиятини шакллантириш учун зарур педагогик шарт-шароитлар яратилса.

3. Рангтасвир машғулотларини ташкил этиш жараёнида талабаларнинг мустақил ўқув фаолияти мақсадга йўналтирилган ҳолда ташкил этилса ва ривожлантирилса.

4. Дарс машғулотларига инноватсион компютер технологиялари олиб кирилса ва самарали қўлланилса.

5. Педагог барча дарсларда замонавий ахборот коммуникатсия воситалари билан қуролланишга эришилса;

6. Амалий машғулотларнинг ўқув услубий мажмуаларини интерактив тарзда “флаш”, “Аутоплей”, дастурлари ёрдамида электрон вариантларини тайёрлаш ва амалада тадбиқ қилиш;

Ушбу тадқиқот ишини тажриба синовдан ўтказиш ва унинг самарадорлигини аниқлаш;

Ўзбекистон Республикасининг “таълим тўғрисида”ги қонун ва кадрлар тайёрлаш миллий дастурига мувофиқ, ҳамда кадрлар тайёрлашнинг миллий модели ғояси асосида олиб борилаётган ижтимоий ҳаракатнинг дастлабки босқичларида таълимнинг янги мазмунини ифода этувчи Малака талаблари, ўқув дастурлари, дарсликлар ва қўлланмалар яратилди. Шунингдек, ўрта умумтаълим ва ўрта махсус таълим муассасаларига тасвирий санъатдан малакали педагог кадрларни тайёрлаш ҳамда Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз форовонлигини янада юксалтиришдир.

Бозор иқтисодиётига ўтиши билан юқори малакали кадрларни тайёрлаш талабалар таълим тизими олдига янги вазифаларни қўймоқда, лекин кейинги йилларда таълим соҳасига давлат томонидан қўйилаётган юксак талаблар, малакали кадрлар тайёрлаш, таълим тизимини тубдан ислох қилиш, унга билим олишнинг самарали усуллари жорий этишни талаб этади. Бундай усуллар фаол мустақил билим олишга асосланган бўлиши, билим олиш жараёнининг самарадорлигини ошириш ва эътиборни илмий, услубий фаолиятга кўпроқ қаратилиши лозим бўлади. Талабанинг аудиториядаги фаол меҳнатига асосланган фақат тайёр билимларни эгаллашга қаратилган, анъанавий таълим ўз аҳамиятини йўқотмоқда. Ҳозирги кунда таълим жараёнида зарур билимларни талабалар қидириб топишга, мустақил ўрганишга, хулоса чиқаришга ўргатадиган замонавий педагогик технологияларга эътибор кучайиб бормоқда. Талабаларнинг фаоллигини оширилиши билан боғлиқ бўлган ноананавий дарсларни амалга ошириш, уларнинг услубиятини яратиш ҳозирги кундаги долзарб масалалардан биридир.

Ендиликда ўқитиш жараёнида талабаларни фикрлашга, тасвирий санъат қонуниятларини такомиллаштириш ва рангтасвирда портрет ишлашнинг турли методларини ишлаб чиқиш ва улар билан биргаликда ўқитиш воситаларидан самарали фойдаланиш учун тавсиялар ва кўрсатмалар яратиш муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда.

Талабани ижодий жараёнга йўналтиришда педагогнинг касбий компетентлиги талабаларнинг тасвирий санъат машғулотида бўлган қизиқишларини янада оширади, таълим жараёнининг сифати ва самарадорлиги ўсишида алоҳида ўрин тутади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ.

1. Компетенция нима?
2. Педагогик технология нима?
3. Рангтасвирнинг қандай турлари бор?
4. Ижодий иш дегенда нимани тушунасиз?
5. Қомусий алломалардан кимларни биласиз?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ў.Нуртаев, Б.Бойметов “Тасвирий санъат технологияси ва нусха кўшириш” Тошкент 2007. “Иқтисод-молия” Б.26-54
2. Н.Е.Киселева. Практикум основ копийной техники Барнаул АлтайГУ. 2016 ст.50-56
3. Н.Абдуллаев. «Санъат тарихи». 2/1. Т.: Санъат, 2001. Б.45

4. С.Абдирасилов., Н.Толипов. «Рангтасвир». Т., 2005.Б.67
5. Степанова Е.М. Методические основы рисунка. Екатеринбург УРФУ 2016 Б.14
6. А.Степанова, И.Сергеевой .Учимся рисовать акварелью. Москва Издательство АСТ 2017 Б.16
7. Р.Ш.Ҳалилов “Қаламтасвир”Тошкент. 2016. Наврўз. Б.9

5-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ. ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАРДАН ЎҚУВ ЖАРАЁНЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ МАЗМУНИ ВА ШАКЛИГА ҚЎЙИЛАЁТГАН ЗАМОНАВИЙ ТАЛАБЛАР

Ишнинг мақсади: Олий таълим муассасаларида тасвирий санъат фанларидан амалий машғулотлардан ўқув жараёнларини ташкил этишнинг мазмуни ва шаклига қўйиладиган замонавий талабларда, талабалар амалий машғулот жараёнида ўзларининг бадиий таълим ва малакаларини оширадилар. Шунингдек талабалар мавжуд воқеаликни бутун ранг-баранглигини ва қўлами билан идрок этиш орқали бадиий образни гавдалантиришга қаратилган билим, малака ва кўникмалар шакллантиради. Жаҳон тасвирий санъат усталаринининг меросини ўрганиш, уларнинг энг яхши ютуқларини ижодий ўзлаштирилиши, амалий тажрибаларини бойитади.

Режа:

1. Олий таълим муассасаларида рангтасвир дарсларида амалий машғулотлардан ўқув жараёнларини ташкил этишнинг мазмуни ва шакли.
2. Тасвирий санъат дарсларида амалий машғулотларни ташкил этишда натюрмортни тасвирлаш жараёни.
3. Куз неъматлари мавзуидаги натюрмортни тасвирлаш.

Тасвирий санъатнинг назариясини мунтазам ўрганиш, ушбу таълимни муваффақиятли ўзлаштиришнинг асоси ҳисобланади. Рангтасвир қонун-қоидаларини пухта эгаллаган талабагина амалий ижодда самарали шуғулланиши мумкин. Леонардо да Винчи бошловчи рассомларга маслаҳат тариқасида шундай ёзган эди: ... “агар сен нарсалар шакли ҳақидаги билимларга эга бўлмоқчи бўлсанг, у ҳолда қисмларидан бошла, агар сен унинг биринчисини хотиранг ва амалда етарли даражада яхши ўзлаштириб олмаган бўлсанг — кейингисига ўтма. Агар сен ўзга йўл тутадиган бўлсанг беқорга вақтингни сарфлайсан ёки очигини айтганда, таълим олиш

жараёнини жуда чўзиб юборасан. Мен сенга эслатиб қўймоқчиман — энг аввало кунт қилишни, кейин эса тезлаштиришни ўрганиб ол”.

Рус рассоми ва педагоги Д.Н.Кардовский айтиб ўтганидек: “тасвирий санъатни ўрганаётганлар тасвирлашнинг ифодалаш йўллари ва усулларига бўйсунушга мажбурдирлар, яъни нарсаларнинг шакли, ранги, ёруғи, характери, ҳаракати, нисбатларини кўрсата олиши керак, бу нарсаларнинг қонун-қоидаларини ҳам билиши зарурдир”.

Тасвирий санъатнинг тарихи рангтасвирни амалий ўрганишда жуда катта методик тажрибага эга. Методикага оид адабиётларда жуда қимматли материаллар тўпланган бўлиб, уларда кўплаб техник ва технологик маслаҳатлар ёритилган. Ранг тасвир назариясига келсак, бу масалада тарихий мероснинг аҳамияти унчалик сезилмайди. Рус Бадиий Академиясида ҳам рангтасвирни амалий тарзда ўқитиш жуда кучли бўлган, бироқ тасвирлашнинг назарий асослари ишланмасига етарли эътибор берилмаган.

Таълим олиш жараёнида талабалар аввало, рангтасвирнинг асосий қонунлари-натюрморт, гризайль услубида портрет, психологик портрет, ракурсдаги портрет, портрет қўллари билан (эркак киши), либоссиз эркак коматининг ранг ва тус муносабатлари, уларни аниқлаш усулларини эгаллашлари лозим. Чунки айнан шулар рангтасвирнинг асосий курси таркибига киради.

Талабалар мавжуд воқеаликни бутун ранг-баранглигини ва қўлами билан идрок этиш орқали бадиий образни гавдалантиришга қаратилган билим, малака ва кўникмалар шакллантиради. Жаҳон тасвирий санъат усталаринининг меросини ўрганиш, уларнинг энг яхши ютуқларини ижодий ўзлаштирилиши, амалий тажрибаларини бойитади.

Натурани бадиий кўриш ва таҳлил қила билиш кўникмаси, ҳамда ўз ўқув топшириғини натура билан солиштирган ҳолда тасвирлаш жараёнини олиб бора билиш, шу билан бир қаторда, узоқ ва қисқа муддатли ранглавҳа ишларини бажариш кўникмасини эгаллаши, шунингдек, яхлитликдан майда бўлақларига, ундан яхлитлик принципи асосида иш жараёнини юрита билиш, шу билан бир қаторда ёш рассомда бадиий ижодиётнинг муҳим бир жиҳати бўлган тасвирланаётган инсоннинг психологик ҳолати, ҳиссиёти, кайфияти ва фикр доираси, умуман олганда, қаҳрамоннинг психологик дунёсини кўрсата билиши талаб этилади. Бадиий таълим методикасида аста секин ҳар бир вазифани мукамал очиб берилиши - қандай бошлаш, сўнгра нима ишларни бажариш ва қандай тугаллашни ўрганишнинг аҳамияти беқиёс. Бунда айтилганлар ўқув жараёнининг барча даврларида, унинг илк қадамларида ҳам ва унинг якунида ҳам бирдай аҳамият касб этади.

2. Тасвирий санъат дарсларида амалий машғулотларни ташкил этишда натюрмортни тасвирлаш жараёни.

Натюрморт – французча сўз «nature morte» - жонсиз табиат, маъносини англашиб, *тасвирий санъат* жанри ҳисобланади. Инсоннинг атрофини ўраб турган реал маиший муҳитда жойлашган ва композиция жиҳатидан яхлит гуруҳни ташкил қилган нарсалар тасвирланади.

Натюрмортда «жонсиз буюмлар» масалан, уй-рўзғор буюмлари, турли атрибутлар, мева-сабзавотлар, гуллар, қуш ва ҳайвонларнинг тулумлари, қурол-аслаҳалар тасвирланади. Асосий мавзунини тўлдириш учун баъзан натюрмортга одамлар, ҳайвонлар, қушларни ҳам киритиш мумкин.

Натюрмортда тасвирлаётган буюмлар ўз эгасининг феъл атворини, кизиқишини ёритишга ёки буюмларнинг шакли, ранги, фактураси, тузилишидаги ритмик, динамик ва статик ҳолатларини кўрсатишга қаратилган.

Ўзбекистон тасвирий санъатида натюрморт унсурлари қадимги давр санъатида масалан, Афросиёб деворий расмларида – вазадаги мевалар, миниатюра санъатида Камолиддин Беҳзоднинг Шайбонийхон портретида тасвирланган сиёҳдон, камчи каби буюмлар учрайди. Натюрмортнинг ҳақиқий шаклланиши ва ривожланиши 20-асрнинг 30-50 йилларига тўғри келади. Айни шу даврда рассомларнинг ижодида натюрмортнинг дастлабки намуналари пайдо бўлди: Л.Насриддиновнинг «Нонли натюрморт», Ш.Ҳасанованинг «Хитой чинниси билан ишланган натюрморт»и фикримиз далилидир. М.Курзин, В.Рождественский, В.Уфимцев, Н.Кашина, З.Ковалевская, О.Татевосян, С.Абдуллаев, В.Фадеев, Ю.Елизаров ва бошқалар турли мавзуларда натюрморт композицияларини яратдилар. 60-80 йилларда Л.Салимжонова, Ю.Талдикин, Р.Чориев, В.Бурмакин, Е.Мельниковлар ижодида натюрморт жанри кенг ўрин тутди. Рассомлар Р.Аҳмедов, А.Икромжонов, М.Нуриддинов, Я.Салпинкиди, Ғ.Абдурахманов ва бошқалар натюрморт жанрида самарали ижод қилиб, унинг тараққиётини таъминладилар.

Ҳаққоний тасвирлаш саводини дастлабки таълим босқичларида ўқув натюрмортларини бажариш орқали ўзлаштириш мумкин. Дарҳақиқат, саводли тасвирлаш асосларини ўрганишда **натюрморт** қимматли тасвирий объект бўлиб ҳисобланади. Масалан, Р.Ахмеловнинг «Ёз неъматлари» асари мисол бўла олади.

Р. Ахмедов. Ёз неъматлари. Ш. Кузиева. Натюрморт.

Натюрмортни рангтасвирнинг камерли мусикаси деб аташади. Унда маҳоратли бўёқ суртмаси, колорит монандлиги ва шакл пластикасини кузатиш, улар орқали рангтасвирнинг асосий қонуниятларини тез ва қулай ўзлаштириш мумкин. Яъни, перспектив ва конструктив қурилиш, шаклнинг соя-ёруғлиги ва рангда тасвирланиши, тасвирланаётган нарсаларнинг фазовий узоклашишдаги ҳолати ва материаллиги, тус ва ранг муносабатларини тасвирлашдаги бирлик ва уйғунлик ҳисобланади. Ўзбекистон Бадий Академиянинг академиги Т. Кўзиев, ўқув жараёнида натюрмортнинг муҳим эканлигини таъкидлаб: «Натюрморт, — шундай заминки, унда бадий мактаб мустаҳкам жойлашган бўлиши керак», — дейди.

Н.Тен. Натюрморт. Кузги натюрморт. Уқув вазифа.

Натюрмортни хона ичида, очик ҳавода, сояда ва қуёшда, табиий ва сунъий ёруғликда тасвирлаш лозим. Бу эса, ўз навбатида, ўқув ва ижодий вазифаларни самарали амалга оширишга пухта замин яратади.

Натюрмортни амалий тасвирлашнинг дастлабки босқичида бироз соддароқ, сўнгра эса, нарса ва буюмларнинг бир гуруҳини тасвирлаш керак. Нарсаларнинг бир гуруҳ йиғилганини тасвирлаш учун натюрморт композициясини тўғри ташкил этиш муҳимдир. У икки жиҳат асосида тузилади: натура қўйилмасининг ташкилий қисмини (нарсаларни танлай билиш ва уларни композицион чиройли жойлаштириш) натурага нисбатан кўриш нуқтасини аниқлаш ва қоғоз юзасида қўйилмани тасвирлаш. Ўқув натюрморт қўйилмасини тузишда қуйидаги қонун-қоидаларга риоя қилиш керак.

3.Куз неъматлари мавзуидаги натюрмортни тасвирлаш.

Қаршимизда турли буюм ва нарсалардан тузилган натюрморт қўйилмаси: Ҳаворанг кўза, зарғалдоқ анор, ликопчада қовун бўлаги ва столдаги оч ҳаворанг ҳамда жигарранг матолар. Оқ девор оч сариқ мато билан фон вазифасини ўтайди.

Кўза ва анор ранг жиҳатдан бошқа нарсаларга нисбатан анча ёрқинроқ. Бошқа нарса ва буюмлар ранги анча мураккаб. Қўйилмани жойлаштиргач чиройли қараш нуқтасини танлаймиз. Қўйилмага ён томондан тушаётган ёруғлик мақсадга мувофиқдир.

Дастлаб ал-ля прима техникасида натюрморт эскизи 1 сеансда бажарилади. Бу босқичда асосан қўйилмадаги катта муносабатлар - соялар ва яримтуслар аниқланади.

Бу тайёрлов ишда ижодкорнинг ғоясини кўриш мумкин. Қоғоз юзасида предметлар аниқ жойлашган, биринчи, иккинчи ва учинчи кўринишдаги буюмлар тўғри топилган. Этюдни таҳлил этадиган бўлсак, ранглар фарқидаги иссиқ ва совуқ, ёрқин ва хира нарсалар аниқ кўрсатилган. Зарғалдоқ рангдаги анор эса ўзига иссиқ ва камтўйинган тусларни бўйсундиради.

Кўзада соя, яримсоя ва ёруғлик белгиланиб, ёрқин тусдаги матонинг олдинги кўринишда ва девордаги фарқи аниқланган. Олдинги кўринишдаги қовун бўлаги худди ҳозиргина кесиб қўйгандек жуда яққол тасвирланган.

Энди эса қўйилмани қоғоз юзасида тасвирлашни белгилаймиз. Қоғоз юзасида тасвирлашдан аввал, кичик ўлчамдаги қоғозда эскиз вариантини чизиб, сўнгра катта ўлчамдаги қоғозда ёрдамчи чизиқлар орқали натюрмортни тасвирлаймиз. Бу бизнинг биринчи босқич ишимиз бўлади. Энди бўёқларда ишни бошлаймиз.

Натюрмортнинг босқичли бажарилиши.

Нимадан бошлаган маъқул? Ёркин рангга эга бўлган буюмлардан бошлаш мақсадга мувофиқдир. Қўйилмамизда кўза ва анор кўзга яқин нарсалардир. Девор ва сариқ матони жуда бўрттириб ишланса, яхлитлик нисбатлари бузилиб, натюрмортнинг ранг муносабатлари ўзгариб кетади. Кўза ва анорни тўлиқ ўз ҳолатидаги рангида олиш мумкин.

Ҳаво ранг рангдаги кўза, турли тусда кўринади: ёруғликда бир хил, яримсояда бошқа, сояда энди у хаворанг эмас, балки сиёҳранг ҳаво ранг, айрим бўлақларида яшил-жигаррангроқ (шуъла таъсирида) бўлиб кўринади. Ранглар билан ишлашда уларни қўйилмадаги нарсалар рангидан тўқроқ бериш керак, чунки у қуригач, бироз очаради. Ҳаво ранг кўзанинг ранглари ёруғлик шуълалар таъсирида товланиб, турли тусда кўринади. Қўйилмадаги анорда тушаётган ёруғлик таъсирида совуқроқ пушти ранг, яримсоя эса зарғалдоқ, соя қисмида кучли қизғиш тус ҳукмронлик қилади.

Кичик лагандаги қовун бўлагини бўяр эканмиз уни девор ва девордаги сариқ мато билан таққослаб ишлаш тўғри бўлади.

Шу нарса ёддан чиқмасинки, ҳар дақиқа қўйилмани ўзингиз тасвирлаётган иш билан таққослаб, ишлашни давом эттираверинг. Маълум вақт ўтгач, ўз ишингизни қўйилма ёнига қўйиб, уларни солиштиринг ва камчилигини топишга ҳаракат қилинг. Таққослашда аввал кичик бўлақлар рангини, сўнгра ишга яхлит қараб, унинг умумий тус муносабатларини аниқлаш мақсадга мувофиқдир. Энг асосийси иш сўнгида барча буюм ва нарсаларни умумий тусга бўйсундириб яқунлаш ҳисобланади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ.

1. Натюрмортчи рассомлардан кимларни биласиз?
2. Ўйлаб қузатайлик-чи лагандаги қовун оч тусдами ёки деворми?
3. Ранг жиҳатидан қайси бири совуқроқ - девор, қовун ёки лаганми?
4. Қовун бўлагининг пўстими ёки қовун ўзи ранглироқми?
5. Қандай фарқлар мавжуд?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ҳасанов Р. Амалий безак санъати машғулотлари методикаси. Ўқув кўлланма.-Тошкент, 2003.
2. Кузиев Т. Абдирасилов С. Нуртаев У. Сулайманов А. Тасвирий санъат. 5- аудитория, дарслик.-Тошкент, 2020.
3. Ахмедова Н.Р. Живопис Центральной Азии XX века: традиций, самобытность, диалог. Особенности формирования и развития. - Т.,2004.
4. Степанова Е.М. Методические основы рисунка. Екатеринбург УРФУ 2016 Б.14
5. Паранюшкин Р.В., Трофимов Е.Н. Рисунок фигуры человека «Лань» Санкт-Петербург 2015 Б.24
6. А.Степанова, И.Сергеевой .Учимся рисовать акварелью. Москва Издательство АСТ 2017 Б.16
7. Б.Эдвардс Откройте в себе художника. Рабочая тетрадь Минск. «Попурри» 2014 Б.23
8. Женнифер Лиля Фашон Иллюстрацион Арт. Сопйригхт © 2015.Б.3
Р.Ш.Ҳалилов “Қаламтасвир”Тошкент. 2016. Наврўз Б.9
9. Р.Худойбергандов Рангшунослик асослари Тошкент Г.Гулом 2006. Б.11
10. Б.Тожиёв, Н.Исаходжиева. Рангтасвир ва композиция(Натюрморт) Тошкент 2014 ТДПУ Б.34

6-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ.

ТАЛАБАЛАРНИНГ АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАРДА ЎЗЛАШТИРИШЛАРИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ ВА БАҲОЛАШ

Ишнинг мақсади: Тасвирий санъат машғулотларида талабалар мутахассислик фанларидан бажарилаган амалий машғулотларини ўзлаштиришларини таҳлил қилинади дойими равишда талаба ўзлаштириётган билимларини баҳолаш орқали назорат қилиб борадилар.

Режа:

1. Амалий машғулотлардан бериладиган топшириқлар.
2. Талабалар фаолиятини таҳлил ва назорат қилиш.
3. Амалий машғулотларда талабалар фаолиятларини баҳолаш мезонлари.

1. Амалий машғулотлардан бериладиган топшириқлар.

Талабаларнинг тасвирий санъатдан фаолиятлари ўқитувчининг уларга берадиган топшириқлари юзасидан дарс ва дарсдан ташқари вақтларда амалга оширилади. Бу топшириқларни аудитория ва уй ишлари шаклида ифодаласа ҳам бўлади. Талабаларнинг аудиторияда бажарадиган ишлари мазкур дарсликнинг “Олий таълимда тасвирий санъат машғулотлари мазмуни” қисмида баён этилган. Аудиторияда талабаларга бериладиган топшириқлар мазмуни, асосан янги билим ва малакалар бериш мақсадида амалга оширилади. Дарс жараёнида топшириқларнинг қуйидаги икки шакли кўп қўлланилади.

1. Аудиторияда бажариладиган топшириқлар. 2. Уйда бажариладиган топшириқлар.

Аудиторияда бажариладиган топшириқларнинг қуйидаги турлари мавжуд.

Санъатшунослик асослари машғулотларида:

-тасвирий, амалий, меъморчилик санъатларининг назарий асослари, тарихи, санъаткорларнинг ҳаёти ва ижоди юзасидан суҳбатлар ўтказиш;

-Талабаларнинг ўзлари ишлаган расмлари юзасидан иншолар ёздириш;

-санъатшуносликликка оид кроссворд, чайнворд ечиш, викторина ўйинларини ўйнаш;

-ўрганиш мақсадида маҳаллий санъат ёдгорликларига, кўрғазма ва музейларга бориш.

Композиция машғулотларида.

- Ўқитувчи томонидан тавсия этилган ёки эркин мавзуларда мустақил равишда композициялар ишлаш;

-Аввалги дарсда бошланган ва якунланмаган топшириқни давом этдириш.

-Композиция машғулотлари билан боғлиқ эскиз, ранглама ва кораламалар ишлаш.

Натурага қараб расм ишлаш машғулотларида.

-Натурага қараб расм ишлаш бўйича ўқитувчи томонидан аудиторияда ўрнатилган натуранинг расмини ишлаш;

-Аввалги дарсда бошланган ва якунланмай қолган ишни давом эттириш.

Бадий -қуриш-ясаш машғулотларида:

-ўқитувчи томонидан тавсия этилган мавзуда табиий, бадий ва ташландиқ материаллардан бадий қуриш ишларини бажариш;

-аввалги дарсда бошланган ва якунланмай қолган ишни давом эттириш;

-қуриш-ясаш ишлари учун материал тўплаш;

-қуриш-ясаш ишлари учун тайёргарлик босқичини бажарувчи расм ишлаш.

Борлиқни идрок этиш машғулотларида:

-Йил фаслларида табиатдаги ўзгаришларни, улардаги гўзалликни, турли фасллардаги кишиларнинг меҳнат жараёнларини кузатиш, табиат манзараларининг гўзаллиги, қуш ва ҳайвонларнинг ҳаётини кўрсатувчи фильмларни томоша қилиш ва ўрганиш;

-мавзу билан боғлиқ бўлган гуллар, дарахтлар, қуш, ҳайвонлар расмларини ишлаш.

Уйда бажариладиган топшириқларнинг қуйидаги турлари характерлидир:

Санъатшунослик асослари дарсларида.

-Санъат асарларининг репродукциялари, открыткалари, фотолари, расмларини тўплаш.

-Санъат ва санъаткорлар ҳақида китоблар, ҳикоялар, мақолалар ўқиш.

-Санъат асарлари, санъаткорлар ҳақида иншолар ёзиш.

-Санъат ва санъаткорлар ҳақида викторина, чайнворд, кроссвордлар ечиш, тўқиш, топишмоқларни топиш.

-Санъаткорлар билан суҳбатлашиш.

-Музей, кўргазма ва санъат ёдгорликларига бориш.

-Мавзуга доир санъат ва санъаткорлар ҳақида ота-оналар, таниш-билишлар билан суҳбатлар қилиш.

Композиция ишлаш машғулотлари бўйича.

-Аудиторияда ишланган чала композицияни давом эттириш.

-Аудиторияда ишланган мавзу бўйича янги композиция ишлаш.

-Ишланадиган композиция мавзуси юзасидан материаллар тўплаш.

-Композиция мавзуси юзасидан борлиқни, ҳаётдаги воқеа ва ҳодисаларни кузатиш.

-Композиция мавзусига алоқадор қоралама ва рангламалар ишлаш

-Эркин мавзуда композиция ишлаш

-Композиция мавзусига доир (цирк, телевидение, мусобақалар, байрамлар, ўйинлар, спектакллар, кинофильмларда кўрганларни эслаб келиш.

-Аудиторияда ва уйда бажарилган ишларни кўргазмага қўйиш учун тайёрлаш.

-Келгуси дарсда ишланадиган композиция мавзуси юзасидан тайёргарлик кўриш.

-Дарс учун ўқув қуролларини тайёрлаб келиш.

Натурага қараб расм ишлаш машғулотлари бўйича.

-Натурага қараб қоралама, ранглама натюрморт ва бошқа расмлар ишлаш.

-Турли материаллар (сангина, соус, пастел, уголь, ретушь в.б.) билан машқлар бажариш.

-Аудиторияда ишланган мавзу бўйича уйда натурага қараб расмлар ишлаш, дарс учун ўқув қуролларини тайёрлаш.

Бадиий куриш-яшаш машғулотлари бўйича.

-Мавзуга доир табиий, бадиий, ташландиқ материалларни тўплаш.

-Аудиторияда бошланган ва якунланмай қолган ишни давом этдириш.

-Аудиторияда бажарилган мавзуда янгича композиция ишлаш.

Борлиқни идрок этиш машғулотлари бўйича

-Йил фасллари давомида табиатдаги ўзгаришларни кузатиш.

-Йил фасллари ҳақида шеърлар ёдлаш.

-Баҳор, куз фаслидаги меҳнаткашларнинг меҳнат жараёнларини кузатиш.

-Йил фасллари ва меҳнат жараёнлари ҳақида, уларнинг гўзаллиги ҳақида иншолар ёздириш.

2.Талабалар фаолиятини таҳлил ва назорат қилиш. Олий таълимда тасвирий санъат машғулотларининг самарадорлиги кўп жиҳатдан талабалар фаолиятини назорат қилиш ҳисобланади ва у давлат таълим стандартлари асосида амалга оширилади. У ўз ўрнида биринчидан, ўқитувчи фаолиятига баҳо бериш, иккинчидан талабалар томонидан материалларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш имконини беради. Шунингдек, у талабалар ни фанга бўлган қизиқишини оширишга, уларнинг фаолиятларидаги ютуқ, камчилик ва нуқсонларни аниқлашга ёрдам беради. Оқибатда талабалар ни ўз тасвирий фаолиятларига бўлган муносабатлари ўзгаради.

Педагогика фанида ҳар бир ўқувчининг ҳар қандай фаолиятини назорат қилиш, ўз вақтида баҳолаб турилиши лозимлиги қайд қилинган. Айниқса, Талабаларнинг тасвирий санъатга бўлган қизиқиши қўллаб-қувватланиши, паст ўзлаштирувчи талабалар ни камчиликларини кўрсатиш ва уларни тушунтириш самаралидир. Лекин паст ўзлаштирувчи талабалар га паст баҳолар қўйиш ва уларни камситиш тавсия этилмайди. Кўпчилик ҳолларда, масалага бундай ёндошиш талабалар ни тасвирий ва ижодий фаолиятга қизиқишларини сўндиради. Айрим ҳолларда улар тасвирий фаолиятдан бутунлай совиб кетишлари мумкин.

Тасвирий санъатдан талабалар фаолиятини ўз вақтида ва мунтазам назорат қилиб туриш ва баҳолаш ниҳоятда муҳимдир. Чунки ўқитувчи томонидан берилган топшириқларни талабалар анча вақт ва куч сарфлаб бажарадилар, уларни талабалар даражасига етказишга ҳаракат қиладилар. Уларни ўқитувчиларга ёқишни, юқори баҳолар олишни хоҳлайдилар, топшириқ юзасидан кўп билимларга эга эканликларини кўрсатмоқчи ва мақтанмоқчи бўладилар. Бу кунни улар орзиқиб кутадилар. Ўқитувчи эса топшириқ бериб уни назорат қилмаса талабалар нинг топшириқларни бажаришга бўлган ихлослари аста-секин сусаяди. Бора-бора улар топшириқларни бутунлай бажармай қўядилар. Шундай экан, ўқитувчи фақат топшириқни ўз вақтида текшириши ва уни аудитория журналида қайд қилиб туриши лозим. Топшириқларни назорат қилишнинг бир қатор шакллари мавжуд. Улар жорий назорат, оралиқ назорат ва якуний назорат деб юритилади.

Жорий назорат мунтазам равишда хох у назарий, хох амалий бўлсин, ҳар бир дарсда амалга оширилади. Уни янги материалларни баён этиш жараёнида, шунингдек, дарс охирида ўтказилади. Янги материални баён этиш жараёнида талабалар ни дарсдаги фаоллиги ва топшириқни бажаришдаги саъи-ҳаракати учун баҳолар қўйилади. Назоратнинг иккинчи турида ўқувчининг топшириқни қандай даражада бажарганлиги текширилади ва баҳоланади. Бунда талабалар нинг дарсдаги фаоллиги ҳам ҳисобга олиниши мумкин.

Амалий ишларни баҳолаш бевосита талабалар томонидан бажарилган тасвирий ишлар (расм, ҳайкал, қуриш-ясаш) асосида назарий билимларни баҳолаш эса савол-жавоб, суҳбат тарзида амалга оширилади.

Жорий назорат дарснинг бошланғич қисмида, ўтган дарсда унга берилган топшириқларни текшириш мақсадида ҳам ўтказилади.

Талабалар нинг ўзлаштиришини назорат қилиш ва объектив баҳолаш учун жорий назоратни тез-тез ўтказиб туриши лозим. Амалий ишларни ҳар бир дарсда ҳар бир талаба фаолиятини назорат қилиш ва баҳолаш имкони бор. Уларни маълум қисмини дарснинг бошланғич қисмида, бир қисмини дарс давомида, қолган қисмини, талабалар ишларини йиғиб олиб ўқитувчи дарсдан сўнг текширса бўлади.

Талабаларнинг дарсдаги фаоллигини тақдирлаш, қизиқишини ошириш мақсадида улар томонидан бажарилган ишларнигина эмас, топшириқларни бажаришга бўлган муносабатлари, ҳаракати учун ҳам баҳолар қўйиш мумкин. Шунингдек, ҳар қандай баҳо қўйганда бутун аудиторияни нима учун шундай баҳо қўйилганлигидан хабардор этиш лозимки, талабалар баҳо мезонларини онгли равишда тушуниб етсинлар. Талабаларнинг топшириқларни бажаришга бўлган муносабатларига қўйилган баҳолар фақат ижобий эмас, салбий бўлиши ҳам мумкин. Шунини ҳам алоҳида қайд қилиш лозимки, пасайтирилган баҳолар асослаган ҳолда ва талабаларни тушқунликка тушириб юборадиган бўлмаслиги лозим. Бир топшириқни баҳолашда талабанинг аввалги дарслардаги ўзлаштиришларини ҳам ҳисобга олиш лозим. Мунтазам яхши ўзлаштириб келган талабани аввалги муваффақиятлари ва ҳаракатлари ҳисобга олиб, бу галги қониқарсиз ишига ёмон баҳо қўймаса ҳам бўлади.

Оралиқ назорат дастурдаги у ёки бу бўлимнинг тугаши ва чорак давомида бажарилган ишларнинг якунини назорат қилиш мақсадида ўтказилади. Оралиқ назорат савол-жавоб, суҳбат, тест, иншо, амалий тасвирий ишларни таҳлил этиш каби йўллар билан амалга оширилади.

Оралиқ назоратда фақат чорак давомида қўйилган баҳоларни умумлаштириш билан чегараланиб қолмасдан, талабаларга қайта текширув топшириқлари ҳам берилади. Бу топшириқлар талабалар томонидан мустақил равишда бажарилади ва улар тасвирий, шунингдек ёзма иншо шаклида бўлади. Талабаларни қайта текширув топшириқлари олинган баҳо натижалари умумлаштирилиб ягона оралиқ назорат баҳолари қўйилади. Ягона оралиқ назорат баҳоларини қўйишда ўқитувчи талабаларни тасвирий санъатдан дарсдан ташқари ишларини бажаришдаги ҳаракатлари, фаоллиги ва ютуқларини ҳисобга олиши лозим ва у талабаларни бу соҳадаги янги ишларга илҳомлантиради, баҳоларни объективлигини таъминлайди.

Якуний назорат ўқув йили давомида талабаларнинг тасвирий фаолиятлари натижаларини аниқлаш ва умумлаштириш мақсадида ўтказилади. Якуний назоратнинг бу турида баҳолар талабаларни қайта текширув натижалари, уларнинг аудиториядан ва олий таълимдан ташқари олиб борган ишлари, уларнинг бу фанга қизиқишлари, ҳаракатлари асосида қўйилади.

Баъзан шундай бўладики, талабанинг ўзлаштириши яхшиланиб боради ёки аксинча ёмонлашиб боради. Бундай ҳолда ўқувчининг сўнгги баҳолари, қайта текширувдан олган баҳолари ҳал қилувчи роль ўйнайди.

Айрим ҳолларда тасвирий санъатдан баҳоларни биров қўтариб қўйиш ҳоллари учраб туради. Буни инкор этиш мумкин эмас. Лекин, у асосланган ҳолда бўлиши лозим. Бунга қуйидаги ҳолларда риоя қилиш муҳим:

1. Талабанинг шу фанга қизиқиши катта, ҳаракати кучли.
2. Берилган топшириқларни ўз вақтида бажаради.
3. Аудиториядан ташқари ишларда фаол иштирок этади.

4. Тасвирий санъат тўғарагига қатнашади.

5. Дарсдан ташқари вақтларда мустақил ишлайди (китоб ўқийди, расм ишлайди, кўргазма ва музейларга боради, рассомлар билан алоқалари бор.)

3. Амалий ишғулотларда талабалар фаолиятларини баҳолаш мезонлари.

Амалий ишғулотларда талабалар фаолиятларини баҳолаш мақсадида назоратнинг қуйидаги турлари қўлланилади:

1. Оғзаки сўров. 2. Машқ. 3. Тасвирий-ижодий мустақил иш. 4. Ёзма (матнли) мустақил иш. 5. Тест. 6. Уй вазифаси.

1. Оғзаки сўров. Назоратнинг бу турида Талабаларнинг тасвирий амалий, меъморчилик санъатларидан назарий билимлари (композиция, ёруғсоя, рангшунослик, перспектива), махсус атамалар, рассом ва ҳайкалтарошларнинг ишлатадиган асосий иш қуроллари ва материаллари, тасвирий санъатнинг тур ва жанрлари, машҳур рассомлар ва уларнинг асарлари ҳақидаги тушунчалари ҳажми аниқланади. Оғзаки сўров фронтал ва индивидуал тарзда амалга оширилади ҳамда у талабалар ни тез-тез назорат қилиш имконини беради. Шунингдек, оғзаки сўров талабалар ни тасавури, тафаккури, хотираси ва нутқини ривожлантиришга ҳам ёрдам беради. Назоратнинг бу турида ҳикоя қилиш, тавсиф бериш, шарҳлаш ва бошқа усуллардан фойдаланиш самаралидир.

2. Машқлар. Назоратнинг бу турида Талабаларнинг қалам, мўйқалам, стек ва бошқа иш қуроллари, бадиий материаллар билан ишлаш малакалари ва кўникмаларининг даражаси аниқланади. Бу иш кўпроқ натурага қараб расм ишлаш ва композиция машғулоти билан боғлиқ бўлади.

3. Тасвирий-ижодий мустақил ишлар. Назоратнинг бу турида талабалар ни бадиий тафаккури ва қобилиятлари, ривожланиш даражалари аниқланади. Бу иш кўпроқ рангтасвир, декоратив ишлар ва ҳайкалтарошликдан композицияларни бажаришда қўлланилади.

4. Ёзма (матнли) мустақил иш. Мустақил ишнинг бу турида талабалар томонидан олинган билимларни қанчалик ўзлаштирилганлиги аниқланади. У бевосита тасвирий санъатнинг санъатшунослик асослари курси билан боғлиқ бўлиб, унда талабалар чайворд, кроссвордлар ечадилар, викторина саволларига жавоб қайтарадилар, тасвирий санъатдан иншо ва рефератлар ёзадилар.

5. Тест синовлари. Назоратнинг бу турида талабалар томонидан тасвирий санъатнинг назарий асослари, махсус атамалар, рассом, ҳайкалтарошлар ва уларнинг асарлари, иш қуроллари ва ишлатадиган материаллари, талабалар томонидан ранг номларини ўзлаштириш даражаси аниқланади. Тестлардан фойдаланиш тасвирий санъат дарсларининг барча турлари (натурадан расм ишлаш, композиция, санъатшунослик асослари) билан боғлиқ ҳолда амалга оширилади.

6. Уй вазифаси. Уй вазифалари аудиторияда ўтилган мавзу билан боғлиқ бўлган ижодий ишларни бажариш, натурага қараб ранглама ва

кораламалар ишлаш, машқларни бажариш, аудиторияда тугалланмай қолган ишни тугатиш, теварак-атрофдаги кўриниш ва ҳодисаларни кузатиш, аудитория ишига доир адабиётлар ўқиш, музей ва кўргазмаларга, санъат ёдгорликларига бориш, келгуси дарс учун материаллар тўплаш ёки тайёргарлик кўриш, аудиторияда ўтилган мавзулар бўйича иншо, рефератлар ёзиш, кроссворд, чайнвордлар ечиш, викторина саволларига жавоб қайтариш, санъаткорлар, ота-оналар билан топширилган мавзуда суҳбатлар қилиш, санъат асарларининг репродукциялари ва фото нусхаларини, иллюстрация ва расмларни тўплаш йўналишларида намоён бўлади.

Уй вазифалари тасвирий санъат машғулотларининг барча турларига таалукли бўлиб, у нафақат янги материалларни ўзлаштириш, балки ўтилганларни мустаҳкамлаш, билимларини кенгайтириш ва чуқурлаштириш, малакалар ва ижодий қобилиятларни ўстиришга хизмат қилади.

Талабаларнинг тасвирий ишлари ва билимларини баҳолашда бир қатор мезонлар қўлланилади. Тасвирий фаолиятнинг ҳар бир турида алоҳида баҳо мезонлари ишлатилади. Хусусан:

1. Борлиқни идрок этиш. 2. Бадий қуриш–ясаш ишлари. 3. Натурадан ишланган расмлар. 4. Натурага қараб ишланган ҳайкаллар. 5. Рангтасвир композициялари. 6. Декоратив композициялар. 7. Ҳайкалтарошлик композициялари. 8. Санъатшунослик асослари.

Борлиқни идрок этиш

- борлиқни мустақил кузата олиши;
- теварак-атрофни билишга қизиқиши;
- нарсаларнинг тузилиши ҳақидаги тасаввури;
- нарсаларнинг ранги ҳақидаги тасаввури;
- нарсаларнинг шакли ҳақидаги тасаввури;
- нарсаларни ўлчовлари ҳақидаги тасаввури;
- табиат ва борлиқдаги нарсаларни гўзаллигини сезиши;
- теварак-атрофда мавжуд нарсаларнинг турлари ҳақидаги тасаввури;
- нарсаларнинг характери (юради, учади, ўрмалайди в.б.) ни билиши;

Бадий қуриш-ясаш

- бадий қуриш-ясашга оид иш қуролларини билиши;
- бадий қуриш-ясашга доир иш қуроллари билан тўғри муносабатда бўлиши;
- бадий қуриш-ясашга доир иш қуроллари билан ишлашни ўзлаштирилганлиги;
- тасвирни қоғоз юзасида жойлашуви (компоновка);
- тасвирни мустақил бажарилганлиги;
- ишга ижодий ёндошувнинг мавжудлиги;
- ишни бажаришдаги эстетик диди;
- ишнинг композицияси;
- ишда тасвирланган нарсаларнинг шакллари;

-композиция учун материалларни (бадий,табiiй, ташландик материаллар в.б.) тўғри танланганлиги;

-композициядаги нарсалар ўлчови ва ўлчов нисбатлари;

-ишнинг тоза ва тартибли бажарилиши.

Натурага қараб ишланган ҳайкаллар

Натурага қараб ишланган расмлар

Расмни қоғоз юзасида жойлашуви (компоновка);

-ишни мустақил бажарилиш даражаси;

-натуранинг ўлчови, ўлчов нисбатлари;

-натура ва натура бўлақларининг шакллари;

-қалам билан ишлаш малакалари;

-мўйқалам билан ишлаш малакалари;

-нарсалардаги ёруғсояларни тасвирланиши;

-нарсалар рангини тасвирланиши;

-нарсаларнинг перспектив тасвири;

-ишнинг тоза ва тартибли бажарилиши.

Натурага қараб ишланган расмлар

-ишни мустақил бажарилганлиги;

-ҳайкал ўлчовлари ва ўлчов нисбатлари;

-ҳайкал ва унинг бўлақларининг шакллари;

-ҳайкалтарошлик асбоблари ва қўл билан ишлаш малакалари;

-ҳайкалдаги ҳажмнинг тасвирланиши;

-ишнинг тоза ва тартибли бажарилиши;

Рангтасвир композицияси

-расмни қоғоз юзасида жойлашуви (компоновка);

-ишни мустақил бажарилиши;

-расм мазмунини унинг мавзусига мослиги;

-бажарилган ишдаги бадий-эстетик дид;

-расм композицияси;

-ишга ижодий ёндошув;

-нарса ва ҳодисаларнинг ўлчов ва ўлчов нисбатлари;

-нарса ва ҳодисаларнинг шакли;

-расмда ранглар ечими;

-расмда нарсалар тузилишининг ечими;

-қалам ва мўйқалам билан ишлаш малакалари;

-ишда перспектива қонунларига риоя қилинганлиги;

-расмни тоза ва тартибли бўлиши.

Декоратив композиция.

1.Намунадан кўчирилган декоратив ишлар.

-тасвирни қоғоз юзасида жойлашуви (компоновка);

-ишини мустақил бажарилиш даражаси;

-безак элементларининг шакли;

- безак элементларининг ўлчами ва ўлчов нисбатлари;
- безак элементларининг стилизацияси;
- ранг ечими;
- безак элементларининг шакли;
- қалам билан ишлаш малакалари;
- мўйқалам билан ишлаш малакалари;
- ишнинг тоза ва тартибли бажарилиши.

2. Ижодий ишланган декоратив композиция.

- ишни мустақил бажарилиш даражаси;
- расмни қоғоз юзасида жойлашуви (компоновка);
- безак элементларининг ўлчов ва ўлчов нисбатлари;
- безак элементларининг стилизацияси;
- безак элементларининг шакли;
- ранглар ечими;
- ўқувчини ишга ижодий ёндошганлиги;
- ишни бажаришдаги бадиий-эстетик дид;
- иш композицияси;
- декоратив ишларнинг асосий воситаларидан саводли фойдаланиш (ритм, симметрия);
- қалам билан ишлаш малакалари;
- мўйқалам билан ишлаш малакалари;
- ишнинг тоза ва тартибли бажарилганлиги.

ҳайкалтарошлик композицияси

- ишнинг мустақил бажарилиши;
- ҳайкални мавзуга мослиги;
- ҳайкал композицияси;
- ишни бажаришдаги бадиий-эстетик дид;
- ҳайкал бўлаклари ва уларнинг ўлчовлари ҳамда ўлчов нисбатлари;
- ишдаги нарсаларнинг ҳажми;
- ҳайкалтарошлик асбоблари билан ишлаш малакалари;
- ишнинг тоза ва тартибли бўлиши.

Санъат асарларининг таҳлили.

- Талабалар билишлари лозим:
- асарнинг номи;
 - асарнинг муаллифи;
 - асарнинг яратилган йили;
 - асарнинг мазмуни;
 - асарда илгари сурилган ғоя;
 - асар композицияси;
 - асарнинг тасвирий саводхонлик даражаси (ранг, перспектива, ёруғсоя қонунлари, анатомия, ўлчов ва ўлчов нисбатлари в.б.)
 - маҳсус атамалар;
 - асар сақланаётган жой;

-асарни яратишда рассомнинг қўллаган тасвирий техникаси;
-асарни яратишда рассом қандай тасвирий материаллардан фойдаланганлиги.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ҳасанов Р. Амалий безак санъати машғулоти методикаси. Ўқув қўлланма.-Тошкент, 2003.
2. Кузиев Т. Абдирасилов С. Нуртаев У. Сулайманов А. Тасвирий санъат. 5- аудитория, дарслик.-Тошкент, 2020.
3. Ахмедова Н.Р. Живопись Центральной Азии XX века: традиции, самобытность, диалог. Особенности формирования и развития. - Т.,2004.
4. Степанова Е.М. Методические основы рисунка. Екатеринбург УРФУ 2016 Б.14
5. Паранюшкин Р.В., Трофимов Е.Н. Рисунок фигуры человека «Лань» Санкт-Петербург 2015 Б.24
6. А.Степанова, И.Сергеевой .Учимся рисовать акварелью. Москва Издательство АСТ 2017 Б.16
7. Б.Эдвардс Откройте в себе художника. Рабочая тетрадь Минск. «Попурри» 2014 Б.23
8. Женнифер Лиля Фашион Иллюстрацион Арт. Сопйригхт © 2015.Б.3 Р.Ш.Ҳалилов “Қаламтасвир”Тошкент. 2016. Наврўз Б.9
9. Р.Худойбергандов Рангшунослик асослари Тошкент Г.Гулом 2006. Б.11
10. Б.Тожиёв, Н.Исаходжиева. Рангтасвир ва композиция(Натюрморт) Тошкент 2014 ТДПУ Б.34

7-АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ.

ОЛИЙ ТАЪЛИМДА МАХСУС ВА МУТАХАССИСЛИК ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШНИНГ ПЕДАГОГИК ЖАРАЁНИНИ ЛОЙИҲАЛАШ. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАРНИ “УСТОЗ-ШОГИРД”ТИЗИМИ АСОСИДА ЛОЙИҲАЛАШТИРИШ.

Ишнинг мақсади: Олий таълимда махсус ва мутахассислик фанларни ўқитиш жараёнида амалий машғулотларни “Устоз-шогирд”тизими асосида ташкил этиш. Ёшларни ҳалол меҳнат қилишга, уларни турли касб-хунар сирларини мукаммал эгаллашга ўргатиш шунингдек талабаларни “Устоз-шогирд”тизими асосида тарбиялаш.

Режа:

1. Олий таълимда махсус ва мутахассислик фанларни ўқитишнинг педагогик жараёнини лойиҳалаш.

2. Устоз-шогирд одоби анъаналари мезонлари

1. Олий таълимда махсус ва мутахассислик фанларни ўқитишнинг педагогик жараёнини лойиҳалаш. "Устоз-шогирд педагогикаси" анъаналаридан фойдаланишга оид замонавий қарашлар дейилганда, аждодлар томонидан қолдирилган маънавий меросимиз бўлмиш "Устоз-шогирд педагогикаси" анъаналарининг мазмуни ва моҳияти назарда тутилади.

Маълумки, Шарқда азал-азалдан касб-ҳунар улуғланган, устоз-шогирд одоби ва устознинг шогирдга бўлган меҳр-оқибати жуда юқори қўйилган. «Устоз-шогирд педагогикаси» анъаналаридан фойдаланишни ижтимоий-педагогик муаммо сифатида ўрганишдан аввал, унга оид айрим тушунча ва терминларни аниқлаштириб олиш лозим. Хусусан, «устоз», «шогирд», «одоб», «ҳунар», «ҳунарманд» каби терминларнинг изоҳли луғати 1-иловада келтирилади.

Буюк алломаларимиз доимо касбга эга бўлишни, илм олишни, саводли бўлиш кабиларни даъват этиб келганлар. Хусусан, Ҳадису Шарифда қуйидагилар таъкидланган.

- касбнинг энг яхшиси кишининг ўз қўли билан бажарилган иши ва ҳалол меҳнатидир;
- илм ўрганиш ҳар бир мусулмон учун фарздир;
- бир соатгина илм ўрганиш бир кечалик ибодатдан яхшидир;
- қайси бир олимнинг илмидан сўралганда қизганиб гапириб бермаса, киёматда оғзига ўтдан тизгин солиб қўйилади;
- аввало олим бўл! Илму уламоларни севувчи бўл!;
- садақанинг афзали мусулмон кишининг илм ўрганиб, сўнг бошқа мусулмон биродарларига ҳам ўргатишидир.

Пайғамбар Довуд алайҳиссалом - темирчилик, Арастудан кейинги иккинчи муаллим дея шуҳрат топган қомусий олим Форобий - боғбончилик, шоир Саккокий - пичоқчилик, шоир Завқий эса маҳсидўзлик билан тирикчилик ўтказишган. Ҳожа Баҳовуддин Нақшбанд ҳам ҳунармандчилик билан шуғулланиб, у Туркистонда биринчилардан бўлиб, одамларни ҳунар ўрганишга ва ҳунар билан шуғулланишга чорлаганлар. У қалин ипакли мато-кимхоб тўқиш билан тирикчилик қилар, шогирдларига ҳам ҳунар ўргатар

эди. Алишер Навоий «Насоим ул-муҳаббат» да тасаввуф пирлари ва шайхлари ҳақида сўз юритар экан, Ҳожа Абдулла Ансорий - этикдўз, Шайх Абубакр Ҳаббоз - новвой, Шайх Омулий - қассоб, Шайх Ашарий - ғишт терувчи, Шайх Баннон - ҳаммол, Шайх Абуҳасан - дурадгор бўлганлигини айтади ва қатор мисоллар келтиради.

Маълумки, миллий кадрятларимизда устоз-шогирд одобига алоҳида бир инсоний амал, санъат сифатида қаралган, бу одобларда назарда тутилиши лозим бўлган фазилатлар бир қарашда майда амалларга ўхшаса-да, аслида яхши ҳунар соҳиби бўлишликнинг инсоний шартларидандир. Бу ўғитлар ҳозирги кунда ҳам ўз кучини йўқотмаган жуда ибратли ва долзарбдир.

Шарқнинг буюк алломалари, олимлари, шоирлари ва фозиллари жамият ҳамда илм таракқиётига қанчалик ҳисса қўшган бўлсалар, уларнинг ҳар бири ҳунар ва илм эгаллашда каттанинг, яъни устознинг ўрни, шогирдлик бурчи масалаларини ҳам безътибор қолдирмаганлар. Форс-тожик адабиётининг буюк намоёндаси Рудакий (884-954) кишига биринчи муаллим устоз эканлигини, «Ҳаёт сабоқларин этолмаса ёд, уни ўргатолмас ҳеч қандай устод» деса, Ибн Сино (980-1037) нинг ёшларни ҳунарли бўлишга чорлаган кўйидаги дурдона насихати ибратлидир: «Олтин олмагину ўргангин ҳунар, ҳунарнинг олдида ҳасдир олтин-зар». Шарқ халқларида илм ўргатувчилар ва устозларга нисбатан иззат-ҳурматда бўлиш «фарзандлар онгига сингдирилган. Хусусан, нозиктаъб адиб, нуқтадон олим, XV аср маърифатпарварлари дарғаларидан бири бўлган Ҳусайн Воиз Кошифий: "Устоз ва муаллимлар ҳурматини ўрнига қўйган бу дунёда ҳам, охиратда ҳам саодат топар",-деб ёзган эди. Унинг фикрича, тўрт нарса саодат далилидир: тўғри сўз, тавозеъ, ҳалол касбу ҳунардаги меҳнат, сир сақлаш. Яъни, бирор касбга ўрганиш ёки ҳунарни ўргатиш машаққатли меҳнат эканлиги олим қарашларида марказий ўринда турган.

Ҳусайн Воиз Кошифий (1440-1505). (Хуросон) «Футуватномаи султоний ёҳуд жавонмардлик тариқати» асарида устоз-шогирд одоби ҳақида тўхталиб шундай деган: «Агар шогирдликнинг биноси ниманинг устига курилади деб сўрасалар, само ва тоатдир деб айтгин. Агар само (эшитиш) ва тоат нимадир деб сўрасалар, нимаики устоз айтса, уни жон қулоғи билан эшитиш, чин кўнгли билан қабул қилиш ва вужуд аъзолари орқали амалга адо этишдир деб айт».

Кошифий устозлик шартларига ҳам тўхталиб: «Билгилким ҳеч бир иш устозсиз амалга ошмагай ва кимки устозсиз бир ишни қилур эрса, ул ишнинг асоси мустаҳкам бўлмагай»-деган. Кимки устозсиз иш бошлаган бўлса, унинг

иши ва амали самара бермайди, устознинг этагини тутиб шод бўл, бир муддат устозга хизмат қилгинда, сўнгра ўзинг устоз бўл ... Агар комил инсон ким деб сўрасалар, у пок мазхабли, ўз айбини кўрадиган доно ва тамизли кишидир деб айтгил. Унда ҳасад, гина ва бахилликдан асар бўлмайди».

Машхур файласуф ва мутафаккир, қомусий илмлар билимдони **Абу Наср ал-Фаробий (873-930)** устоз-мураббийга шундай талаб қўяди: «Устоз ўз шогирдларига қаттиқ зулм ҳам, ҳаддан ташқари кўнгилчанлик ҳам қилмаслиги лозим. Чунки, ортиқча зулм шогирдда устозга нисбатан нафрат уйғотади, бордию устоз жуда юмшоқ бўлса, шогирд уни менсимамай қўяди ва у берадиган билимдан совиб ҳам қолади. У устозларга болаларнинг феъл-атворига қараб тарбия жараёнида қуйидаги «қаттиқ» ёки «юмшоқ» усуллардан фойдаланишни маслаҳат беради:

1. Тарбияланувчилар ўқиш-ўрганишга мойил бўлса, таълим-тарбия жараёнида юмшоқ усул қўлланилади.
2. Тарбияланувчилар ўзбошимча, итоатсиз бўлса, қаттиқ усул (мажбурлов) қўлланилади.

У ўқитувчининг тарбия усуллари ҳукумат (давлат) ва шоҳларнинг халқни тарбиялаш ва бошқаришдаги усулларига ўхшатади, уларни қиёслайди. Ҳар иккаласида ҳам юмшоқлик ва мажбурлов зарурлигини уқтиради.

Хусусан, Абу Наср ал-Фаробийнинг ўз даври учун катта хизматларидан бири шундаки, у кишиларни илм-маърифатли бўлишга, ҳалол меҳнат қилишга ва касб-ҳунар эгаллашга чақиради. Инсонни «Ожиз банда», «Ҳеч нарсага қодир бўлмаган мавжудод» каби ерга урувчи диний ақидаларга зид ўлароқ, мутафаккир "назариди инсон энг олий камолот бўлиб, «ақл-идрок зиёсига эга, ўзи учун зарур бўлган ҳамма нарсани яратишга қодир борлиқдир».

Фаробий, инсон ўз ижтимоий вазифасини бажариши учун, биринчидан, кундалик ҳаётида атрофдагилар билан мулоқотда бўлиши зарурлигини, иккинчидан, у меҳнат ва касб-ҳунар кўникмаларини, ахлоқий фазилатларни ҳосил қилиши лозимлигини таъкидлаб, шундай деган: «Агар касб-ҳунар фазилати туғма бўлганда эди подшоҳлар ҳам ўзлари истаб ва ҳаракат қилиб эмас, балки подшоҳлик уларга фақат табиий равишда муяссар бўлган, табиат талаб қилган табиий бир мажбурият бўлиб қолар эди. Касб-ҳунар фазилати туғма бўлмас экан, ахлоқ-одоб, расм-русум, касб-ҳунар, одат ва иродани ҳосил қилиш учун инсондан зўр қудрат талаб қилинади. Бу эса таълим ва тарбия йўли билан ҳосил қилинади. Таълим деган сўз халқлар ва шаҳарлар ўртасида назарий фазилатни бирлаштириш, тарбияси эса шу халқлар

ўртасидаги туғма фазилат ва амалий касб-ҳунар фазилатларини бирлаштириш деган сўздир».

Буюк аллома Ибн Сино (980-1037) ўқувчига билим бериш устозларнинг масъулиятли бурчи эканлигини таъкидлайди. У устозларнинг қандай бўлиши кераклиги ҳақида фикр юритар экан, уларга шундай йўл-йўриқлар беради:

- болалар билан муомалада босиқ ва жиддий бўлиш;
- болаларга берилаётган билимнинг қандай ўзлаштириб олинаётганига эътибор бериш;
- таълимда турли метод ва шакллардан фойдаланиш;
- боланинг хотираси, билимларни эгаллаш қобилияти, шахсий хусусиятларини билиш;
- берилаётган билимларнинг энг муҳимини ажрата олиш;
- билимларни балаларга тушунарли, унинг ёши, ақлий даражасига мос равишда бериш;
- ҳар бир сўзнинг балалар ҳиссиётини уйғотиш даражасида бўлишига эришиш.

Муслиҳиддин Саъдий Шерозий (Шайх Саъдий) (1184-1292) таълим-тарбияда устозларнинг талабчанлиги, билим ва тарбия беришда қаттиққўл бўлишнинг тарафдори бўлади. У «Гулистон» асарида яна устоз-шогирд одобига оид қуйидаги ҳикоятни келтиради: «Бир одам кураш санъатида зўр маҳорат қозонди, у 360 хийлани билар ва ҳар куни бир хийлани ишлатиб кўрар эди. Шогирдларидан бирига 359 хийлани ўргатди. Аммо, бир хийлани ўргатмади: устозининг ҳурматини билмаган шогирд, устозидан ҳам устунлигини айтиб мақтанади. Бу сўз подшога ёқмайди. Уларни кураш тушмоқларини буюради. Устоз охириги хийласини ишлатиб шогирдини енгади. Устоз ҳурматини билмаган шогирд эса, халойиқ ва подшонинг нафратига учрайди».

Шунингдек, Саъдий Шерозий ўз даврининг доно мураббий шоири ва улуғ руҳшуноси ҳам бўлган. Мураббий-руҳшунос шоир болалар табиатини жуда ҳам чуқур ҳис қилган ҳолда, уларни ёшлиқдан меҳнат қилиб, илму ҳунар ўрганишга ундайди.

Шоир илму ҳунарни ҳамма нарсадан юқори кўяр экан, «Гулистон» асарининг «Тарбия таъсири» деб номланган еттинчи бобида қуйидаги ҳикояни келтиради: «Бир ҳаким ўгуллариға мундоғ панд берур эрдиким: «Эй жон фарзандларим, ҳунар ўрганинлар, нединки, мулк ва молға эътимод йўқкурур. Сийм ва зар хатар маҳаллидадур-ё ўғри барчасин бирдин олур ва ё ҳоким оз-оз олиб йўқ этар. Аммо, ҳунар чашмаи равон ва давлати

бепаёндурким, агар ҳунарманд одам давлатдин тушса, ҳеч ғам ва алами йўқдир. Нединким, ҳунар онинг зотида улуғ ва ҳар ердаким борса, соҳиби кадр бўлур мажлисининг юқорисида ўлтурур ва ҳунарсиз киши гадойлик килур ва ҳар жойғаким борса, бекадр ва безътибор бўлур»,-дейди.

Саъдий илму ҳунарга жуда юқори баҳо беради. Шоир илму ҳунар ўрганиш йўлида ҳар қанча машаққатдан қочмаслик лозимлигини уқтиради.

Соҳибқирон Амир Темур (1336-1405) ҳам ўз ҳукмронлиги даврида илм аҳллари, устоз, мударрисларга ҳурмат билан қарайди. Кишиларга мансаб беришда ҳам уларнинг илмларини ҳисобга олади. Кўплаб мактаб, мадраса очади, уларга муаллим ва мударрислар тайин этади. Узининг устозларини жуда қадрлайди.

Алишер Навоий (1441-1501) ижодида ҳам устоз-шогирд одоби масалаларига кенг ўрин берилади. У ёшларга чуқур билим бериш учун мударрис, устоз ва мураббийларнинг ўзлари ҳам билимли ва тарбияли бўлиши зарурлигини уқтиради. Нодон, мутаассиб, жоҳил устозларни танқид қилиб, улар маълумотли, ўқитиш йўлларини биладиган бўлиши зарур дейди. Масалан: «Махбуб ул-қулуб» асарида мактабдорлар ҳақида фикр юритар экан, уларнинг ўта қаттиққўл, жоҳил ва таъмагирликлари ҳақида: «Мактаб тутувчи гуноҳсиз ёш болаларга жафо қилувчидир»,-деб ёзади. Шу билан бирга устоз меҳнатининг оғирлигини ҳолисона баҳолайди: "Унинг иши одам тугул, ҳатто девнинг ҳам қўлидан келмайди. Бир кучли киши бир ёш болани сақлашга ожизлик қилар эди, у эса бир тўда болага илм ва адаб ўргатади"- дейди. Лекин шуниси ҳам борки, болалар орасида фаҳми, идроки озлари бўлади. Устоз бу каби ҳолларда юзлаб машаққат чекади. Шу жиҳатдан олганда, болаларда унинг ҳақи кўп, агар шогирд улғайгач, подшоҳлик мартабасига эришса ҳам, ўз устозига қуллуқ қилса арзийди.

Ҳақ йўлида ким сенга бир ҳарф ўқитмиш ранж ила,

Айламак бўлмас адо онинг ҳаққин юз ганж ила.

Дарҳақиқат, Алишер Навоий устозларнинг ҳурмати қанчалик жойига кўйилса, уларга бўлган талаб ҳам шунчалик ошиши, айниқса, мадраса мударрисларининг билимли, фозил, доно, камтар, маънавий пок бўлишлари зарур эканлиги ҳақида, пгундай дейди: «Мударрис керакки ғарази мансаб бўлмаса ва билмас илмни айтишга уринмаса, манманлик учун дарс беришга ҳавас кўргазмаса, ярамасликлардан кўрқса ва нопокликдан қочса».

Таълим-тарбия, касб-ҳунар ўрганишнинг афзаллиги, ҳалол меҳнат билан яшашнинг зарурлиги тўғрисидаги ўғитлар ҳадис, панднома, ривоят, ҳикоят, дoston, мақол ва бошқа кўринишлардаги маънавий мерос сифатида ҳозирги давргача етиб келган.

Бундай ёзма манбаларга 1У-У1 асрларда яратилган «Авесто», XI асрда Кайкавус томонидан ёзилган «Қобуснома», Абу Наср Форобийнинг «Бахт-саодатга эришув» асари, Абу Райҳон Берунийнинг «Геодезия», «Минералогия» асарлари, XI асрда Маҳмуд Қошғарийнинг «Девону луғотит-турк» (Туркий сўзлар (луғати) девони) асари, Юсуф Хос Ҳожибнинг «Қутадғу билиг» асари, Муслиҳиддин Саъдий Шерозийнинг «Гулистон» асарларида касб-ҳунар ўрганишнинг афзалликлари ва меҳнат тарбияси ҳақида фикр юритилади. Дастлаб одамзодда меҳнат орқали ижод қилиш қобилияти ҳам таркиб топа бошлаган. Меҳнаъ фаолияти секин-аста мураккаблашиб бориб, ижодкор инсоннинг қарор топишида ҳамда кишилиқ жамиятининг тараққиётида жуда муҳим ҳисобланган. Меҳнат инсонни улуглайди ва ижодни вужудга келтиради. Инсоннинг меҳнат жараёнини ҳосил қилган дастлабки кўникма ва малакалари аجدоддан-авлодга ўтиб келган.

Оддий меҳнаткаш халқ яратган ва аجدоддан-авлодга ўтиб келаётган меҳнат ва касб-ҳунар тарбиясига оид қарашлар, ғоялар, тажрибалар, урф-одат ва анъаналар халқнинг ўзи яратган мақол, масал, ривоят, дoston каби халқ оғзаки ижоди намуналарида ўз ифодасини топган.

Меҳнат ва касб-ҳунар тўғрисидаги халқ мақоллари ҳамда Шарқ мутафаккирларининг ҳикматли сўзлари таълим муассасаслари ўқувчилари онгига дарс машғулотлари, тарбиявий тадбирлари жараёнида сингдирилиб борилади. Албатта, бунда меҳнатнинг тарбиявий таъсири ва энг аввало ўқувчиларда касб-ҳунарга бўлган муҳаббат туйғуси шаклланади.

Ўзбек халқ педагогикасида меҳнат тарбияси ва касб-ҳунар эгаллаш - бола камолотининг бош омили сифатида талқин қилинади. Шубҳасиз, халқ мақолларида ёшларни меҳнатсеварлик руҳида тарбиялаш билан бирга, касб-ҳунар эгаллашга даъват ҳам марказий ўринни эгаллайди. Масалан: «Хунар-хунардан унар», «Хунар тўйғазар, от миндириб, тўн кийгазар», «Хунар-оқар булоқ, илм-ёнар чйроқ», «Хунарли йигит-мевали дарахт», «Хунари борнинг олтин билаги бор», «Хунар-туганмас хазина». Қадимда кулоллар, ёғоч ва ганч ўймакорлари, темирчи усталар ва бошқалар ўз шогирдларига касб эгаллаш ишларини унутмай, давом эттиришларини васият қилганлар. Кўпни кўриб, тажриба орттирган усталар ўз меҳнат сир-асрорлари ва малакаларини кейинги авлодга ўргатганлар.

Халқ ижодидаги мақол ва ривоятлардан ёшларни тарбиялаш воситаси сифатида кенг фойдаланиш мумкин. Шу жиҳатдан қаралганда қуйидаги ривоят ибратлидир. Деҳқон ўлими олдидан учала ўғлини ўз олдига чақириб, хар бирига алоҳида: «Узумзордаги тоқлардан бирининг тагига тилла

кўмганман, лекин ҳозир қайси бирининг тагига кўмганимни эслолмаяпман»- дейди. Ака-укалар отасининг насиҳати бўйича тиллани роса қидирадилар. Натижада узумзордаги тоқларнинг ҳаммаси ковланиб ташланади. Аммо, тиллани ҳеч ким топа олмайди. Қизиғи шундаки, шу йили тоқлар одатдагидан икки-уч баробар кўп ҳосил беради. Узумзордан тушган даромад ака-укаларни бойитиб юборади. Шундан сўнггина ака-укалар оталарининг қилган панду насиҳатларини эслаб, уни ҳеч қандай тилла кўммаганлигини, балки билатуриб, болаларининг фақатгина ҳалол меҳнат қилишлари ва бунинг эвазига бойишлари учун шундай деганлигини тушуниб етганлар.

Маълум бўлдики, ривоятлар меҳнат ва касб-ҳунар ўрганишда ўсиб келаётган ёш авлоднинг маънавий тараққиёти учун зарур бўлган педагогик масала сифатида илгари сурилади. Масалан: «Шогирднинг интизоми», «Устоз-отангдек улуғ», «Кеккайган шогирд», «Хунар ҳақида халқ ривоятлари», «Устоз ва нопок шогирд» каби мазмундаги ривоятлардан ёшлар дунёқарашининг шаклланиши, меҳнат ва касб-ҳунар эгаллаши ҳаётий эҳтиёж эканлиги, одоб-ахлоқ қоидаларидан тўғри хулоса чиқаришлари ҳамда ҳалоллик, нопоклик каби тушунчаларни тушуниб етишларида тарбиявий восита сифатида фойдаланиш мумкин. Уларни дарс машғулотлари жараёнида, тарбиявий тадбирлар ўтказиш вақтида, оилада, ёшлар даврасида, яъни улар суҳбатида кенг қўлланилса, таълим-тарбиявий ишларнинг самарадорлигини янада оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Халқ достонларида ҳам меҳнатсеварликка, касб-ҳунарга ўргатишни болаларга ёшлик чоғлариданоқ бошлаш лозимлиги таъкидланган.

Масалан: «Ёдгор» достонида: «Элдан эл кетса меҳнат, элга эл қўшилса давлат» деб, ўлкани обод қилиш учун ҳамкорликда меҳнат қилиниши назарда тутилган. «Рустамхон» достонида Тоғай образи орқали меҳнаткаш халққа хос инсонпарварлик фазилатлари ва меҳнат аҳлининг маънавий қиёфаси, орзу-умидлари қуйидагича тасвирланади: «Тоғай ҳар кимнинг хизматини қилган, ҳаммомга ўт ёқиб кун ўтказиб келаётган, бировнинг ҳақидан кўрққан, ҳеч кимга зарар етказмаган, ким камбағал бўлса, шунинг билан топишиб кўнглини олган; тўғри йўлдан қолмаган, эгри йўлга бормаган, ўғрилиқни билмаган, умрида хиёнат ишни кўнглига ҳам олмаган, янги чопон киймаган, йиртиқ-ямоқ, жанда-жундадан бошқани киймаган, от тугул эшак минмаган, яёвлик билан умрини ўтказиб келаётган одам

Хуллас, ўзбек халқ оғзаки ижодида меҳнат тарбияси ва касб-ҳунар тўғрисида гап юритилар экан, уни амалга ошириш учун халқимизда қадим замонлардан бери қўлланилиб келинаётган ва синовдан ўтган, ҳозиргача ўз кадр-қимматини йўқотмаган усул ва воситалар акс эттирилган. Халқ

педагогикасида меҳнатсеварлик ва касб-хунар ўргатиш ғояларини ёш авлод онгига сингдириш, уларни халқ анъаналарига бефарқ қарамасликка ўргатиш ўқитувчи ва мураббийларнинг муқаддас бурчи ҳисобланади.

Абу Райҳон Беруний (978-1048) ҳам мамлакатнинг ободонлигини, кишиларнинг бахт-саодати ва камолотини унинг ҳалол меҳнат қилишида ва касб-хунар ўрганишида деб билади.

Берунийнинг «Геодезия», «Минералогия» асарларида ҳам ўзи яшаб турган даврдаги ишлаб чиқаришнинг ривожини ва касб-хунарга оид қимматли маълумотлар берилган. Масалан: «Минералогия» асарининг «Темир ҳақида»ги бобида темирни ишлаш усуллари, пўлат ишлаб чиқариш технологияси ҳақидаги маълумотлар ҳозир ҳам ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ. Буюк олим, минералог, физик, кимёгар сифатида моддаларнинг солиштирма оғирликларини деярли ҳозирги ҳисобларга яқин ўлчамда аниқлаган. Бунинг учун у махсус ва хилма-хил қолиплар ясаган.

Абу Райҳон Беруний: "Кишининг энг биринчи ва зарур эҳтиёжи меҳнатдир. Фақат ақл-идрок ва меҳнатнинг жонланишигина кишилар ҳаётини белгилаб беради. Инсоннинг асосий бурчи ва вазифаси-меҳнат қилишдир, чунки исталган нарсага меҳнат сарфлаш орқали эришилади», - дейди.

Беруний меҳнат ва касб-хунар кишилар томонидан эркин, яъни ихтиёрий равишда қобилиятига қараб танланиши зарурлигини таъкидлаб: «Бировни зўрлик билан ёллаб ишлатиш доимий бўлмайди, тўғри ҳам келавермайди», - деган. Фикримизча, ушбу сатрларда олим мажбурий меҳнатнинг самарасиз ва беқарорлигини кўрсатган. Чунки, эркин, ижодий меҳнат фойдали бўлиши билан бирга, касбни ҳам такомиллаштиради, хунармандни улуғликка кўтаради.

Хуллас, Беруний инсоннинг ҳалол меҳнат қилиши ва касб-хунар эгаллаши туфайли ақл-заковати, қобилияти, қудрати ошиб боришига ишонади. Бу билан у меҳнатсеварлик ўз касбини ардоқлашдек фазилатларни ғоятда кадрлайди.

XI асрнинг бошларида яшаб, ижод этган машҳур тилшунос олимлардан бири Маҳмуд Қошғарий «Девону луғотит-турк» (Туркий сўзлар девони) асарига кирган қўшиқ ва мақолларида овчилик, чорвачилик, боғдорчилик, деҳқончилик меҳнати ва ҳаётини акс эттиради. Олим бу асаридан жой олган бир қатор мақолаларида меҳнат - инсоннинг яшаш омили ва камолот манбаи эканини таъкидлайди.

Атоқли, маърифатпарвар шоир ва мутафаккир Юсуф Хос Ҳожибнинг «Қутадғу билиг» (Саодатга йўлловчи билим) номли асарида шаҳар ва

кишлоқ, ўтроқ ва кўчманчи халқларни ижтимоий табақаларга ажратиб, деҳқон, хунарманд, чорвадор, олим, табиб ва бошқалар ҳақида сўз юритилади.

Мутафаккир шоир хунармандлар ҳақида: «Жуда зарур кишилардир ... темирчи, тикувчи, этикчи, сувчи, тўқувчи, эгарчи, тошчи, ўқчи, камончиларнинг фойдаси катта... бу дунёда улар яхшилик келтирадилар. Улар жуда кўп, ажойиб нарсаларни ишлайдилар», - дейди.

Юсуф Хос Ҳожиб ўз болаларини фойдали меҳнатга ўргатмаслик, ортиқча эркалатиш оқибатида, уларнинг келгусида нолойиқ хатти-ҳаракатлар қилишга тўғридан-тўғри айбдор бўладиган ота-оналарни қаттиқ қоралайди. У: «Кимнинг ўғли ёки қизи талтайтириб юборилган бўлса, бунинг учун у охири қаттиқ йиғлайди», - деб таъкидлаб, ҳар бир ота-она ўз фарзандига ёшлигидан хунар ўргатиши кераклигини қайта-қайта уқтиради.

XI асрда яшаб ижод этган Кайкавуснинг «Қобуснома» номли асари жаҳон педагогикасида муҳим ўрин тутди. Кайкавус ўз асарида таълим-тарбия ва одоб-ахлоққа оид масалалар ҳақида фикр юритади.

Кайкавус томонидан ёзилган «Қобуснома»да: «Эй фарзанд, огоҳ бўлки, хунарсиз киши ҳамиша фойдасиз бўлур ва ҳеч кишига нафъ еткурмас. Билурсанки, хори муғилон (тиканли бута) нинг тани бордур, аммо сояси йўқдур. Хунарсиз киши ҳам хори муғилон янглиғ на ўзига ва на ўзгага фойда берур», - дейилган. Эзгулик яратиш учун киши меҳнат қилиши, ўз қўллари билан моддий бойлик яратиши зарурлиги уқтирилади.

Кайкавус «Қобуснома»нинг «Хунар афзаллиги, баланд қадр ва олий таъб бўлмоқ зикрида» деган бобида фарзандларни меҳнат қилишга ундайди: «Билимни эгалламоқ учун меҳнат қилиш, баданни дангасаликдан қутқариш фойдалидир. Чунки, дангасалик, ишэкмаслик баданнинг бузилишига, касалланишига сабабчи бўлади. Агар меҳнат қилиб баданни ўзингга буйсундирмасанг, соғлом ва баланд мартабали бўла олмайсан ...», - дейди.

Юқорида Шарқ алломаларининг устоз-шогирд одоби ҳамда касб-хунарни кадрлашга оид айрим фикрлари келтирилди. Аслида бу таҳлил яна давом этиши мумкин. Зеро, азал-азалдан Шарқда илм ҳам, хунар ҳам эъзозланган. Уларнинг ўргатувчиларига чексиз эҳтиромлар билдирилган, яхши хунар эгаллаган ёш кадрланиб, унга ғамхўрликлар қилинган.

Буюк алломаларнинг устоз-шогирд одоби тўғрисидаги қарашлари, уларнинг ҳозирги кундаги амалий ва назарий аҳамияти ўз кучини йўқотмаган. Мазкур тадқиқотда масаланинг ана шу хусусиятига эътибор берилди. Жумладан, мавжуд манбалар бўйича илмий таҳлиллар қадимда аждодларимиз устоз-шогирд одоби асосида ёшларга хунар ўргатиш бўйича

бой тажрибага эга бўлганликларини кўрсатади. Лекин, кейинги йилларда аждодларимизнинг бой меросидан ҳамда бу борадаги тажрибаларидан ҳам тўлиқ фойдалана олинмаяпти. Бунинг сабабларидан бири - таълим муассасаларида устоз-шогирд одоби анъаналаридан фойдаланишга эътибор берилмаганлигида.

Бундан ташқари, аждодларимиз тажрибаси, бевосита «Устоз-шогирд одоби» анъаналаридан фойдаланишнинг моҳияти алоҳида ёритилган адабиётларни ҳам етарли деб бўлмайди. Бундай камчиликлар мавжуд тажрибаларни кенг кўламда ёйишдаги номувофиқликлар умумтаълим мактаблари, ўрта махсус касб-хунар таълим муассасалари, олий ўқув юртлари, шахсий ташаббус билан шогирдга хунар ўргатаётган устахоналарда уста ва шогирднинг шарқона одобининг ўргатилмаслиги ўқувчи-ёшлар ахлоқи, маънавияти ҳамда билим даражасининг шаклланишига ўз таъсирини кўрсатади.

Маълумки, ўзбек халқ амалий безак санъати қадимийлиги ва бой маданияти билан бутун дунёга машҳурдир. Мамлакатимизнинг ер усти ва тупроқ остидаги қисми ўлкан бир тарихий музейдир. Асрлар давомида орттирилган маданий ва маънавий бойлигимиз, хусусан, ўзбек миллий халқ амалий безак санъатининг энг ривожланган турларидан: ганжкорлик, наққошлик, ёғоч, суяк ўймакорлиги, тоштарошлик, кандакорлик, пичоқчилик, заргарлик, каштачилик, зардўзлик, гиламчилик кабиларни ўргатиш, ўрганиш технологияси, усталарнинг ҳақиқий номлари, ўзига хос мактаблари, яратган услублари шўро тузуми даврида аста-секин йўқолиб кетиш хавфи остида қолди.

Бугунги кунда мустақил мамлакатимизда халқимизнинг асрлар бўйи яратган ижодий меҳнати натижаси бўлмиш амалий безак санъатини кўз қорачиғидек асраш, қадрлаш, улардан амалий фойдаланиш, ёшлар эстетик дидини ўстириш ҳамда юксак маданиятли кишилар қилиб тарбиялаш учун кенг имкониятлар очилди. Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Ал Хоразмий, Низомий Ганжавий, Хисрав Дехлавий, Алишер Навоий, Камолiddин Беҳзод, Захириддин Муҳаммад Бобур каби жаҳонга машҳур олим, шоир ва мусаввирларнинг бетакрор маданият дурдоналари, халқ усталари яратган нодир асарлар руҳида ёшларни тарбиялаш, устачилик ва хунармандчилик сирларини уларга мерос қолдиришга чақирганлар.

Буюк саркарда, давлат арбоби Амир Темур хунар ва илм эгалари, йирик мутахассис олимлар ёрдамига таяниб, математика, геометрия, меъморлик, астронсЗмия, адабиёт, тилшунослик, тарих, мусиқа, тасвирий санъат, хаттотлик каби соҳаларни ривожлантиришга катта аҳамият берди.

Амир Темур ва темурийлар даврида халқ хунармандчилиги, қолаверса, маданияти юксак даражада ривож топди. Темурнинг амри билан турли мамлакатлардан усталар, меъморлар олиб келиниб, бетакрор бинолар қурилди ва боғу роғлар барпо этилди.

Ёшларни ҳалол меҳнат қилишга, уларни турли касб-хунар сирларини мукамал эгаллашга ўргатиб борилиши халқимиз тараққиёти тарихида, ҳар хил даврларда мутафаккир олимлар, назариётчи ва амалиётчилар томонидан тадқиқ этилиб, фикр ва мулоҳазаларини ўз асарларида баён этганлар.

Ҳозирги даврда ижод этган ва ижод этиб келаётган олимларимиздан профессор С.С.Булатов ўзининг «Ўзбек халқ амалий безак санъати» номли ўқув-методик қўлланмасида ўзбек халқ амалий безак санъатининг кенг тарқалган турлари., улар ҳақидаги илмий ва тарихий маълумотлар ҳақида амалий иш усуллари баён этган ҳамда бу санъат турларини ўрганиш ва ўргатишга доир назарий-методик йўл-йўриқлар берилган.

Муаллифнинг олиб борган кузатишлари ва тадқиқотлари асосида ганчкорлик, наққошлик, заргарлик, каштачилик, зардўзлик, гилам тўқиш, ёғоч, тош ва суяк ўймакорлиги, кулолчилик, пичоқчилик, кигиз босиш, саватчилик, бўйрачилик каби халқ амалий санъати турларининг тарихи, иш жараёнлари ва услублари, жиҳозлар, асбоб-ускуналар, хом ашёлар, уларни тайёрлаш ва ишлатиш ранг-баранг тасвирий лавҳалар мисолида тадқиқ этилади.

Бу санъат турларини ўрганиш юзасидан машғулотларни ташкил этишга доир илмий-методик тавсиялар, дастурлар берилган ҳамда халқ амалий санъати воситасида ўқувчиларни бадиий, эстетик тарбиялашнинг назарий ва амалий вазифалари баён этилган.

П.А.Гончарова ўзининг «Бухоро зардўзлик санъати» номли китобида зардўзлик хунарининг ташкил этилиши, сарой зардўзлик устахоналари, хусусий устахоналар, зардўзлик учун зарурий ашё ва асбоб-ускуналар, маҳсулот ишлаб чиқариш техникаси, зардўзлик нақшлари ва уларнинг тузилишлари ҳақида фикрлари билдирилган. Шунингдек, мазкур китобда зардўзликка оид барча хом ашё ва жиҳозлар рангли ҳамда тасвирий лавҳалар мисолида келтирилган. Қ.Қосимовнинг «Наққошлик» номли қўлланмасида наққошлик тўғараги

раҳбарига тўғарак ишини ташкил этиш ва ўтказишда амалий ёрдам берилади. Китобдаги методик тавсиялар ва иллюстрация материаллари ўқувчиларга наққошлик санъатининг жозибасини аниқлаш ва уларда ана шу санъат сирларини ўрганишга қизиқиш уйғотиш имконини беради.

Маҳмуд Усмоновнинг «Санъатим-саодатим» номли китобида ганчкорлик санъати Ўзбекистон меъморчилиги салномасида муҳим ўрин тутиши ҳақида ёзилган. Кўхна тарих ёдгорликлари бўлмиш осори атиқаларни кузатар эканмиз, ўймакорлик санъати оддий пахса деворлардан бошланиб, кейинроқ ганчкорий безакларга ўтганини кўрамиз. Бизнинг давримизга келиб ганчкорлик амалий безак санъатига талаб ва эҳтиёж кун сайин ортиб бормоқда. Мазкур китобда атоқли санъаткор Маҳмуд Усмоновнинг ижодий йўли, шогирд тарбиялашдаги фаолияти, ҳаёт тажрибалари ҳақида фикрлар билдирилган.

Шарқшунос олим ва шоир Маҳмуд Ҳасаний қирқдан ортиқ илмий, таржима ва табдил асарларнинг муаллифидир. Унинг «Одоб бўстони ва ахлоқ гулистони», «Одобнома» рисоалари одоб-ахлоқ масалаларини ўз ичига олган ҳикмат, ҳикоят ва масаллардан ташкил топган. Таржимоннинг ушбу китоблари узоқ йиллик меҳнат самараси бўлиб, ҳали ҳеч ерда нашр қилинмаган кўплаб қўлёзма асарлардан саралаб таржима қилинган.

Олима Ойниса Мусурмонова ўзининг «Маънавий кадриятлар ва ёшлар тарбияси» номли қўлланмасида умумий таълим мактабларида адабиёт ва турмуш одоби фанларини ўқитиш жараёнида умуминсоний ва миллий кадриятлар муштараклигини таъминлаш замирида юқори синф ўқувчилари маънавий маданиятини шакллантиришнинг илмий-назарий ва методик асосларини ёритган.

Таржимон Ш.Шомухамедовнинг «Донолар бисотидан» номли китобига киритилган пурҳикмат байтлар жаҳон адабиёти хазинасига ажойиб дурдоналар қўша олган форс-тожик (классиклари) намоёндалари, улуғ файласуф шоирлар, доно боболаримиз бисотидан олинган. Унда Абулқосим Фирдавсий, Саъдий Шерозий, Хусрав Деҳлавий, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий каби мутафаккир олимлар инсон табиатининг мусаффолиги, инсон хулқининг юксаклиги учун курашишимизда бизнинг сафимизда елкадош бўлиб турадилар.

Матлаббека Улуғбек қизининг «Ҳикматлар гулдастаси» номли китоби халқ ҳикматлари ва мақолларидан иборат бўлиб, у ёшлар тарбиясида муҳим аҳамият касб этади. Кекса муаллима ва тарбиячи Матлаббека Улуғбек қизи халқ орасида юрган ҳикматли сўзлар ва мақолларни ушбу китобга жамлаган. Унда ахлоқ-одобга доир муаммолар ечими ўз ифодасини топган. Шунингдек, муаллиф ўз фикр дурдоналарини ҳам мазкур мажмуага киритган.

Улфат Маҳкамов ўзининг «Ахлоқ-одоб сабоқлари» номли асарида мустақил Ўзбекистонни буюк давлатлар орасидан жой олишида, ёшларни маънавий етук шахс сифатида тарбиялашда зарур бўлган иймон, эътиқод,

инсонпарварлик, Ватанга меҳр-муҳаббат сингари инсоний фазилатлар - ахлоқ-одоб сабоқлари ҳақида қизиқарли ҳикоя қилади.

Ҳ.Узоқов, Э.Ғозиев ва Л.Ориповаларнинг «Оила этикаси ва психологияси» қўлланмаси ва «Оила ахлоқи ва одоби» номли китобида Урта Осиё мутафаккирларининг оила ахлоқи ва одобига, тарбиясига доир қарашларни акс эттирган айрим асарларидан парчалар келтирилган.

Олим А.Қ.Мунавваровнинг «Оила педагогикаси» номли китобида оилавий тарбия самарадорлигини оширишда ўзбек халқ педагогикаси ва анъаналарининг ижтимоий-тарбиявий аҳамияти очиб берилган. Ўзбек оилаларининг тарбия бериш имкониятлари ва таъсир кўрсатиш воситалари, шунингдек, умумий ва хусусий томонлари шу кун талаби асосида ёритилган. Ҳозирги замон ўзбек оилалари тарбияси самарадорлигини оширувчи йўл ва воситалар имконият даражасида кўрсатилган ҳамда тавсиялар берилган.

Малла Очилов ўзининг «Муаллим - қалб меъмори» номли китоби билан ўзбек педагогикаси равнақиға жуда катта ҳисса қўшган. Унинг маънавий-ахлоқий, маънавий-маърифий тарбия масалаларига бағишланган монография ва ўқув қўлланмалари, илмий мақолалари ва таржима асарлари педагогика жамоатчилиги ҳамда кенг халқ оммасига маълум.

«Муаллим - қалб меъмори» номли сайланмасига олимнинг илмий-амалий жиҳатдан мукамал ишлари жамланган. Хусусан, ўқитувчи одоби, педагогик таълим, камолот қирралари ҳамда педагогика тарихига оид қатор педагогик маълумотлар келтирилган.

Малла Очилов ва Нигора Маллаевна Очиловаларнинг «Ўқитувчи одоби» номли қўлланмасида Марказий Осиёда муаллимлик касб одобининг тарихий илдизлари, ўқитувчининг муҳим ахлоқий фазилатлари, касб одобининг тузилиши, педагогик фаолиятининг ахлоқий тавсифи ёритилган. Таълим-тарбия жараёнида муомала одоби қоидаларини баён этишга кўпроқ эътибор берилган.

Малик Муродовнинг «Олтин сандиқ очилди» номли китобида ўзбек халқ оғзаки ижоди, халқ педагогикаси ҳамда Шарқ алломаларининг ахлоқ-одоби, тарбияси ҳақидаги асарларидан келиб чиқиб, ибратли фазилатлар, хислатлар қандай бўлиши кераклиги ҳақида ўзига хос бир тарзда сўз юритилади.

А.Ҳаққуловнинг «Таъмир санъати» номли китобида ғоят муҳим мавзу - тарихий-маданий ёдгорликларни қадрлаш ва уларни келгуси авлодларга бекаму кўст етказиб бериш масаласи кўтарилади. Китоб, асосан муаллифнинг таъмир соҳасида узоқ йиллар давомида олиб борган кузатишлари заминида тугилган мақолалардан тузилган. Бу мақолаларда Самарқанднинг қадимий

ёдгорликларини тарихимизда тутган ўрни, таъмир санъатининг мураккаб муаммолари ҳақида қизиқарли ҳикоя қилинади. Бундан ташқари, мазкур тўпламда ўқувчи учун ибратли ва бевосита ёдгорликлар тақдири билан боғлиқ бўлган ривоятлар ҳам келтирилган.

Ўзбекистон психолог олимларининг ҳам кўплаб илмий-тадқиқот ишларида педагогик жараёнда устоз-шогирд ўртасидаги муносабатлар ўрганилган. Бундай ишларга профессор Э.Ғозиев, В.М.Каримова раҳбарлигида тайёрланаётган диссертацияларни мисол келтириш мумкин. Э.Ғозиев бошчилигида олиб борилаётган илмий-тадқиқот ишлари орасида касб-ҳунар коллежлари ишлаб чиқариш усталарининг ўқувчиларга психологик таъсир кўрсатиш хусусиятларини ўрганишга бағишланган А.Ғ.Раҳмонов ишларини ҳам мисол келтириш мумкин. Ушбу ишнинг мақсади ва тадқиқот предмети касб-ҳунар коллежи ўқувчиларини касбга мослашиш жараёнида ишлаб чиқариш таълими усталари билан ўзаро муносабатлари педагогик-психологиянинг ишончли тестлари ва услублари воситасида текширишдан иборатлиги аниқланган. Шунингдек, профессор В.М.Каримова раҳбарлигида тайёрланган диссертацияда устоз-шогирднинг ўзаро муносабатларига оид ижтимоий-психологик феноменлар мустақил тадқиқотнинг предметига айлантирилиб, уларнинг механизмлари, устознинг шогирд билан самарали коммуникатив фаолиятининг мезонлари аниқланган.

Илмий таҳлиллар шундан далолат берадики, таълим-тарбия муассасаларида кичик мутахассислар тайёрлаш учун «Устоз-шогирд одоби» анъаналарини ўрганиш ва ўргатиш масалалари тадқиқотчилар диққат марказидан четда қолган кўринади. Шу боис, ушбу муаммонинг ечимини топишни мақсад қилиб қўйиш лозим бўлди. Бунда, ўрганилаётган муаммо касб-ҳунар коллежларида ўқитиладиган амалий безак санъати йўналиши негизида ишлаб чиқилган «Устоз-шогирд одоби» махсус курси ўқув дастурига асосланган ҳолда мукамал ўқув-услубий мажмуани яратиш мақсад этиб қўйилди.

Амалий безак санъати - безак санъати; ижтимоий ва шахсий турмушда амалий аҳамиятга эга бўлган буюмлар тайёрлаш ва кундалик турмуш ашёлари (асбоб-анжомлар, мебель, мато, меҳнат қуроллари, кийим-кечаклар, тақинчоқ, ўйинчоқлар ва бошқалар)ни бадиий ишлаш билан боғлиқ ижодий меҳнат соҳаларини ўз ичига олади.

Шунингдек, таҳлиллардан шу нарса маълум бўлдики, касб-ҳунар коллежларида ўқитиладиган амалий безак санъати йўналиши бўйича ҳам алоҳида илмий тадқиқот ишлари олиб борилмаётганлигидан далолат беради.

Амалий безак санъати йўналишидаги касб-ҳунар коллежларига оид махсус фанлар, жумладан «Устоз-шогирд одоби» махсус курси ўқув дастурининг таҳлили шуни кўрсатадики, Ўрта Осиёда касб-ҳунарни ўрганишда «Устоз-шогирд одоби» анъаналари азал-азалдан маданий, маънавий мерос сифатида ажоддан-авлодга ўтиб, улуғланиб келинган. Шу боис, у ҳозирги давр педагогикаси ва методикасининг долзарб услубий муаммоларидан бири ҳисобланади.

2.Устоз ва шогирд одоби анъаналари мезонлари. Ўзбекистон халқининг тарихи, кадриятлари, илм-фан, маданият дурдоналарини ҳар томонлама илмий ўрганиш ва таҳлил этиш ғоят муҳимдир. «Бугун бизнинг олдимизда шундай тарихий имконият пайдо бўлдики, - деган эди Президентимиз И.А.Каримов, - биз босиб ўтган йўлимизни танқидий баҳолаб, миллий давлатчилигимиз негизларини аниқлаб, буюк маданиятимиз томирларига, қадимий меросимиз томирларига қайтиб, ўтмишдаги бой анъаналарни янги жамият қурилишига татбиқ этмоғимиз керак». Шу мақсадда республикамиз ҳукуматининг қатор ҳужжатлари Ватанимизни ҳар томонлама жаҳон андозалари асосида ривожланишига қаратилмоқда. Жумладан, ёшларга таълим-тарбия беришда маданиятимиз, кадриятларимиз, миллий санъатимиз намуналаридан, ота-боболаримиз томонидан яратилган ва бутун жаҳонга машҳур бўлган ажойиб санъат намуналаридан кенг фойдаланишга катта аҳамият берилмоқда. Шу маънода Республика ҳукумати томонидан, таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиш мақсадида 1997 йили «Таълим тўғрисида» ги қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» қабул қилинди. Унда «Ўзбекистон Республикасининг таълим соҳасидаги сиёсатини, умуминсоний кадриятлар, халқнинг тарихий тажрибаси, маданияти ва фан бобидаги кўп асрлик анъаналари, жамиятнинг истиқболдаги ривожланишини ҳисобга олган ҳолда юргизилади, дейилган.»

Бизнинг илмий изланишларимиз шуни кўрсатадики, қадимда, ажодларимиз уста-шогирд анъаналари асосида ёшларга ҳунар ўргатиш бўйича бой тажрибага эга бўлганлар. Лекин, биз кейинги вақтларда ажодларимизнинг бой меросдан, ҳамда тажрибаларидан тўлиқ фойдалана олмаяпмиз. Шулардан бири устоз-шогирд анъаналарини чуқур ўрганмаганлигимиздир. Аждодларимиз тажрибалари ёритилган адабиётларни ҳам етарли деб бўлмайди. Бундан ташқари ажодларимиз бой тажрибаларини ҳозирда ҳунар ўргатилаётган жойларда, чунончи; олий ўқув юртларида, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларида, шахсий уста-шогирд анъанаси асосида ўргатаётган устахоналарда устоз-шогирд одоби тўлиқ ўргатилмаслиги, ўқувчи-ёшларимизни ахлоқ-одобига ва билим даражасига,

умуман, уларнинг маънавиятини шакллантиришга салбий таъсир этаётганлигининг гувоҳи бўламиз. Шунинг учун аجدодларимиз қолдирган маънавий меросдан тўғри ва унумли фойдаланиш, чунончи, ишлаб чиқарилган «Устоз ва шогирд одоби анъаналари» асосида ўқувчи-ёшларнинг шахсий ва касбий фазилатларида қуйидаги ижобий ўзгаришлар рўй беради: аجدодларимиз маънавий меросига бўлган ҳурмат-эътибори кучаяди; ўз ота-онасига, устозига, ўртоқларига, хуллас, инсонларга бўлган ҳурмати ошади. Уларнинг шу ҳунарни қиёмига етказиб ўрганишларида асос бўлиб хизмат қилади.

«Устоз ва шогирд одоби анъаналари» мавзуси ёритилган 16 та кўرғазмали қуролдан иборат тўплам олий ўқув юртлари, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасалари, мактабларда синфдан, мактабдан ташқари муассасаларда ташкил этилган ҳунармандчилик устахоналарида ва бошқа муассасаларда фойдаланилса мақсадга мувофиқ блар эди. Ушбу устоз ва шогирд одоби анъаналари мезонларини маънавият хоналарида, устахоналарда, ижодиёт хоналарида деворий кўрғазма сифатида қўллаш мақсадга мувофиқдир. У ҳар бир касб-ҳунар ўрганаётган шогирдларнинг ёнида бўлиши лозим.

Шогирднинг одоб қондаси

1. Уз ишига яхши муносабатда бўлиш, яъни ўз касбини севиш
2. Уз ишига эътиқод қўйиш ва унга ишониш
3. Устоз олдида ҳокисор бўлиш, ўзининг салбий одатини тарк этиш
4. Кўриш лозим бўлмаган ҳамма нарсалардан нигоҳини олиб қочиш
5. Эшитиши мумкин бўлмаган барча нарсаларга кулоқ солмаслик
6. Барча нолайиқ ишлардан қўл тортиш
7. Устозга зид бўлган кишилар билан муомала қилмаслик

Шогирднинг устоз олдидаги бурч ва вазифалари

1. Устозга итоатли бўлиш
2. Устоз анъаналарини давом эттириш
3. Устознинг панд насихатларига амал қилиш
4. Устозга тақлид қилиш
5. Сабр-тоқатли бўлиш
6. Иродали бўлиш
7. Устознинг юзини ерга қаратмаслик, аксинча унинг обрўсини

кўтариш

8. Устоз шаънига илиқ сўзлар айтиш
9. Устознинг душмани билан дўст тутинмаслик
10. Устознинг оила аъзоларини ҳурмат ҳилиш

11. Устознинг қариндош уруғларини ҳурмат қилиш
12. Устознинг рухсатисиз ҳеч нарсага қўл теккизмаслик
13. Бировнинг нарсасига қўз олайтирмаслик
14. Устозга чексиз ҳурмат билан муносабатда бўлиш

Шогирднинг энг яхши хислатлари

1. Устоз қабулига кирганда ёки устозни кўрганда биринчи бўлиб салом бериш
2. Устознинг олдида кам гапириш ва бошини эгиб туриш, кўзни ҳар томонга югиртирмаслик
3. Агар маслаҳат сўрамоқчи бўлса, олдин устоздан ижозат олиш
4. Устоз жавоб айтганда эътироз этмаслик
5. Устоз олдида бошқаларни ғийбат қилмаслик
6. Утириб-туриш одобини тўлиқ сақлаш

Шогирдлар руҳий оламининг муҳим замини

Ватанпарварлик, ўртоқлик, дўстлик, ҳамкорлик, ҳамжиҳатлилик, садоқат, меҳр-мурувват, касб танлаш имкониятини, миллий ифтихор, инсонпарварлик, хушмуомалалик, озодалик, покизалик, самимийлик, зийраклик, ташаббускорлик, инсофлилик, ростгўйлик, ор-номуслилик, андишалик, катталарни ҳурмат қилиш, соф муҳаббатни қадрлаш, вазминлик, тўғрилиқ, миллатларни ҳурмат қилиш, ота-онани ҳурмат қилиш

Шогирднинг бир-бирига муносабатлар мезони

1. Узаро кўркам хулқ билан самимий муносабатларда бўлиш
2. Интизомли бўлиш
3. Бир-бирининг айбини ошкор қилмаслик
4. Эринчоқ ва ялқов бўлмаслик
5. Дўстининг омонатига хиёнат қилмаслик, зиён-заҳмат етказмаслик
6. Мунофиқ ва риёкор бўлмаслик, адоват, хасад, ғийбат, ифво қилмаслик, ёлғон сўзламаслик
7. Бир-бирига ёрдам бериш
8. Дўстининг муваффақиятидан қувониш

Устознинг шахсий фазилатлари

Саҳийлик, одоблилик, меҳр-мурувватлилик, марҳаматлилик, очиқ юзлилик, ширин муомалалилик, сабр-тоқатлилик, талабчанлик, ифбатлилик, итоатлилик, қаноатлилик, тўғри сўзлилик, поклик, мулойимлик, ростгўйлик, ўртоқлик, дўстлик, ҳамкорлик, ҳамжиҳатлилик, садоқатлилик, ватанпарварлик, инсонпарварлик, самимийлик, озодалик, покизалик, зийраклик, ташаббускорлик, инсофлилик, ор-номуслилик, андишалик, катталарни ҳурмат қилиш, соф муҳаббатни қадрлаш, вазминлик,

миллатларни ҳурмат қилиш, ота-онани ҳурмат қилиш, меҳр-шавқатлилик ва бошқалар.

Устознинг касбий фазилатлари

Осон йўл билан мураккаб билимларни шогирдларга ўргата олиши (уқувчанлик); барча ҳунар ва фан турлари юзасидан муайян билимга эга бўлиш; қисқа дақиқаларда шогирдларни идрок қила олиш фазилати; шогирдларни уюштира олиш ва бошқариш истеъдоди; ихчам ва маъноли, оҳангдор, муайян ритм, темп, частотага эга бўлган нутқ; ўзининг шахсий хусусияти, билимдонлиги, ақл-фаросатлилиги, мустаҳкам иродаси билан обрў орттириши, уқувчанлиги, муомала ва мулоқот ўрната олиш; инсоннинг қиёфаси, ҳаракатлари ва қилган ишлари асосида келажагини оқилона тасаввур қилишдан башорати; бир неча объектларга бир даврнинг ўзида шахсий муносабатни билдириш уқуви; имон-эътиқодга, фаол ҳаётий жараёнларга йўналтириш қобилияти; ташаббусга, ижодга илҳомлантира олиш; билимдонлик, таълим ва тарбия ишларини олдиндан айта олиш, тадқиқотга лаёқатлилик, яъни ўз ҳунарига янгиликлар кирита олиш, ўз ҳунарига қизиқиши ва уни ёшларга сидқи дилидан ўргата олиш; соҳаси бўйича ўздан кейин содиқ шогирдлар қолдириши ва бошқалар.

Устознинг шогирдлари, ота-оналарига бўлган муносабати

1. Фарзандга ҳунар ўргатиш учун зиммасига олган вазифасини бажариш
2. Уз ваъдаси устидан чиқиш
3. Ота-онага фарзанднинг қобилияти, ҳулқ-одобини тўғрисида очик гапириш:

Ота-оналарнинг устозга бўлган муносабати

1. Устозга мурувват кўрсатиш
2. Устознинг фарзандига берган танбеҳини тўғри тушуниш
3. Фарзандининг ҳунар ўрганишида керакли нарсаларни етказиб бериш
4. Устозни рози қилиш

Ҳунармандларнинг одоб қондаси

1. Уз ҳунарини ифлос ва шубҳали даромадлардан асрайдилар
2. Ҳунарни бойлик орттириш манбаи деб эмас, балки ҳаётда муносиб ўрин эгаллаш мақсадида ўрганадилар
3. Ўз ишининг усталарига доим ҳурмат ва эҳтиромда бўладилар
4. Нопок йўллар орқали бойлик тўпловчилар билан алоқа қилмайдилар
5. Ишда камчиликка йўл қўймайдилар ва танланган касбларга бефарқ бўлмайдилар

6. Маҳсулотларнинг асл баҳосини билмаганлар билан тўғри муомалада бўлиш

7. Агар олди-берди тарози билан боғлиқ бўлса кам бермаслик ва кўп хақ

олмасликка интиладилар

8. Агар иш ҳисобчи билан битадиган бўлса, ўзларининг хиссасидан юқори қўймайдилар

Хунармандларнинг касб маданияти

1. Хунарни жамият тараққиётига ҳисса қўшиш мақсадида ўрганиш

2. Хунарни меҳнатсиз даромадлардан асраш

3. Устозлар анъанасига эҳтиромда бўлиш

4. Меҳнатсевар бўлиш

5. Интизомли бўлиш

6. Муваффақиятсизликлардан тушкунликка тушмаслик

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ.

1. Устознинг шахсий фазилати ?

2. Устознинг касбий фазилатларини сананг?

3. Мулойимлик деганда нимани тушунасиз?

4. Ватанпарварлик туйғуси деганда нимани тучинасиз?

5. Устоз ҳақида ривоятлар биласизми?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Булатов С.С. Устоз-шогирд педагогикаси. Монография. Тошкент-2020 йил.

2. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. Ўқув қўлланма. – Тошкент: ТДПУ, 2003 - 174 б.

3. Ахлидинов Р.Ш. Социально-педагогические основы управления качеством общего среднего образования (на матер. Национал. программы по подготовке кадров): Автореф. дис. ... докт.пед.наук. – Т.: 2002. – 44 с.

4. Толипов Ў.Қ. Олий педагогик таълим тизимида умуммеҳнат ва касбий кўникма ва малакаларни ривожлантиришнинг педагогик технологиялари: Дис. ... пед. фан. док. – Тошкент: 2004. - 314 б.

5. <http://www.istedod.uz/>

6. <http://www.pedagog.uz/>

V. ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилидаги шарҳи	Инглиз тилидаги шарҳи
Академизм	академик услубга оид бадиий йўналиш.	academic style of art direction
Аллегория	мажозий тасвир	word picture
Алфреско	деворий расм ишлаш усулларидан бир тури.	the wall is a type of image processing methods
Анимал жанр-	Ҳайвонот дунёсини, жониворларни тасвирловчи тасвирий санъат тури	wildlife, fine arts jonivorlarnitasvirlovchi
Антик санъат	қадимги деган маънони билдиради. Қадимги Юнон, Рим санъати	the oldest means. In ancient Greek, Roman art
Атлант	осмон гумбазини елкасига кўтариб турувчи қадимги Юнон афсонавий паҳлавони.	he vault of heaven on his shoulder and carrying an ancient Greek mythical hero.
Атрибуция	асарнинг ким, қачон, қаерда яратганлиги ва бошқа белгиларини аниқлаш	work who, when, where and made other signs
Алгоритм	Модул таълими таркибий бўлақларининг ўзаро жойлашиши ҳамда технологик жараёни амалга ошириш кетма-кетлигининг аввалдан белгиланган тартиб-қоидалари	Rules initially established to realize an interposition of parts of module education and sequence of technological process
Аралаш модел	Масофавий таълимнинг турли шакллари, бир неча шаклларнинг интеграциясига асосланган модел	Model based on various forms distance learning and integration of some forms
Аралаш ўқитиш	Онлайн ўқув материаллари ҳамда ўқитувчи раҳбарлигида гуруҳда таълим олишга асосланган ўқитиш шакли	A form of teaching based on a group learning under the supervision of a teacher using online study materials
“Ассесмент” технологияси	Талабаларнинг билим, кўникма ва малакалари даражасини ҳар томонлама, холис баҳолаш имкониятини	A set of assignments intended for comprehensive assessment of skill and competence

	таъминловчи топшириқлар гўплами	level of students
Ахборотли лойиҳалар	Ўқув жараёнини ташкил этиш ёки бошқа таълимий характерга эга буюртмаларни бажариш мақсадида назарий ахборотларни йиғишга йўналтирилган лойиҳалар	Projects intended for collecting theoretical information aiming at realization of scientific projects or organization of educational process
Валидация	Таълим маҳсулоти, таълим хизматлари ёки таълим тизими истеъмолчилари эҳтиёжларининг қондирилиши	Satisfaction of interests of customers in educational and service system
Вебинар технология	Веб технологиялар асоси (онлайн тадбирлар ва таълим воситалари ёрдами)да ташкил этиладиган семинар, конференция, баҳс-мунозара, учрашув, тақдимот, тренинг, турли воқеа ёқ ҳодисалар бўйича Интернет тармоғи орқали ташкил этиладиган тўғридан тўғри узатиладиган лавҳа (трансляция)лар	Broadcasting organized via Internet transmitting live seminars, conferences, debates, presentations, negotiations, meetings, trainings, various events with the help of Web technologies
Графика	Санъатнинг кенг тарқалган турларидан бири. Бу санъатга оддий қора қаламда чизилган сурат, мавзули композиция, Китобга ишланган турли суратлар, безак расмлардир.	Art is one of the common types. This simple drawing qoraqalamda art images, thematic composition, Shtobga made a variety of paintings, decorative pictures.
Гризайл	(Французча <i>gris</i> – бир хил рангда мўйқалам ёрдамида бажарилган тасвирий асар)	(French gris - works of art using the brush in a different color)
Дарс ишланмаси	Таълимий мазмунга эга лойиҳа ва ўқитувчи томонидан тузилиши мажбурий бўлган ҳужжат	An obligatory document completed by a teacher and a project that has educational essence
Дастурий таълим	1) ўқитишнинг талаба, талабалар эҳтиёжи, қизиқиши, билими, дунёқараши, улар томонидан ўқув материал-ларини ўзлаштиришда дуч келиш	1) education organized considering interests and needs, outlook of students, problems that appear in assimilation of study materials by students, and

	эҳтимоли бўлган муаммолар, ўқув фанининг имкониятларини инобатга олган ҳолда ташкил этиладиган таълим; 2) педагогик технологияларидан бири	opportunities of the academic subject; 2) one of the pedagogical technologies
Дизайн	расм чизиш маъносини билдиради, «Дизайн» – форма яъни, шакл яратиш тушунчасини беради.	drawing means, Design - that is, the concept of form.
Драматик ўйинлар	Психологик ҳамда ижтимоий масалаларни ҳал қилишга йўналтирилган ўйинлар	Games intended for solving psychologic and social issues
Дидактик ўйинлар	Ўрганилаётган объект, ҳодиса, жараёнларни моделлаштириш асосида талабаларнинг билишга бўлган қизиқишлари, фаолликларини оширадиган ўқув фаолияти тури	A type of a study activity that increases activeness, interest of students in getting knowledge based on the modeling of processes, events, objects that are being studied
Ижодий лойиҳалар	Индивидуал ёки ҳамкорлик асосида ижодий характерга эга янги таълим маҳсулотлари (ижодий ҳисобот, кўргазма, дизайн, видеофильм, нашр ишлари – китоб, альманах, буклет, альбом, босма ва электрон журнал, компьютер дастурлари кабилар)ни яратишга йўналтирилган лойиҳалар	The projects intended to creat new educational products (activity report, exhibition, design, videofilm, publishing works: books, literary miscellany, pamphlets, albums, printed and electronic journals, computer programmes) that have creative characteristics based on cooperation and individual activity
Имитацион ўйинлар	Ишлаб чиқариш корхоналари, иш ўринлари, фирмалар, ташкилотларда ходимлар томонидан амалга ошириладиган фаолиятни имитациялаш (тақлид қилиш, кўчириш) асосида талабаларни муайян амалий	Activities aimed at effective preparing students for certain activities based on imitation of activity carried out by employees of organizations, companies, factories

	ёки касбий фаолиятга самарали тайёрлашга йўналтирадиган ўйинлар	
Инвигилатор	Масофавий таълим асосида ташкил этиладиган ўқитиш натижаларини назорат қилувчи мутахассис-педагог	A specialist-pedagog who controls the results of teaching in the frames of distance learning
Индивидуал таълим	Таълим жараёнида ўқитувчининг фақатгина бир нафар талаба билан ёки талабанинг таълим воситалари (адабиётлар, компьютер, телевидение, радио ва б. ахборот технологиялар) билан ўзаро ҳамкорлиги асосида ўқув материал-ларининг ўзлаштирилишини таъминлашга йўналтирилган таълим	Education aimed at developing of mastering skills of a student in cooperatuion with a single student or educational means (literature, computer, television, redio, etc.) during educational process
Инновацион таълим	Талабада янги ғоя, меъёр, қоидаларни яратиш, ўзга шахслар томонидан яратилган илғор ғоялар, меъёр, қоидаларни табиий қабул қилишга оид сифатлар, малакаларни шакллантириш имкониятини яратадиган таълим	Education that allows to develop skills and qualities f a student
Инновацион фаолият	Янги ижтимоий талабларнинг анъанавий меъёрларга мос келмаслиги ёки янги шаклланаётган ғояларнинг мавжуд ғояларни инкор этиши натижасида вужудга келадиган мажмуали муаммоларни ечишга қаратилган фаолият	An activity carried out for solving a set of problems that occur as a result of rejecting new developing ideas or inappropriateness of new social requirements to traditional standards
Инновация	Муайян тизимнинг ички тузилишини ўзгартиришга қаратилган фаолият	An activity aimed at changing the internal structure of a certain system
Интерфаол	Талабаларнинг билим,	The education based on

таълим	кўникма, малака ва муайян ахлоқий сифатларни ўзлаштириш йўлидаги ўзаро ҳаракатини ташкил этишга асосланувчи таълим	organization of interaction in mastering by students certain moral qualities, skills and knowledge
Ишбилармонлик ўйинлари	Маълум фаолият, жараён ёки муносабатлар мазмунини ёритиш, уларни самарали, тўғри, оқилона уюштиришга доир кўникма, малака ва сифатларни ўзлаштириш мақсадида ташкил этиладиган ўйинлар	Activities organized in order to master skills in running a certain activity, process or relationships and their effective and proper organization
“Кейс-стади” технологияси	Муаммоли вазият; талабаларда аниқ, реал ёки сунъий яратилган муаммоли вазиятни таҳлил қилиш орқали энг мақбул вариантларини топиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қиладиган технология	A technology that forms skills in searching for proper variants by analyzing created or authentic dilemma (problematic situation) or problems
Компьютер таълими	Талабаларнинг ўқиш, мустақил таълим ва ўз-ўзини назорат қилишни ўз ичига оладиган билиш фаолиятини бошқаришда педагогнинг ахборотларни тўплаш ва узатишдан иборат фаолиятининг модели сифатида компьютер техникаси, телекоммуникация воситалари ҳамда дастурий-методик таъминот асосида ташкил этиладиган таълим	The education organized based on the computer technologies, telecommunication means and programme and methodological provision as an activity model of a pedagogue that comprises collecting and transferring information in controlling the activity of an independent education and self-control of students
Компьютер таълими технологиялари	Талабаларнинг ўқиш, мустақил таълим ва ўз-ўзини назорат қилишни ўз ичига оладиган билиш фаолиятини бошқаришда педагогнинг ахборотларни тўплаш ва узатишдан иборат фаолиятининг модели	A set of forms, means and methods of education organized based on the computer technologies, telecommunication means and programme and methodological provision as an activity model of a

	сифатида компьютер техникаси, телекоммуникация воситалари ҳамда дастурий-методик таъминот асосида ташкил этиладиган таълимнинг шакл, метод ва воситалари мажмуи	pedagog that comprises collecting and transferring information in controlling the activity of an independent education and self-control of students
Консорциум	Масофавий таълимни ташкил этувчи икки университетдан иборат бирлашма	A union of two universities that organize a distance learning
Лойиҳалаш	Бошланғич маълумотлар, аниқ белгиланган вақт, махсус танланган шакл, метод ва воситаларга таяниб, кутиладиган натижани тахмин қилиш, башоратлаш, режалаштириш орқали аввалдан фаолият моделини тузиш, фаолият ёки жараён мазмунини ишлаб чиқишга қаратилган амалий ҳаракат	An action aimed at developing the essence of an activity or process, activity model by assuming, predicting, planning an expected result based on the initial information, specifically chosen form, method and means
Лойиҳа	Аниқ режа, мақсад асосида унинг натижаланишини кафолатлаган ҳолда педагогик фаолият мазмунини ишлаб чиқишга қаратилган ҳаракат маҳсули	A result of an action aimed at developing the essence of pedagogical activity based on a certain plan, aim and by guaranteeing its effectiveness
Лойиҳа методи	Ўқув жараёнини индивидуаллаштириш, талабанинг ўзини мустақил намоён қилишини режалаштириш, ўз фаолиятини оқилона ташкиллаштириш ва назорат қилиш имкониятини берадиган таълим методлари мажмуи	A set of educational methods that allow individualization of educational process, independent planning of students' performance, control and proper organization of an activity
Лойиҳа таълими	Таълимий характердаги аниқ режа, мақсад асосида унинг натижаланишини кафолатлаган ҳолда педагогик фаолият мазмунини ишлаб чиқишга	Education aimed at developing the essence of pedagogical activity by guaranteeing the effectiveness of a plan and aim that have educational

	йўналтирилган таълим	characteristics
Масофавий таълим	Муайян нуқтадан ахборот-коммуникация воситалари (видео, аудио, компьютер, мультимедиа, радио, телевидение ва б.) ёрдамида таълим хизматларини кўрсатиш, таълимий маҳсулотларни тарқатиш ва етказиб беришдаи анъанавий ҳамда инновацион шакл, метод, воситаларга асосланган ҳолда таълим ресурсларидан фойдаланишга йўналтирилган таълим	Education aimed at using study resources based on innovational form, method and means in organizing study services, expanding and delivering study products with the help of certain information communication means (video, audio, computer, multimedia, radio, television, etc.)
Масофавий таълим технологиялари	Таълимнинг белгиланган мазмун асосида амалга оширилишини таъминлашга йўналтирилган шакл, метод ва воситалар мажмуасидир	A set of forms, methods and means used for increasing effectiveness of education and educational process
Мато	рангтасвир асарини ишлашда фойдаланадиган материал.	the operation of the painting material
Маҳорат дарслари	Очиқ ташкил этилиб, илғор педагогик тажрибаларни тарғиб этишга йўналтирилган самарали ўқитиш шакли	An effective form of teaching organized to spread progressive pedagogical experiences
Модератор	Масофавий таълим негизида ташкил этилаётган семинар, тренинг, давра суҳбати ва форумларга бошчилик қилувчи (бошқарувчи) педагог	A gedagog leading seminars, trainings, debates and forums organized in the frames of distance learning
Моделлаштириш	Ҳодиса, жараён ёки тизимнинг умумий моҳиятини тўла ёритувчи моделни яратиш	Developing a model that discloses principal essence of an event, process and system
Модел	Реал, ҳақиқатда мавжуд бўлган объектнинг соддалаштирилган, кичрайтирилган (катталаштирилган) ёки унга ўхшаган нусхаси	A simplified or lessened copy of a real and authentic object
Модернизация	Объектнинг янги талаблар ва	Renewal of the object

	меъёрлар, техник кўрсатмалар, сифат кўрсаткичларига мос равишда янгиланиши	according to the new requirements, quality indicators and technical regulations
Модул	1) тизим ичидаги ўзаро чамбарчас боғлиқ элементлардан иборат тугун; 2) муайян технологияни ташкил қилувчи таркибий бўлақларни ифодаловчи атама; 3) ўқув материалнинг мантиқан тугалланган бирлиги	1) units that consists of interrelated elements in the system; 2) notion meaning parts that create a certain technology; 3) logically completed units of study materials
Модул таълими	Ўқув жараёнини ташкил этишнинг муайян шакли бўлиб, унга кўра ўқув материали мантиқий тугалланган бирликлари – модулларга асосланган ҳолда маълум босқич ва қадамлар асосида ўзлаштирилади	A certain form of organization of educational process, according to which the logically completed units of study materials are mastered based on the certain stages and steps
Муаммоли вазият	Талабаларнинг маълум топшириқларни бажариш (масалани ечиш, саволга жавоб топиш) жараёнида юзага келган зиддиятни англаши билан боғлиқ руҳий ҳолати бўлиб, у ҳал этилаётган масала билан боғлиқ янги билимларни излашни тақозо этади	It is a psychological state of a student that is related with tension that occurs during a process of accomplishing the assignments, and it requires to master skills, knowledge for successful and effective accomplishment
Муаммоли маъруза	Ўқитувчи томонидан талабани муаммоли вазият, муаммоли масалани ҳал этишга йўналтириш орқали унда билиш фаоллиятини оширишга йўналтирилган маъруза	A lecture aimed at increasing students' study activity in solving an issue or dilemma
Муаммоли таълим	Талабаларда ижодий изланиш, кичик тадқиқотларни амалга ошириш, муайян фаразларни илгари	Education aimed at developing students' competence and skills in carrying out creative

	суриш, натижаларни асослаш, маълум хулосаларга келиш каби кўникма ва малакаларни шакллантиришга йўналтирилган таълим	researches, promoting certain theories, reasoning the results, coming to some conclusions
Муаммоли таълим технологиялари	талабаларда ижодий изланиш, кичик тадқиқотларни амалга ошириш, муайян фаразларни илгари суриш, натижаларни асослаш, маълум хулосаларга келиш каби кўникма ва малакаларни шакллантиришга хизмат қиладиган таълим технологиялари	The technologies that develop students' competence and skills in carrying out creative researches, promoting certain theories, reasoning the results, coming to some conclusions
Муаммо	Ҳал қилиниши муҳим назарий ва амалий аҳамиятга эга бўлган масала	an issue that has practical and theoretical significance and needs to be dealt with or solved
Мустақил таълим	ОТМ талабаларида педагог раҳбарлиги ва назорати остида ўқув ҳамда мутахассислик фанлари бўйича маъруза, семинар ва амалий машғулотларида эгалланган БКМни мустаҳкамлаш, бойитиш, улар томонидан янги БКМни мустақил ўзлаштирилишини таъминлаш, уларни касбий фаолиятни мустақил ташкил эта олишга тайёрлашга йўналтирилган таълим	education aimed at preparing the students of higher educational institutions for independent organization of professional activity, self-mastering and improving skills and competence obtained in lectures, seminars and practical lessons on specialized study subjects under the supervision and control of pedagogs
Новация	Тизимдаги айрим элементларнигина ўзгартиришга хизмат қилувчи фаолият	An activity that serves to change certain elements in the system
Педагогик муаммо	Ҳал қилиниши зарур, бироқ, ҳали ечиш усули номаълум бўлган педагогик характердаги масала	A pedagogical issue that must be solved but has uncertain ways of solution

“Портфолио”	Автобиографик характерга эга ҳужжатлар тўплами	A set of autobiographical documents
Рангтасвир	турли ҳил бўёқлар ёрдамида ишланадиган сурат, асарлар.	converted using different paints picture books
Репетиторлик таълими	Индивидуал таълимнинг энг оммалашган замонавий тури	A modern type of popular individual learning
Рефлекс	ёруғлик ёки ранг шуъласи (у бирор нарсага атрофидаги нарсалардан ёғдуланиб тушади, аксланади).	the lighting or the color of light (what is around it is something moonlight, echoes).
Ривожланиш	Шахснинг физиологик ҳамда интеллектуал ўсишида намоён бўладиган миқдор ва сифат ўзгаришлар моҳиятини ифода этувчи мураккаб жараён	A complicated process of qualitative and quantitative changes in individual's physiological and intellectual development
Ривожлантирувчи таълим	Талабаларнинг ички имкониятлари ривожлантириш ва уларни тўла рўёбга чиқаришга йўналтирилган таълим	Education aimed at revealing and developing students' inner capacities
Ролли ўйинлар	Маълум бир шахснинг вазифа ва мажбуриятларини бажаришдаги руҳий ҳолати, хатти-ҳаракатлар моҳиятини очиб беришга йўналтирилган ўйинлар	Activities that allow to explore the psychological state and actions of an individual when accomplishing the assignments and obligations
Спектр	Бўёқ хиллари, рангларнинг хусусиятлари	Hillary paint color
Сюжетли ўйинлар	Педагогик воқелик, ҳодисалар баёнининг муайян изчиллиги ва унда иштирок этаётган шахслар фаолиятининг ўзаро боғлиқлигига асосланган ўйинлар	Activities that are organized based on the interrelation of activities of individuals who participate in pedagogical situations
Тадқиқот лойиҳалари	Илмий изланиш характерига эга лойиҳалар	Projects that have scientific study characteristics
Таълим жараёнини лойиҳалаштириш	Ўқитувчи томонидан талабанинг муаммони излаш, уни ҳал этиш бўйича фаолиятни режалаштириш ва	A targeted educational activity organized in order to develop students' skills in carrying out

	ташкиллаштиришдан то оммавий баҳолашгача бўлган мустақил ҳаракат қилишини таъминловчи махсус ташкил этилган мақсадли ўқув фаолияти	independent actions to plan and organize activities and its assessment
Таълим инновациялари	Таълим соҳаси ёки ўқув жараёнида мавжуд муаммони янгича ёндашув асосида ечиш мақсадида қўлланилиб, аввалгидан анча самарали натижани кафолатлай оладиган шакл, метод ва технологиялар	Forms, methods and technologies that are used for innovative solutions to existing problems in learning process or educational sphere and that guarantee effective results
Таянч консепт	Назарий ўқув материали (ахбороти)ни графикли тасвир (қисқа хулоса, тушунтирувчи сурат, шартли рамз, схема, жавал, график чизма ва б.)да ифодаловчи консепт	A concept about theoretical learning materials (information) depicted with graphic pictures (brief conclusion, explaining pictures, signs, schemes, charts)
Таълим тизимини модернизациялаш	Жамиятнинг ижтимоий, иқтисодий ва маданий эҳтиёжларини, жамият ва давлатнинг малакали кадрларга, шахснинг эса сифатли таълим олиш бўлган талабини қондириш йўлида узлуксиз таълим тизимини барқарор ривожланишини таъминлаш мақсадида мавжуд механизмнинг қайта ишлаб чиқилиши ёки такомиллаштирилиши	Improving or developing an existing mechanism in order to provide sustainable development of continuous educational system that meets students' needs and interests as well as society's social, economic and cultural and country's skilled personal needs
Технологик модел (паспорт)	Таълим ёки маънавий-маърифий тадбирнинг асосий кўрсаткичлари ва уларнинг технологик тавсифини ёритувчи ҳужжат	A document that reveals main indicators of education or spiritual and educational events and their technological characteristics
Технологик харита	Таълим жараёни бажарувчи ёки маълум объектга техник хизмат кўрсатувчи	A document that comprises all necessary information that is

	педагогларга тақдим этиладиган барча зарур маълумотлар, кўрсатмаларни ўз ичига олган ҳужжат	represented to pedagogues that lead educational process or those who carry out technical services to a certain object
Тьютор	Ўқув курслари учун интерфаол методларни танловчи, маъруза ўқитувчиси билан талаба ўртасида таълимий алоқани ўрнатувчи устоз, мураббий	A teacher, coach who uses interactive methods for courses and establishes learning communication between a student and lecturer
Узоқлаштирилган аудиториялар	Бир олий ўқув юртида ташкил этилаётган ўқув курслари, маъруза ва семинарларнинг ундан узоқ масофада жойлашган таълим муассасаларининг ўқув аудиторияларига телекоммуникация воситалари орқали синхрон телекўрсатув, видеоанжуман ва радио эшиттириш кўринишида узатилиши	A transmission of courses, lectures and seminars to classrooms or lecture halls in remote places organized in universities (colleges) via telecommunication means in the form of synchronous TV or radio programs, video forums
Фасилитатор	Масофавий таълим хизматидан фойдаланаётган гуруҳларнинг фаолиятини натижасини муаммонинг илмий ечимини топишга йўналтирувчи, гуруҳларда юзага келадиган мулоқотни ривожлантирувчи, шунингдек, гуруҳлар фаолиятини холис, самарали баҳоловчи педагог	A teacher who helps to search for scientific solutions to the problem of the results of activities of groups that use distance learning services, and who develops communication occurring in groups, effectively and objectively assesses activity of groups
Франчайзинг	Ўзаро ҳамкор университетларнинг бир-бирларига ўзлари томонидан ташкил этиладиган масофавий таълим курсларини ташкил этиш ҳуқуқининг бериши	Rights that are given by partner universities to other universities for carrying out distance learning courses
Фреска	Лойсувоқ юзасига ишланган деворий сурат	Rapidly converted into the surface of the clay wall
Шахсга	Талабанинг фикрлаш ва	Education aimed at

Йўналтирилган таълим	ҳаракат стратегиясини инобатга олган ҳолда унинг шахси, ўзига хос хусусиятлари, қобилиятини ривожлантиришга йўналтирилган таълим	developing particular characteristics and abilities and personality of a student by considering his thinking and action strategies
Шахсни ривожлантириш	Индивидда вақт нуқтаи назаридан жисмоний ва руҳий ўзгаришларнинг содир бўлиш жараёни	A process of occurring physical and psychological changes in an individual
Эдвайзер	Битирув малакавий иши, курс лойиҳаларининг талабалар томонидан индивидуал, мустақил бажарилиши вақтида методик ёрдам берадиган маслаҳатчи	An advisor who assists in an independent accomplishment of a thesis, course projects by students
Ўйин	Кишилиқ фаолиятининг муҳим тури ҳамда ижтимоий муносабатлар мазмунининг болалар томонидан имитациялаш (кўчириш, тақлид қилиш) асосида ўзлаштириш шакли	An important type of individual's activity and a form or method of mastering by imitating the relationships by children
Ўйин технологиялари (ўйин таълими)	Ижтимоий тажрибаларни ўзлаштиришнинг барча кўринишлари: билим, кўникма, малака ҳамда ҳиссий-баҳолавчи фаолият жараёнини ҳосил қилишга йўналтирилган шартли ўқув вазиятларини ифодаловчи шахсга йўналтирилган таълим (педагогик технология) турларидан бири	One of the types of education (pedagogical technologies) aimed at creating a process of emotional and assessment activity as well as skills and competence that are the forms of mastering various social experiences by a student
Ўқув лойиҳаси	1) талабларнинг муаммоларни излаш, тадқиқот қилиш ва ечим, натижа (ечим)ни маҳсулот кўринишида расмийлаштиришга қаратилган мустақил ўқув фаолиятини ташкил этиш усули;	1) a method of organizing an independent learning activity carried out by students for searching, studying and solving the problems and representing a result in the form of a product; 2) means of learning

	<p>2) назарий билимлар асосида амалий топшириқларни ечишга қаратилган ўқув ҳаракати воситаси;</p> <p>3) ривожлантириш, тарбиялаш, таълим бериш, билимларни бойитиш, мустаҳкамлаш ва малакаларни шакллантиришга йўналтирилган дидактик восита</p>	<p>activities carried out by students for accomplishing the practical assignments based on theoretical knowledge;</p> <p>3) a didactic mean that develops, educates, increases knowledge and develops skills, competence</p>
Ўқув топшириқлари	<p>Ўрганилаётган мавзу бўйича талабалар томонидан ўзлаштирилган билим, кўникма ва малакалар даражасини аниқлашга хизмат қиладиган таълимий вазифалар йиғиндиси</p>	<p>A set of learning assignments that allows to identify the level of knowledge, skills and competence of students on a certain subject</p>
Ҳамкорлик таълими	<p>Ўқув жараёнида талабаларнинг жамоада, кичик гуруҳ ва жуфтликда билимларни биргаликда ўзлаштиришлари, ўзаро ривожланишлари, “педагог-талаба(лар)” муносабатининг ҳамкорликда ташкил этилишини ифодаловчи таълим</p>	<p>Education based on cooperation of a teacher and student, and cooperation of students for mastering learning materials and improving in a team, small groups or in pairs in a learning process</p>
Ҳамкорлик таълими технологиялари	<p>Ўқув жараёнида талабаларнинг жамоада, кичик гуруҳ ва жуфтликда билимларни биргаликда ўзлаштиришлари, ўзаро ривожланишлари, шунингдек, “педагог-талаба(лар)” муносабатининг ҳамкорликда ташкил этилишини таъминловчи таълимий характердаги технологиялар</p>	<p>Educational technologies that allow to establish relationships based on cooperation of a teacher and student, and cooperation of students for mastering learning materials and improving in a team, small groups or in pairs in a learning process</p>

VI. Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 592 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – 507 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажак фаётовон бўлади. 3-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2019. – 400 б.
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2020. – 400 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

6. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
7. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли Қонуни.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июнь “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрель “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарори.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрь “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 май “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июнь “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли Қарори.
14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 август “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармони.
15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрь

“Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони.

16. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 25 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

17. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи “Ўқитувчи ва мураббийлар–янги Ўзбекистонни барпо этишда катта куч, таянч ва суюнчимиздир”. Халқ сўзи газетаси 2020 йил 1 октябрь, №207 (7709).

18. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрь “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарори.

19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 27 февраль, “Педагогик таълим соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4623-сонли қарори.

III. Махсус адабиётлар

20. Abdirasilov S., Tolipov N. Rangtasvir. – Т.: Innovatsiya-Ziyo, 2019.-160 б.

21. Белогуров А.Ю. Модернизация процесса подготовки педагога в контексте инновационного развития общества: Монография. -М.: МАКС Пресс, 2016. -116 с.

22. Гулобод Қудратуллоҳ қизи, Р.Ишмухамедов, М.Нормухаммедова. Анъанавий ва ноанъанавий таълим. – Самарқанд: “Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази” нашриёти, 2019. 312 б.

23. Ибраймов А.Е. Масофавий ўқитишнинг дидактик тизими. методик қўлланма/ тузувчи. А.Е. Ибраймов. – Тошкент: “Lesson press”, 2020. 112 бет.

24. Ишмухамедов Р.Ж., М.Мирсолиева. Ўқув жараёнида инновацион таълим технологиялари. – Т.: «Fan va technology», 2014. 60 б.

25. Муслимов Н.А ва бошқалар. Инновацион таълим технологиялари. Ўқув-методик қўлланма. – Т.: “Sano-standart”, 2015. – 208 б.

26. Образование в цифровую эпоху: монография / Н. Ю. Игнатова; М-во образования и науки РФ; ФГАОУ ВО УрФУ, 2017. – 128 с.

27. Булатов С.С. Устоз-шогирд педагогикаси. Монография. Тошкент-2020 йил.

28. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. Ўқув қўлланма. – Тошкент: ТДПУ, 2003 - 174 б.

29. Ахлидинов Р.Ш. Социально-педагогические основы управления качеством общего среднего образования (на матер. Национал. программы по подготовке кадров): Автореф. дис. ... докт.пед.наук. – Т.: 2002. – 44 с.

30. Толипов Ў.Қ. Олий педагогик таълим тизимида умуммехнат ва касбий кўникма ва малакаларни ривожлантиришнинг педагогик технологиялари: Дис. ... пед. фан. док. – Тошкент: 2004. - 314 б.

31. Олий таълим тизимини рақамли авлодга мослаштириш концепцияси. Европа Иттифоқи Эрасмус+ дастурининг кўмагида. https://hiedtec.ecs.uni-ruse.bg/pimages/34/3_UZBEKISTAN-CONCEPT-UZ.pdf

32. Рўзиев Э.И., Аширбоев А.О., “Мухандислик графикасини ўқитиш методикаси”. –Т.: «Фан ва технология», 2010.

33. Современные образовательные технологии: педагогика и психология: монография. Книга 16 / О.К. Асекретов, Б.А. Борисов, Н.Ю. Бугакова и др. – Новосибирск: Издательство ЦРНС, 2015. – 318 с. <http://science.vvsu.ru/files/5040BC65-273B-44BB-98C4-CB5092BE4460.pdf>

34. Усмонов Б.Ш., Ҳабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: “Tafakkur” нашриёти, 2020 й. 120 бет.

35. Басин, Е. Я. Психология искусства. Личностный подход: учебник для бакалавриата и магистратуры / Е. Я. Басин, В. П. Крутоус. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2016. — 251 с.

34. Исакова М., Хасанов Р., Хайдаров Б., Сулайманов А., Джуманиязова С., Разыков А. Тасвирий санъат. Дарслик. 2 синф. Т., Чулпан. 2018.

35. Исакова М., Хасанов Р., Б.Хайдаров, А.Сулайманов, С.Джуманиязова, Б.Азимов. Тасвирий санъат. Дарслик. 3 синф. Т., Янгиюль полиграф Сервис. 2019.

36. Искусство. – Москва: Издательство «Э», 2016. – 128 с.: ил. – (Энциклопедия быстрых знаний).

37. Канунникова Татьяна Александровна. Методика развития композиционно-образного мышления подростков средствами изобразительного искусства. Автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. пед. наук. Москва - 2017. - 23 стр.

38. Костантино д’Орацио. Таинственный Рафаэль. Издательство Эксмо, Москва, 2018. иллюстрированная, 224 с.

39. Кузиев Т., Абдирасилов С., Нуртаев У., Сулейманов А. Тасвирий санъат. Дарслик. 5синф. Т., Ўзбекистон. 2020.

40. Лаптев А. Рисунок пером. Издательство Эксмо, твердый переплет, 2017. – 144с.

41. Лушников Б. В. Рисунок. Портрет; Владос - Москва, 2008. - 144 с.

42. Малинина, Е. Е. Культура японии. Искусство буддизма дзэн: учеб. пособие для вузов / — М.: Издательство Юрайт, 2019. — 260 с.

44. Осмоловская О. В., Мусатов А. А. Рисунок по представлению; Архитектура - С - Москва, 2012. - 412 с.

45. Основы рисования. (перевод с англ. А. Степановой. – Москва: издательство АСТ, 2016. – 144 с.: илл.)

46. Рейнак С. -. История искусств (аполлон) / С. -. Рейнак; пер. И. Г. Самсонова. — М.: Издательство Юрайт, 2016. — 338 с.

67. Стародуб К. И., Евдокимова Н. А. Рисунок и живопись. От реалистичного изображения к условно-стилизованному; Феникс - Москва, 2011. - 192 с.

68. Стасов, В. В. Живопись, скульптура, музыка. Избранные сочинения в 6 ч. Часть 3 / В. В. Стасов. — М.: Издательство Юрайт, 2019. — 431 с.

69. David Spencer “Gateway”, Students book, Macmillan 2012.

70. English for Specific Purposes. All Oxford editions. 2010, 204.

71. H.Q. Mitchell “Traveller” B1, B2, MM Publications. 2015. 183.

72. H.Q. Mitchell, Marileni Malkogianni “PIONEER”, B1, B2, MM Publications. 2015. 191.

73. Lindsay Clandfield and Kate Pickering “Global”, B2, Macmillan. 2013. 175.

74. Steve Taylor “Destination” Vocabulary and grammar”, Macmillan 2010.

IV. Интернет сайтлар

75. <http://edu.uz> – Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги.

76. <http://lex.uz> – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.

77. <http://bimm.uz> – Олий таълим тизими педагог ва раҳбар кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш бош илмий-методик маркази.

78. <http://ziyonet.uz> – Таълим портали Ziyonet

79. <http://natlib.uz> – Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси.